NL-Term Publicaties

TiNT-dag 2022

Redactie

Els Ruijsendaal, Cornelia Wermuth,
Ingrid van Gent & Joost Buysschaert

Nieuwe Reeks Terminologie in het Nederlandse Taalgebied - 3

NL-Term, 2023

ISBN 9789083267715

© NL-Term. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of vermenigvuldigd zonder voorafgaandelijke toestemming van NL-Term (www.nlterm.eu).

Woord vooraf

De traditionele publieksdag van de Stichting NL-Term krijgt steevast de naam *TiNT-dag*, waarbij de afkorting staat voor "Terminologie in het Nederlandse Taalgebied". De TiNT-dag vond in 2022 plaats aan de VU in Amsterdam en was gewijd aan *Terminologie in juridische taal.* Het was een bijzonder geslaagde editie met uitstekende bijdragen van ervaren beroepsbeoefenaars.

Deze bundel bevat een verslag van de lezingendag in de vorm van drie sterk uitgewerkte artikelen, twee ruimere samenvattingen en een korter abstract. Daarnaast bevat deze publicatie de toespraak voor de ontvanger van de Simon Stevinpenning.

Koen Wolfs, hoofd van de Nederlandstalige vertaaleenheid van het Hof van Justitie van de EU, startte de dag met zijn keynote. In deze bundel presenteert hij de schriftelijke neerslag van zijn lezing in een doorwrocht artikel. De auteur bespreekt in detail en aan de hand van concrete voorbeelden met welke terminologische uitdagingen de vertaler van het Hof te maken krijgt. Soms worden in twee lidstaten met een gemeenschappelijke taal verschillende termen gebruikt om hetzelfde begrip uit te drukken, maar evengoed kan één term in twee lidstaten een verschillende lading dekken. Eén lidstaat kan meerdere talen hebben of kan zelfs meerdere rechtssystemen hebben (dat laatste gold voor het Verenigd Koninkrijk, een voormalige EU-lidstaat). Wolfs gaat in op diverse strategieën die door de vertalers worden gebruikt om oplossingen te vinden voor die terminologische problemen en legt uit welke bronnen door hen worden geraadpleegd om precieze definities te achterhalen van de gehanteerde begrippen. Dat er toch fouten en inconsequenties blijven bestaan, illustreert hij met duidelijke voorbeelden. Tot slot plaatst hij enkele kanttekeningen bij neurale machinevertaling, die wellicht terecht veld wint, maar toch moeite heeft met idiomatische uitdrukkingen, met terminologie en met het identificeren van referenten. Hij besluit dat de jurist-vertaler "steeds nodig [zal] blijven om de intellectuele kers op de taart te zetten".

Coos 't Hoen, voormalig Hoofd van de Afdeling Verdragen bij het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken, geeft in een samenvatting van haar lezing aan dat het tot stand brengen van juridische binding een essentieel kenmerk is van een verdrag. Hoewel allerlei benamingen als "overeenkomst", "akkoord" en "regeling" voorkomen, wordt in het Nederlandse officiële publicatieblad voor verdragen (Tractatenblad) waar mogelijk de voorkeur gegeven aan "verdrag". Verdragen worden meestal ook vertaald, tenzij ze geen parlementaire goedkeuring behoeven, maar de authentieke tekst blijft altijd voorrang hebben. 't Hoen gaat verder in op een reeks termen uit het verdragenrecht met een specifieke betekenisinhoud, zoals "bekrachtiging", "aanvaarding", "goedkeuring", "toetreding", "ratificatie", "voorbehoud", "verklaring", "gedaan" en nog een aantal andere.

Met de lezing van Christine De Brauwer, adjunct-revisor bij de vertaaldienst van het Grondwettelijk Hof in België, kreeg de toehoorder een inkijk in de specifieke moeilijkheden die vertalers en revisoren in die context ondervinden. In deze bundel presenteert zij een uitgewerkte samenvatting van haar bijdrage. Een uitgebreid arsenaal aan bronnen verlicht de taak van de vertaler bij het Hof, maar een terminologische valkuil zijn de juridische termen die vermomd zijn als algemeen gangbare woorden. Voorbeelden zijn: "une cause d'excuse absolutoire", "une différence de traitement", "les travaux préparatoires".

Juridische taal is het aan zichzelf verplicht om geijkte terminologie te gebruiken. Onvermijdelijk wordt dit een taal voor ingewijden. Als een vertaalslag moet worden gemaakt naar een algemeen publiek, zijn er doordachte aanpassingen nodig. De Nederlandse Belastingdienst kent dit probleem: in hun communicatie met gewone burgers en bedrijven moeten ze juridische inhoud op een begrijpelijke manier verwoorden. Tijdens de TiNT-dag legden Anouschka Ausems, Hennie Bouwmeester en Oele Koornwinder uit hoe ze gestructureerde modellen en een specifieke terminologielijst gebruiken om dit te bereiken. Deze bundel bevat een beknopte samenvatting van hun presentatie.

In veel Rechtenopleidingen wordt er nauwelijks aandacht besteed aan taalkundige reflectie op juridisch taalgebruik, constateert Norbert Corver in een uitgebreid artikel op basis van zijn lezing in Amsterdam. Hij laat zien dat enige taalbeschouwelijke kennis nochtans nuttig kan zijn voor de jurist. De taalsystematiek die ten grondslag ligt aan ons alledaagse taalgebruik vormt ook de basis voor het juridische taalgebruik. Hij demonstreert dit aan de hand van lexicale, morfologische en syntactische eigenschappen van woorden en woordgroepen in een aantal arresten, waaronder het bekende *Electriciteitsarrest.* In dit arrest was de hamvraag of elektriciteit een "goed" is. Op basis van taalkundige eigenschappen kan worden geargumenteerd dat *elektriciteit* een stofnaam is (net zoals bijvoorbeeld *hout*) – en dus een "goed".

In de passage over het artikel van Wolfs werd al vermeld dat juridische terminologie in landen die een taal delen verschillend kan zijn. De Nederlandstalige terminologie in Nederlandse en Belgische wetteksten is een vanzelfsprekend voorbeeld. In hun bijdrage aan de TiNT-dag, omgewerkt tot een diepgravend artikel in deze bundel, onderscheiden Frank Judo en Daan Willems zes categorieën van discrepantie: a) twee termen voor eenzelfde concept, b) eenzelfde term voor een deels gelijkaardig of verschillend concept, c) eenzelfde term voor twee verschillende concepten, d) terminologische lacune, e) conceptuele lacune en f) verschillende concepten met een gelijkaardige functie. Van elke categorie worden voorbeelden gegeven. Ook worden parallellen aangegeven met de situatie in zeven andere pluricentrische talen binnen de EU, waaronder het Duits. De auteurs wijzen erop dat wat het Nederlands aangaat, het Taalunieverdrag bepaalt dat er naar *een gelijke terminologie ten behoeve van wetgeving* moet worden toegewerkt. Maar ook omwille van de helderheid en rechtszekerheid verdient het streven naar eenvormigheid grote aandacht.

Afsluitend bevat deze e-publicatie de tekst van het eresaluut aan Frieda Steurs naar aanleiding van de unanieme beslissing door het NL-Termbestuur om de Simon Stevinpenning in 2022 aan haar uit te reiken. De penning is bedoeld voor wie zich verdienstelijk heeft gemaakt voor de Nederlandstalige terminologie. Als terminologe en directeur van het Instituut voor de Nederlandse Taal voldoet de gelauwerde ten overvloede aan die voorwaarde.

Joost Buysschaert en Marcel Thelen,
Covoorzitters Stichting NL-Term

Inhoudsopgave

Koen Wolfs

Vertalen voor het Hof van Justitie van de Europese Unie: een terminologische uitdaging 1

Coos ‘t Hoen

Juridische terminologie in verdragen 29

Christine De Brauwer

Van Arbitragehof naar Grondwettelijk Hof in België 32

Anouschka Ausems, Hennie Bouwmeester, Oele Koornwinder

Van wettekst naar modelbrief: terminologie bij de Belastingdienst 34

Norbert Corver

Taalbewust juridisch beschouwen 35

Frank Judo & Daan Willems

Noord-Zuidverschillen in de juridische terminologie: zin en onzin 54

Simon Stevinpenning voor Frieda Steurs 66

Over de auteurs 68

Koen Wolfs

Vertalen voor het Hof van Justitie van de Europese Unie: een terminologische uitdaging[1]

Samenvatting

Bij de vertaaldienst van het Hof van Justitie passeren dagelijks tal van nationale rechtstermen de revue. Die moeten in alle officiële talen van de EU worden vertaald. Een hele opdracht, want het gebeurt niet zelden dat er voor een rechtsterm uit de ene taal geen perfect equivalent bestaat in een andere taal. Daarnaast telt de EU 24 officiële talen voor 27 rechtsordes. Talen en rechtssystemen vallen dus niet perfect samen. Soms worden in twee lidstaten met een gemeenschappelijke taal verschillende termen gebruikt om hetzelfde begrip uit te drukken, maar evengoed kan één term in twee lidstaten een verschillende lading dekken. In nog andere gevallen lijkt het leven van de jurist-vertaler eenvoudig en kan hij gebruikmaken van een uniforme Unierechtelijke term. Maar wat als de verschillende taalversies van de Europese wetgeving onderling afwijken en het gebruik van de term in de Nederlandse versie een bizarre vertaling zou opleveren?

Hoe deze problemen in de praktijk worden aangepakt wordt besproken in deze bijdrage, waarin ook kort wordt stilgestaan bij de 'new kid on the block': neurale machinevertaling. Die presteert op het vlak van rechtsterminologie en terminologische coherentie vrij zwak. Hoe gaan we daarmee om?

'Traduire l'intraduisible'[2], 'the (im)possibility of legal translation'[3], 'challenges in legal translation'[4]: wie enkele artikelen over juridisch vertalen leest, krijgt al gauw de indruk dat de juridisch vertaler voor een schier onmogelijke opdracht staat. Dit geldt a fortiori voor juristen-vertalers van het Hof van Justitie van de Europese Unie, die in hun 'Torens van Babel'[5] in Luxemburg aan de slag moeten met juridische teksten in 24 verschillende talen. Tegelijkertijd valt er ook een hoopvol geluid te horen: ondanks alle moeilijkheden voltrekt zich dagelijks het wonder van de juridische vertaling.[6]

Het moge duidelijk zijn: vertalen voor het Hof van Justitie is intellectueel uitdagend. Gelet op de grote diversiteit van de zaken die voor het Hof de revue passeren, moet de jurist-vertaler van vele markten thuis zijn. Daarenboven speelt juridisch vertalen zich af op het raakvlak tussen recht en taal. Dat betekent dat de jurist-vertaler – de naam zegt het al – zowel juridisch als taalkundig onderlegd moet zijn. Hij moet niet alleen andere rechtsstelsels doorgronden maar ook diverse vreemde talen en rechtstalen in de puntjes beheersen.

Kort gezegd dient de jurist-vertaler bij het vertalen van een juridische tekst twee hordes te nemen: hij moet in de eerste plaats begrijpen wat er staat in de brontekst en in de tweede plaats dient hij de inhoud ervan getrouw en vlot – dus zonder de brontekst slaafs te volgen[7] – weer te geven in zijn eigen taal. Gelet op de lengte en de grammaticale en

inhoudelijke complexiteit van juridische teksten vergt de zoektocht naar dat subtiele evenwicht naast juridisch inzicht heel wat vertaalkundig vernuft. In deze bijdrage zal ik mij specifiek concentreren op de terminologische problemen waarmee we in de praktijk geconfronteerd worden, en op de zoek-, vertaal- en samenwerkingsstrategieën die we toepassen om deze problemen snel en efficiënt op te lossen. Ik zal ook dieper ingaan op het vereiste van terminologische coherentie, om af te sluiten met enkele overwegingen over de terminologische kwaliteit van neurale machinevertaling.

1. Terminologische problemen

Om te beginnen wordt de jurist-vertaler geregeld geconfronteerd met het probleem dat er voor een rechtsterm uit de brontaal geen perfect equivalent bestaat in de doeltaal. Dit probleem wordt verder gecompliceerd door het feit dat de Europese Unie 27 lidstaten en rechtsordes telt, maar slechts 24 officiële talen. Talen en rechtssystemen vallen dus niet perfect samen. Een onderscheid kan worden gemaakt tussen drie verschillende situaties.

1.1. Lidstaten, talen en rechtssystemen die niet samenvallen

Eén lidstaat – meerdere talen

Wanneer één lidstaat meerdere officiële talen telt zoals België (Nederlands, Frans[8] en Duits[9]), is de situatie weinig problematisch: er zijn geen rechtsvergelijkende problemen en de wetgeving is in verschillende talen beschikbaar, zodat de juridisch vertaler perfecte equivalenten kan vinden. Andere lidstaten die verschillende talen tellen, maar waarvan de situatie niet helemaal gelijkgesteld kan worden met die van België, zijn Luxemburg (Luxemburgs, Frans en Duits)[10], Finland (Fins en Zweeds)[11], Malta (Maltees en Engels)[12], Ierland (Iers en Engels)[13] en Cyprus (Grieks en Turks)[14].

Eén lidstaat – meerdere rechtssystemen

Vóór de Brexit maakte ook het Verenigd Koninkrijk deel uit van de Europese Unie.[15] Die voormalige lidstaat telde drie rechtssystemen (Engeland en Wales, Noord-Ierland en Schotland)[16], wat kon leiden tot terminologische verschillen[17].

Eén taal – meerdere lidstaten

Wanneer ten slotte verschillende lidstaten met elk hun eigen rechtssysteem dezelfde taal delen (Nederland en België het Nederlands; Frankrijk, België en Luxemburg het Frans; Duitsland, Oostenrijk, België en Luxemburg het Duits; Zweden en Finland het Zweeds, en Griekenland en Cyprus het Grieks), beginnen de problemen pas echt. Vertalen naar zo'n gemeenschappelijke taal is niet louter een taalkundige bezigheid zoals in het eerstgenoemde geval, maar vereist rechtsvergelijkend onderzoek.[18]

Soms worden in twee lidstaten met een gemeenschappelijke taal verschillende termen gebruikt om hetzelfde begrip uit te drukken, maar evengoed kan één term in twee lidstaten een verschillende lading dekken (externe polysemie). Hiermee onderscheiden juridische termen zich van technische termen, die meestal monoreferentieel zijn.

1.2. Begrippen en termen die niet samenvallen

Eén begrip – verschillende termen

De Franse term voor de persoon die in verdenking wordt gesteld van een strafbaar feit is in België en Luxemburg 'inculpé'. In Frankrijk daarentegen wordt de uitdrukking 'mis en examen' gebruikt en wordt 'inculpé' als verouderd beschouwd.

Eén term – verschillende begrippen

In het Belgische recht is 'misdrijf' de generieke term voor strafbare feiten, die worden ingedeeld in drie categorieën: overtredingen, wanbedrijven en misdaden. Het Nederlandse recht daarentegen hanteert 'delict' als generieke term en kent een tweedeling in overtredingen en misdrijven.

Een ander voorbeeld van verschillende begripsafbakening is de term 'verdachte'. In Nederland is dit een generieke term, die zowel wordt gebruikt in de fase van het strafrechtelijk onderzoek als tijdens de strafrechtelijke vervolging zelf, terwijl de term in België uitsluitend voor eerstgenoemde fase wordt gebruikt. Indien er tegen de verdachte een officiële aanklacht wordt geformuleerd, spreken we van de inverdenkinggestelde[19] of de inbeschuldiginggestelde en vervolgens van de beklaagde (persoon die terechtstaat voor de politierechtbank, de correctionele rechtbank of het hof van beroep) of de beschuldigde (persoon die terechtstaat voor het hof van assisen).

In Nederland kent men ook de term 'beschuldigde', maar daar gaat het om een persoon die zich in een militair tuchtproces moet verantwoorden.[20]

In het Duitse recht is 'Beschuldigter' (in de zin van § 157 Strafprozessordnung) dan weer de generieke term voor wat in Nederland de verdachte wordt genoemd, al kan het in bepaalde omstandigheden (in rechterlijke beslissingen of in andere wettelijke bepalingen die niet rechtstreeks naar de StPO verwijzen) ook specifiek gaan om wat in België de verdachte wordt genoemd (namelijk degene tegen wie het strafrechtelijk onderzoek loopt). Het kan dus gebeuren dat een term zowel een generieke als een specifieke betekenis heeft, naargelang van de context waarin hij wordt gebruikt.

In het Oostenrijkse recht wordt de term 'Beschuldigter' enkel gebruikt voor een persoon die er op grond van bepaalde feiten concreet van wordt verdacht een strafbaar feit te hebben gepleegd en tegen wie bewijzen worden verzameld of onderzoeksmaatregelen worden gelast of uitgevoerd (§ 48 Z 2 StPO), met andere woorden voor een verdachte in de Belgische zin van het woord. Vóór die fase is de betrokkene een … 'Verdächtiger'.[21]

1.3. Valse vrienden

Met deze laatste voorbeelden zijn we meteen beland bij de 'valse vrienden' tussen verschillende rechtstalen, juridische termen die morfologisch op elkaar lijken, maar een andere betekenis hebben. De voorbeelden zijn legio.

Zo stemt de reeds genoemde Nederlandse generieke term 'delict' sinds een Spaanse wetswijziging van 2015 overeen met het Spaanse 'delito'. Voordien werd in het Spaanse strafrecht nog een onderscheid gemaakt tussen 'delitos' (in Nederland 'misdrijven' genoemd) en 'faltas' (in Nederland 'overtredingen' genoemd).

De term 'delict'/'delito' is ruimer dan de Italiaanse term 'delitto' (in Italië is de generieke term namelijk 'reato', die zowel 'delitti' als 'contravvenzioni' omvat). Onder 'delitto' verstaat men dus wat in Nederland een misdrijf wordt genoemd, terwijl het in Vlaanderen kan gaan om een wanbedrijf of een misdaad.

Het Italiaanse 'delitto' is dan weer ruimer dan het Frans-Franse en Belgisch-Franse 'délit', dat overeenstemt met wat in Vlaanderen een wanbedrijf wordt genoemd. De term 'délit' dient overigens te worden onderscheiden van de specifieke Frans-Franse en Belgisch-Franse term 'crime' (misdaad), die op zijn beurt dient te worden onderscheiden van de ruimere, generieke Engelse term 'crime' (delict).

Om binnen de sfeer van het strafrecht te blijven: het Spaanse 'ministerio fiscal' kan niet in het Frans worden vertaald als 'ministère fiscal', aangezien het gaat om het openbaar ministerie ('ministère public' in het Frans).[22]

Ook kan het Duitse 'Mord' niet worden gelijkgesteld met onze term 'moord'. In het Nederlandse en het Belgische recht is voorbedachte rade het bepalende criterium[23], terwijl in het Duitse recht de beweegredenen (zoals hebzucht) en de manier waarop men doodt (bv. wreed) doorslaggevend zijn[24].

Feiten die in België en Nederland moord of doodslag opleveren zullen dus in Duitsland soms – andersom – als 'Totschlag' of 'Mord' worden gekwalificeerd en vice versa.[25] Het Oostenrijkse 'Mord' stemt dan weer overeen met wat wij 'doodslag'[26] noemen. In andere lidstaten wordt het begrip nog anders afgebakend.[27]

Voorts heeft het Franse 'évasion fiscale' (belastingontwijking) niets te maken met het Engelse 'tax evasion' (belastingontduiking, 'fraude fiscale'). Belastingontduiking is strafbaar, belastingontwijking ('tax avoidance') niet, dus je kan maar beter de juiste term gebruiken.

Zoals blijkt uit de hierboven genoemde voorbeelden, hebben sommige valse vrienden niets met elkaar te maken, terwijl in andere gevallen sprake is van gedeeltelijke overlapping of equivalentie.

Het Franse 'adoption conjointe' en het Spaanse 'adopción conjunta' vormden tot voor kort ook een voorbeeld van gedeeltelijke equivalentie. In beide gevallen gaat het om adoptie door een koppel, maar in het Franse recht konden enkel gehuwden een kind adopteren, terwijl deze mogelijkheid in het Spaanse systeem ook openstond voor een ongehuwd koppel. Sinds de invoering van de Franse wet nr. 2022-219 van 21 februari 2022 tot hervorming van de adoptie kunnen ook ongehuwde koppels kinderen adopteren.[28]

Hieruit blijkt dat wetgevende ontwikkelingen een impact kunnen hebben op de terminologie en op de equivalentie tussen rechtstermen en dus op de voet dienen te worden gevolgd. Andere reeds genoemde voorbeelden in die zin zijn de Spaanse term 'delito', die vóór 2015 een beperktere betekenis had, en de term 'inculpé', die thans in Frankrijk als verouderd wordt beschouwd.[29]

Een ander voorbeeld is de Nederlandse term 'zaak'. Volgens artikel 555 van het oud BW van 1838 waren zaken alle goederen en rechten die het voorwerp van eigendom konden zijn, en diende het Duitse 'Sache' (dat volgens § 90 BGB enkel stoffelijke voorwerpen omvat) dus te worden vertaald als 'goed'. Artikel 3.1.1.0 van het nieuw BW heeft de verhoudingen omgedraaid. Het bepaalt namelijk dat goederen alle zaken en alle vermogensrechten zijn. Voortaan dient 'Sache' dus te worden vertaald als … 'zaak'.

1.4. Interne polysemie

Een term kan ook binnen een en hetzelfde rechtssysteem meerdere betekenissen hebben. Zo kan de Engelse term 'remedy' zowel 'rechtsmiddel' betekenen (bv. hoger beroep), als de uitkomst daarvan of simpelweg 'oplossing'. Het Franse 'justification' kan zowel 'rechtvaardiging' betekenen als 'bewijs'. Het staat aan de jurist-vertaler om naargelang van de context de juiste betekenis te bepalen.

1.5. Synonymie binnen één rechtssysteem

Een begrip kan ook binnen één rechtssysteem door verschillende termen worden uitgedrukt, bijvoorbeeld naargelang van het betreffende rechtsdomein of van de bron (wetgeving of rechtspraak). De jurist-vertaler dient deze synoniemen als zodanig te herkennen en door een en dezelfde term te vertalen om niet de indruk te wekken dat het gaat om verschillende begrippen.

Zo dienen de Franse termen 'mariage fictif', 'mariage de complaisance', 'mariage simulé' en 'mariage blanc' en de Spaanse termen 'matrimonio de conveniencia', 'matrimonio de complacencia', 'matrimonio fraudulento', 'matrimonio simulado', 'matrimonio ficticio' en 'matrimonio blanco'[30] allemaal te worden vertaald als 'schijnhuwelijk'.

Geen reden voor koudwatervrees

Uit bovenstaande voorbeelden kunnen we concluderen dat de vertaler die zich slecht voorbereid op het gladde ijs van juridische vertalingen waagt, het risico loopt snel onderuit te gaan. Maar laten we de jurist of de taalkundige die zich bij het lezen van bovengenoemde voorbeelden 'lost in translation' voelt ook enigszins geruststellen.

Om te beginnen heeft het Hof in samenwerking met de andere Europese instellingen bepaalde zoekinstrumenten ontwikkeld die de jurist-vertaler in staat moeten stellen snel en efficiënt door het terminologische mijnenveld te laveren. Daarover verder meer.

Voorts is in zaken waarin uitsluitend Unierechtelijke kwesties aan de orde zijn zonder dat er nationaal recht bij komt kijken, ook alleen de – uniforme – Unierechtelijke terminologie

van toepassing zoals die in de Uniewetgeving is vastgelegd. Dergelijke zaken zijn dus vanuit terminologisch oogpunt relatief eenvoudig.[31]

Maar zelfs in complexere gevallen kunnen we terugvallen op bepaalde vertaalstrategieën waarmee we een Babylonische spraakverwarring kunnen voorkomen.

2. Vertaalstrategieën

2.1. Unierechtelijke terminologie

Wanneer louter Unierechtelijke aspecten aan de orde zijn, hanteren we – zoals gezegd – in beginsel de betreffende terminologie uit de Verdragen, de verordening, de richtlijn enzovoort. Van die regel wordt slechts in zeer specifieke gevallen afgeweken, bijvoorbeeld wanneer de terminologie in de Nederlandse versie van de Uniewetgeving verkeerd is of wanneer de overname van deze terminologie een onbegrijpelijke of ongerijmde tekst zou opleveren. Ik zal hier verder, bij de bespreking van de terminologische coherentie, dieper op ingaan.

2.2. Nationale terminologie:

2.2.1. Functioneel equivalent

Bij de vertaling van een nationale rechtsterm waarvoor geen perfect equivalent bestaat in het eigen rechtssysteem kunnen we een functioneel equivalent gebruiken wanneer de betreffende rechtsfiguren in de twee rechtssystemen in wezen dezelfde functie vervullen, ook al zijn er dan bepaalde – bijkomstige – verschillen.

Zo kan de Duitse uitdrukking 'Arglistige Täuschung' worden vertaald als 'bedrog', ook al wordt het betreffende wilsgebrek in het Duitse, Belgische en Nederlandse systeem niet volledig op dezelfde wijze geregeld.[32] Evenzo kan 'Ersitzung' als 'verkrijgende verjaring' vertaald worden, ook al gelden in Duitsland, Nederland en België niet noodzakelijk dezelfde verjaringstermijnen. Verder kunnen bijvoorbeeld de termen 'overeenkomst', 'contrat', 'Vertrag' en 'contratto' als equivalenten worden gebruikt, ook al kunnen er verschillen bestaan tussen de voorwaarden voor geldige totstandkoming van de overeenkomst of tussen de wilsgebreken die de overeenkomst kunnen aantasten. Hetzelfde geldt voor de termen 'huwelijk', 'mariage', 'Ehe' en 'matrimonio', ook al kunnen er verschillen bestaan tussen de leeftijdsvoorwaarden en de echtscheidingsgronden en zal niet in elk land een huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht toegestaan zijn.

De begrippen uit bron- en doeltaal moeten niet alleen in voldoende mate overeenstemmen, zij moeten ook dogmatisch verwant zijn.[33] Zo kan de in het Engelse recht bekende merkenrechtelijke vordering op grond van passing off, die in het Franse recht niet bestaat, niet in het Frans worden vertaald als 'une action sur la base de concurrence déloyale' op grond van de overweging dat beide vorderingen dezelfde uitkomst bieden, aangezien het merkenrecht en het mededingingsrecht twee verschillende rechtsdomeinen zijn.[34]

2.2.2. Omschrijving

Zouden ondergeschikte verschillen als een hinderpaal voor de vertaling worden beschouwd, dan zou haast geen enkele rechtsterm vertaald kunnen worden. Wordt de 'écart notionnel' – het begripsmatige verschil tussen twee termen – echter te groot, dan verdient een andere oplossing, zoals een korte omschrijving, de voorkeur.

Een voorbeeld daarvan zijn de in het Belgische recht bekende overtredingen/contraventions, wanbedrijven/délits, misdaden/crimes. Het Engelse recht kent een dergelijke driedeling niet, wat kan worden opgelost door deze termen te vertalen als 'minor offences', 'major offences' en 'serious crimes' of als 'minor infringements', 'intermediate offences' en 'serious crimes'.

Van belang bij een omschrijving is dat zij daadwerkelijk kort is, zodat de lezer zich niet verliest in ellenlange zinnen.

2.2.3. Niet vertalen

Aangezien het doel van vertalen is de tekst toegankelijker te maken voor de anderstalige lezer, is het geen goed idee om al te vaak termen onvertaald te laten.[35] Vertalen is uiteindelijk vooral "comprendre pour faire comprendre".[36]

Het onvertaald laten van een term kan gerechtvaardigd zijn wanneer het gaat om een uniek begrip uit een ander rechtssysteem, zoals 'trust' en 'common law'.[37]

Namen van rechterlijke of bestuurlijke instanties laten we bij het Hof in de regel onvertaald. Na de benaming in de brontaal volgt een korte omschrijving tussen haken. Zo wordt het Hongaarse 'közigazgatási és munkaügyi bíróság' bijvoorbeeld 'közigazgatási és munkaügyi bíróság (bestuurs- en arbeidsrechter)'.

2.2.4. Letterlijk vertalen

Een letterlijke vertaling (formele equivalentie) is om te beginnen mogelijk wanneer er ook inhoudelijke equivalentie is. Van absolute of perfecte equivalentie zal over het algemeen slechts sprake zijn wanneer het gaat om twee termen uit hetzelfde (meertalige) rechtssysteem[38] en soms ook wanneer het gaat om rechtssystemen die dezelfde oorsprong hebben, maar in dat laatste geval loert het gevaar voor valse vrienden en is het dus opletten geblazen.[39] Dat is a fortiori het geval wanneer men vertaalt tussen twee rechtssystemen die verder van elkaar verwijderd liggen. Zo kan 'common law' niet worden vertaald als 'droit commun' of 'gemeen recht', dat een heel andere betekenis heeft (namelijk het algemeen recht, dat van toepassing is als geen afwijkende regeling van toepassing is). Zo ook is de juiste vertaling van het Engelse 'jurisdiction' in het Frans niet 'juridiction' maar 'compétence'. Zoals hierboven reeds is gebleken, kan het bij een letterlijke vertaling soms ook gaan om een functioneel equivalent (bijvoorbeeld 'contrat', 'contratto').

Een letterlijke vertaling kan soms gerechtvaardigd zijn wanneer het te vertalen woord niet overeenstemt met een bekend begrip in de doeltaal, wanneer hiermee duidelijk wordt gemaakt dat de vertaalde term deel uitmaakt van een ander rechtssysteem. De vertaling mag dan vanzelfsprekend niet overeenstemmen met een specifieke rechtsterm uit de doeltaal.[40]

Een letterlijke vertaling is hoe dan ook steeds te vermijden wanneer zij tot verwarring kan leiden. Zou bijvoorbeeld 'high court of justice' worden vertaald als 'hooggerechtshof', dan zou dit bij de lezer de verkeerde indruk kunnen wekken dat deze rechterlijke instantie in laatste aanleg uitspraak doet, terwijl zij in werkelijkheid, naargelang van het geval, uitspraak doet in eerste of twee aanleg.

2.2.5. Neologismen

Neologismen zijn in de juridische vertaalpraktijk bijvoorbeeld gecreëerd bij het vertalen van Franse wetgeving naar het Engels[41] of, andersom, bij de vertaling van Engelse termen naar het Frans, waarbij het erom ging de Franse taal te beschermen. Denken we bijvoorbeeld aan 'parrainage' voor 'sponsoring', 'affacturage' voor 'factoring' en 'franchisage'/'franchise' voor 'franchising'. In dit verband wordt ook wel van naturalisatie gesproken.[42]

Ook in de Uniewetgeving worden neologismen gebruikt. Volgens de *Joint Practical Guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of European Union legislation*[43] moet bij de redactie van Uniewetgeving rekening worden gehouden met de meertalige aard ervan. Dit betekent concreet dat "concepts or terminology specific to any one national legal system are to be used with care"[44], wat er in de praktijk vaak op neerkomt dat een soort 'facilitated English' wordt gehanteerd, dat wil zeggen een begrijpelijk Engels, zonder dat gebruik wordt gemaakt van begrippen die specifiek zijn voor het Engelse recht. In die context zijn een aantal neologismen gecreëerd om bepaalde begrippen uit het continentale recht te vertalen, zoals 'unilateral withdrawal' voor het Duitse 'Rücktritt'.[45]

Voorts denk ik bijvoorbeeld aan de uitdrukking 'montant de départ de l'amende', die op een bepaald moment door de Commissie werd geïntroduceerd in haar richtsnoeren voor de berekening van geldboeten wegens inbreuken op het mededingingsrecht, waarin voordien enkel sprake was van de 'montant de base' (basisbedrag). Na lang wikken en wegen besliste het toenmalige afdelingshoofd dat 'montant de départ' zou worden vertaald als 'uitgangsbedrag', na een ervaren revisor gevraagd te hebben of dat niet vreemd klonk. Nu het woord inmiddels talloze malen is gebruikt, stelt vanzelfsprekend niemand zich nog die vraag. Zo gaat dat met neologismen. 'Uniewetgeving' is overigens een ander neologisme, dat met de vaststelling van het Verdrag van de Europese Unie het licht heeft gezien. Voordien was sprake van Gemeenschapswetgeving. Sommigen hebben een schuchtere poging ondernomen om 'uniale wetgeving' ingang te doen vinden, maar die uitdrukking kon toch duidelijk op minder bijval rekenen en wordt dan ook beduidend minder vaak gebruikt.

2.3. Brontaal- of doeltaalgerichte benadering

Juridische teksten zijn in essentie systeem- of cultuurgebonden. Bij het bepalen van de vertaalstrategie rijst dan ook de vraag hoe dicht de vertaler bij de brontekst moet blijven of, andersom, hoeveel afstand hij ervan mag nemen. Barbara Pozzo vat het probleem mooi samen als volgt: "Legal translation needs to steer between the opposite dangers of

unfaithfulness to the culture from which we translate, and unintelligibility to the target audience."[46]

In de literatuur worden voornamelijk twee criteria vooropgesteld: *waartoe* dient de doeltekst en *voor wie* is hij bestemd?

Is de tekst bedoeld om regels vast te leggen of rechten te creëren, of gaat het er eerder om informatie te verstrekken? In het eerste geval zou precisie primeren[47], in het tweede geval zou een vrijere vertaling mogelijk zijn[48] of zou de stijl primeren[49]. Is de tekst bedoeld voor het grote publiek, dan zou een vrije vertaling aangewezen zijn[50], terwijl een vertaling voor een gespecialiseerd publiek dicht bij de brontekst zou moeten blijven[51].

In de praktijk blijkt de situatie iets complexer te zijn. Om te beginnen kunnen beide criteria met elkaar botsen wanneer ze met elkaar worden gecombineerd: in een informatieve tekst voor deskundigen kan het bijvoorbeeld aangewezen zijn om een term onvertaald te laten en te laten volgen door een toelichting tussen haken (stijl zou dan minder belangrijk zijn dan precisie of een brontaalgerichte benadering). Voor Uniewetgeving, die geldt voor iedereen en deel uitmaakt van het rechtssysteem van elke doeltaal, zou dan weer de begrijpelijkheid belangrijk zijn, zodat het over het algemeen af te raden zou zijn om woorden onvertaald te laten en een doeltaalgerichte benadering meer aangewezen zou zijn.[52] In beide gevallen lijkt het criterium van het doelpubliek te primeren op dat van het doel van de vertaling.

Voorts zijn er in de vertaalpraktijk nog andere overwegingen en criteria die de vertaalkeuze kunnen beïnvloeden, wat ertoe kan leiden dat de gekozen graad van precisie binnen een en dezelfde tekst kan variëren naargelang van de plaats die verschillende termen in die tekst innemen, ongeacht het doel of het doelpubliek daarvan. Relevant is bijvoorbeeld de vraag of een bepaalde term een centrale rol speelt in de beslechting van het geding[53], en of een term geïsoleerd voorkomt in de tekst dan wel in combinatie met andere, verwante termen, waarvan hij dient te worden onderscheiden. Zo kan het opzichzelfstaande woord 'inculpé' of 'prévenu' in een prejudicieel arrest gerust worden vertaald door het ruimere, weinig precieze 'verdachte' wanneer de stand van de nationale procedure helemaal niet relevant is voor de uitkomst van het geding, ook al heeft dat arrest dan werking *erga omnes*. Speelt de stand van de procedure daarentegen wel een cruciale rol of worden diezelfde woorden bijvoorbeeld samen gebruikt in een handboek waarin de verschillende fasen van de strafprocedure uit de doeken worden gedaan, dan lijkt het aangewezen om ook in de vertaling een onderscheid te maken en bijvoorbeeld aan te geven dat het in het eerste geval gaat om de inverdenkinggestelde of de verdachte tegen wie een officiële aanklacht is geformuleerd, en in het tweede geval om de persoon die terechtstaat voor de correctionele rechtbank (of voor de politierechtbank of het hof van beroep, naargelang van het geval).

Een andere relevante vraag is of de vertaalde tekst bestemd is voor een publiek dat in één bepaald land woont of voor een publiek dat in twee landen met verschillende rechtssystemen gevestigd is (bijvoorbeeld het Belgische en het Nederlandse) dan wel of hij los van elk rechtssysteem dient te worden gelezen.[54]

Of een bepaald equivalent al dan niet acceptabel is dan wel te veel afwijkt van de term uit de brontekst, hangt dus af van het concrete geval.[55]

Hoe pakken we dit concreet aan in de Nederlandstalige vertaaleenheid van het Hof van Justitie? Sommigen opperen dat juridisch vertalen per definitie het vertalen van een juridische tekst van de ene *rechts*taal in een andere *rechts*taal is en dat dus, wanneer de doeltaal in meerdere rechtssystemen wordt gebruikt, voor de rechtstaal van één rechtssysteem moet worden gekozen, afhankelijk van de potentiële gebruikers van de vertaling.[56] Meer bepaald zou gekozen moeten worden "voor de terminologie van dat doeltaalrechtssysteem waarvan met de grootste waarschijnlijkheid juristen de vertaling zullen (moeten) raadplegen".[57]

Het is evenwel duidelijk dat de Nederlandse versie van de rechtspraak van het Hof van Justitie zowel door Nederlanders als door Nederlandstalige Belgen wordt geraadpleegd. Er bestaat echter slechts één Nederlands*talige* vertaaleenheid en niet naast een Nederlandse ook nog een Vlaamse eenheid. De betrokken juristen-vertalers dienen dus een vertaling te maken voor een dubbel – Nederlands en Vlaams – doelpubliek, wat zonder meer een extra uitdaging is. Zouden zij in het kader van een Nederlands-Nederlandse of een Belgisch-Nederlandse vertaling gewagen van een misdrijf, dan zouden zij de Belgische respectievelijk de Nederlandse lezer op het verkeerde been zetten. Zij moeten dus in de praktijk bepaalde afwegingen maken.

Wanneer uitsluitend Unierechtelijke kwesties aan de orde zijn, is er geen probleem en kan de jurist-vertaler gebruikmaken van de Unierechtelijke terminologie, die zowel voor de Nederlander als voor de Vlaming dezelfde betekenis heeft.

In andere zaken dient een onderscheid te worden gemaakt. Worden in Nederland en België verschillende rechtstermen gebruikt om hetzelfde begrip uit te drukken, dan gaan we als volgt te werk.

In Nederlandse zaken primeert de Nederlandse terminologie (zo hebben we het over de 'Hoge Raad' en het 'College van burgermeester en wethouders'[58], maar ook bijvoorbeeld, in het belastingrecht, over 'looninkomsten'). In Belgische zaken primeert de Belgische terminologie ('Hof van Cassatie', 'College van burgemeester en schepenen', 'bezoldigingen').

In andere (Franse, Engelse, Duitse …) zaken waarin nationale rechtstermen worden gehanteerd, primeert de terminologie van de grootste groep enkel wanneer er geen andere oplossing is. Zo zal de uitdrukking 'homicide involontaire' worden vertaald als 'dood door schuld' en niet als 'onopzettelijke doding', de in België gebruikelijke term.

Als het kan, opteren we voor een overkoepelende, lidstaatneutrale term zoals 'openbare aanklager' i.p.v. 'officier van justitie' of 'procureur des konings', 'aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad' i.p.v. 'quasi-delictuele aansprakelijkheid' en 'wettelijke aansprakelijkheid', of 'wettelijk erfdeel' i.p.v. 'legitieme portie' en 'reservatair erfdeel'.

Van belang is dat de gebruikte term of uitdrukking begrijpelijk is voor beide groepen (zoals het geval is bij het hierboven genoemde 'dood door schuld'). Zo zullen we zeer formele uitdrukkingen zoals het in Vlaanderen niet gangbare 'het is in confesso' vermijden en de voorkeur geven aan 'partijen zijn het erover eens'.

Is er sprake van een verschillende begripsafbakening of van termen die een volledig verschillende lading dekken, dan is het zaak een term te kiezen die niet tot verwarring kan leiden, zoals 'strafbaar feit' of 'delict' i.p.v. het Belgische 'misdrijf' of 'bestuurder' in plaats van

‘zaakvoerder’. Tot voor kort werd in het Belgische recht een onderscheid gemaakt tussen de bestuurder van een naamloze vennootschap en de zaakvoerder van een besloten vennootschap. Niettemin verdiende het aanbeveling om ‘Geschäftsführer’ van een GmbH (Gesellschaft mit beschränkter Haftung) te vertalen als ‘bestuurder’ en niet als ‘zaakvoerder’, althans voor een gemengd Nederlands-Vlaams publiek. In Nederland is een ‘zaakvoerder’ namelijk iemand die voor rekening van een ander economische activiteiten verricht, zodat het gebruik van die term de Nederlandse lezer op het verkeerde been zou kunnen zetten.[59] Sinds de invoering van het Wetboek van Vennootschappen en Verenigingen van 23 maart 2019 hoeft er geen keuze meer gemaakt te worden, aangezien we voortaan ook in België spreken van de ‘bestuurder’ van een besloten vennootschap.[60]

3. Zoekstrategieën – wie zoekt, die vindt

Voordat we bovengenoemde vertaalstrategieën kunnen toepassen, moeten we natuurlijk de betekenis van de rechtsterm in de brontaal zien te achterhalen en nagaan of er al dan niet een equivalent in de doeltaal bestaat. Hoe gaan we daarbij best te werk?

Zoals het bekende spreekwoord zegt, leiden alle wegen naar Rome. Sommige trajecten zijn echter korter of sneller dan andere, en wie te blind op zijn gps vertrouwt, riskeert af en toe de verkeerde weg te volgen.

3.1. Algemeen zoeken

Het heeft weinig zin om je als leek op een juridische tekst te storten zonder eerst inzicht te verwerven in het recht in het algemeen en het betreffende rechtsgebied in het bijzonder. Wat je niet begrijpt, kun je immers niet vertalen. Wie deze simpele regel niet respecteert, riskeert nonsensicale fouten te maken, bijvoorbeeld door:

- het woord ‘Vorlage’ in een prejudicieel verzoek te vertalen als ‘voorstel’, ook al is het voor de jurist die thuis is in het Europees recht zonneklaar dat wordt verwezen naar het ingediende verzoek of de aan het Hof voorgelegde vragen;
- de term ‘reference’ (prejudiciële verwijzing) te vertalen als … getuigschrift.

Lukraak een vertaling plukken uit een algemeen vertalend woordenboek zonder naar de context te kijken (wat in bovengenoemde gevallen duidelijk gebeurd is), is dus duidelijk geen goede strategie. Omgangstaal gebruiken in plaats van rechtstaal is dat vanzelfsprekend evenmin.

Stel: je wil als juridisch vertaler in spe zelf de nodige achtergrondkennis verwerven. Hoe begin je eraan als je geen hele opleiding rechten wil doorlopen? Er zijn gigantische bibliotheken gevuld met boeken over recht, dus de moed zou je als beginneling meteen in de schoenen kunnen zinken. Het is dus zeker een goed idee om ook bij je algemene, verkennende zoektocht gericht te werk te gaan. De beste aanpak is wellicht te beginnen met eenvoudige inleidende en bij voorkeur meertalige boeken of brochures, want zo vang je twee vliegen in één klap: je werkt je in de materie in zonder je meteen te verliezen in al te veel details en je raakt meteen ook vertrouwd met de anderstalige terminologie.

Een interessante toegangspoort tot het Unierecht in meerdere talen is de 'bookshop' van het Publicatiebureau van de EU[61]. Daar vind je tal van gratis handboeken en brochures in alle officiële talen van de Europese Unie, zoals *Het ABC van het recht van de Europese Unie* van Klaus-Dieter Borchardt, handleidingen over de wetgevingsprocedure, brochures over het Hof van Justitie enzovoort.

Voorts zijn er interessante meertalige portaalsites, zoals het E-Justitieportaal[62] (dat onder meer toegang biedt tot de nationale gerechtelijke systemen in 23 talen, via de links Gerechtelijke stappen – Rechtssystemen – EU en lidstaten, en tot nationale wetgeving en jurisprudentie) en de EurLex-site[63], die onder meer meertalige samenvattingen bevat van EU-wetgeving (bijvoorbeeld over asiel en immigratie, onder de rubriek Justitie, vrijheid en veiligheid).

Wie meer wil vernemen over de procedure voor het Hof van Justitie of een samenvatting wil lezen van zijn rechtspraak, per jaar of per rechtsgebied, kan terecht op de meertalige Curiasite van het Hof[64], via de links Hof van Justitie – Presentatie en De instelling – Jaarverslag.

Je vindt overigens niet alleen meertalige informatie over Europees recht op het internet. Wil je bijvoorbeeld meer vernemen over het huwelijksrecht en de regels inzake samenwoning in 22 EU-landen, dan kun je terecht op de site Couples in Europe[65], die in 19 talen korte en duidelijke informatie verstrekt over het toepasselijke recht, de huwelijksvermogensstelsels, de gevolgen van echtscheiding, geregistreerd partnerschap enzovoort. Wil je een vergelijkend overzicht van het erfrecht in 22 of zelfs 26 EU-landen, dan kun je terecht op Successions in Europe[66] (in het Engels en het Frans) respectievelijk op het e-Justitieportaal[67] (in 23 talen). Voorts vind je vaak tweetalige brochures op de sites van Belgische ministeries of overheidsdiensten, bijvoorbeeld over de huurwet[68] of de sociale wetgeving[69].

Kortom, door geregeld op internet te rond te kijken en de juiste, officiële sites te bezoeken, kun je vrij eenvoudig een verzameling van internetlinks aanleggen om je algemene kennis en je begrippenapparaat per rechtstak uit te breiden, en als je weet waar te zoeken, krijg je de vertaling er gratis bij.

3.2. Specifiek zoeken

3.2.1. Woordenboeken

Naast algemeen vertalende en verklarende woordenboeken zijn er juridische vertalende en verklarende woordenboeken en een combinatie van deze twee laatste.

Zoals hiervoor reeds is gebleken, kan de vertaler die een juridische term opzoekt niet veel aanvangen met algemeen vertalende woordenboeken. Om te beginnen geven ze niet steeds het juridische equivalent van een term weer. Zo ontbreekt in van Dale Frans – Nederlands de strafrechtelijke term 'overlevering'[70] bij het woord 'remise' en wordt bij 'justification' wel 'rechtvaardiging' vermeld, maar niet 'bewijs'. Ook het onderscheid tussen de Nederlandse en Belgische terminologie wordt niet steeds correct weergegeven. Zo staat

bij ‘inculpé’ ‘verdachte – betichte (België)’, hoewel ‘betichte’ niet de correcte Belgische rechtsterm is.

Algemene verklarende woordenboeken vermelden weliswaar geregeld de juridische betekenis van een term, maar maken daarbij niet steeds een onderscheid tussen rechtsordes. Bij ‘beschuldigde’ bijvoorbeeld wordt wel verwezen naar de Belgische betekenis ‘iemand die terechtstaat voor een hof van assisen’, maar niet naar de Nederlandse betekenis ‘militair die is beschuldigd omdat hij een militaire gedragsregel heeft geschonden’.

Er zijn een aantal goede juridische vertalende woordenboeken, maar die zijn vaak enkel bruikbaar binnen één rechtsorde – zoals Moors[71] voor het Belgische recht – en kunnen dus niet voor het vertalen van Unierechtelijke teksten worden gebruikt. Los daarvan dient te worden vastgesteld dat het aantal slechte juridische vertalende woordenboeken veel groter is dan het aantal goede. Vaak gaat het louter om woordenlijsten zonder enige context (wat vooral het geval is bij onlinewoordenboeken). Werken met dergelijke woordenlijsten is als dartsspelen voor dummies: met wat geluk komt het pijltje op het juiste vakje terecht, want veel meer dan gissen kun je niet, aangezien elke informatie over rechtssystemen en -domeinen en de relevante wetgeving ontbreekt. Bij een vergelijkend onderzoek van ruim 170 vertalende woordenboeken kwamen G.-R. De Groot en C. J. P. Van Laer tot de onthutsende conclusie dat slechts 11 woordenboeken het predicaat ‘goed’ verdienden.[72]

Daarnaast heb je verklarende juridische woordenboeken zoals *Fockema Andreae’s Verwijzend en verklarend juridisch woordenboek*[73] voor het Nederlandse recht, Cornu[74] voor het Franse recht en Weber (voorheen Creifelds)[75] voor het Duitse recht. Die kunnen vaak als startpunt voor een rechtsvergelijkende benadering dienen, waarbij eerst het relevante rechtsgebied en de toepasselijke wetgeving in de brontaal worden bepaald en vervolgens in de wetgeving van het doeltaalsysteem[76] een equivalente term wordt gezocht. Zo zal een zoektocht naar het Nederlandse equivalent van de term ‘Zerrüttung’ via Creifelds/Weber – dat de lezer verder leidt naar de echtscheidingsgronden in het Duitse BGB[77], waarna deze vervolgens op zoek kan gaan naar soortgelijke bepalingen in het Belgische en het Nederlandse BW – uiteindelijk leiden tot de Belgisch-Nederlandse uitdrukking ‘onherstelbare ontwrichting’[78] en de Nederlands-Nederlandse uitdrukking ‘duurzame ontwrichting’[79] van het huwelijk. Deze rechtsvergelijkende aanpak zal vaak accurate resultaten opleveren, maar werkt wel enkel voor zuiver nationaalrechtelijke termen. Voor Unierechtelijke termen zoals ‘extradition’ (uitlevering) en ‘remise’ (overlevering) zullen we in Cornu geen nuttige definitie of verwijzing vinden. Ook in vertalend woordenboek Moors ontbreekt de juiste vertaling van deze termen.

Ten slotte zijn er ook verklarende juridische woordenboeken die tevens een aantal vertalingen bevatten, zoals het Vlaamse *De Valks Juridisch Woordenboek*[80], dat naast een definitie ook een vertaling in het Frans, Duits en Engels bevat. Bovendien bestrijkt dit woordenboek ook het geldende recht van internationale of Europese oorsprong. Zo bevat het ook de term ‘uitlevering’ (maar ontbreekt vooralsnog het woord ‘overlevering’).

Verklarende juridische woordenboeken zijn dus zeker nuttig, maar het gebruik ervan kan ook tijdrovend zijn, aangezien zij niet steeds een pasklaar antwoord opleveren, maar vaak

in combinatie met andere instrumenten zoals wetboeken, rechtspraak en rechtsgeleerde artikelen zullen moeten worden gebruikt. En laat nu net tijd iets zijn waarover de juridisch vertaler niet steeds in overvloed beschikt. Efficiëntie is dus zeer belangrijk. Daarom heeft het directoraat-generaal Meertaligheid (DGM) van het Hof van Justitie in samenwerking met de dienst Terminologie het Vocabulaire Juridique Multilingue (VJM) ontwikkeld, dat inmiddels is geïntegreerd in het ruimere IATE (Interactive Terminology for Europe)[81].

3.2.2. Contextueel zoeken

Het VJM bestrijkt momenteel drie rechtsgebieden: vreemdelingenrecht, familierecht en strafrecht. Het is opgebouwd op basis van begrippen, die samen per rechtsdomein begrippenbomen vormen die gemeenschappelijk zijn aan alle betrokken rechtssystemen.[82] Dankzij deze onomasiologische benadering, waarbij wordt uitgegaan van begrippen en vervolgens wordt gezocht naar de bijbehorende woorden, kan een zoekopdracht naar een bepaalde term in voorkomend geval meteen ook links naar verwante termen of valse vrienden opleveren, waarbij het verschil in betekenis duidelijk wordt aangegeven. Aan de vertaler wordt enorm veel contextuele informatie geboden (definities, rechtssysteem, rechtsdomein, relevante wetgeving, rechtspraak, rechtsleer, handboeken, woordenboeken, voor zover mogelijk een vertaling, in voorkomend geval met vermelding van een voorkeursterm, een verouderde term, een afgeraden term of een term waarmee de term uit de brontaal niet mag worden verward, 'vides notionnels' (N/A) als er geen equivalent is, waarbij soms een oplossing wordt gesuggereerd of het probleem op zo'n manier wordt uitgelegd dat de vertaler zelf tot een oplossing kan komen, bijvoorbeeld door een korte omschrijving te gebruiken).

Om één voorbeeld te geven: bij de term 'delict' wordt gewezen op de verschillende begripsafbakening in het Nederlandse en het Belgische recht en op het verschil met de Franse term 'délit'. Bij de Italiaanse term 'delitto' wordt aangegeven dat deze overeenstemt met het Nederlands-Nederlandse 'misdrijf', maar dat er geen equivalent te vinden is in het Belgische recht (het kan gaan om een wanbedrijf of een misdaad). Bij het Spaanse 'delito' wordt verwezen naar de wet van 2015 die een einde heeft gemaakt aan het onderscheid tussen 'delitos' en 'faltos', waardoor 'delito' dezelfde generieke betekenis heeft gekregen als het Nederlandse 'delict'.

Daarnaast werkt het Hof met tools die de mogelijkheid bieden om vertalingen met omringende tekst te vinden. Zo is er Quest, dat meertalige toegang biedt tot Euramis (European Advanced Multilingual Information System, een systeem van databases en vertaalgeheugens dat wordt gevoed door de verschillende Europese instellingen, waaronder het Hof zelf), Eur-Lex[83] en IATE. Voorts kunnen de juristen-vertalers gebruikmaken van EURêka, dat onder meer toegang biedt tot de rechtspraak van het Hof en de processtukken. Deze tools zijn rechtstreeks toegankelijk vanuit Trados Studio, dat deels met segmenten uit Euramis wordt gevoed en deels door neurale machinevertaling, waarover verderop meer. Vanzelfsprekend blijft de jurist-vertaler de eindverantwoordelijke en dient hij elke vertaalsuggestie te controleren, zelfs als er een 100 %-match is.

3.2.3. Vertalen van nationale uitvoeringswetgeving

Een bijzonder geval vormt de vertaling van wetgeving van de lidstaten waarbij Uniewetgeving in nationaal recht wordt omgezet.

Daarbij dient om redenen van coherentie te worden uitgegaan van de terminologie van de betreffende Uniewetgeving. § 3 en § 8, leden 1 en 2, van het *Markengesetz* vormen bijvoorbeeld de omzetting in Duits recht van de artikelen 2 en 3 van merkenrichtlijn (89/104)[84] en nemen dan ook bepaalde terminologie uit die richtlijn over. Zo bevatten § 8 *MarkenG* en artikel 3 van de merkenrichtlijn dezelfde uitdrukking 'Beschaffenheit der Waren', die dus in beide gevallen op dezelfde manier dient te worden vertaald (namelijk als 'hoedanigheid van de waren').

4. Terminologische kwaliteit, een gezamenlijke verantwoordelijkheid

Door synergieën tussen de verschillende diensten te bevorderen, slaagt het Hof en met name het DGM erin de efficiëntie en kwaliteit van zijn diensten te verhogen.

Hierboven is al verwezen naar de samenwerking met de terminologische dienst, die ondersteuning biedt bij het vertalen, bijvoorbeeld door in het kader van prejudiciële zaken 'fiches analytiques' en termbases ter beschikking te stellen.

Daarnaast verlenen de verschillende vertaaleenheden geregeld hun medewerking aan kabinetten die met uiteenlopende taalversies van Europese richtlijnen of verordeningen geconfronteerd worden, door hun respectieve taalversies toe te lichten en uit te leggen in hoeverre deze al dan niet afwijken van de andere versies. Dat vergelijkend taalkundig onderzoek vormt dan het startpunt van een ruimer onderzoek naar de juiste uitlegging van een specifieke bepaling, waarbij naast louter taalkundige aspecten ook het doel, de opzet en de systematiek van de betreffende wetgeving in aanmerking worden genomen.

De vertaaleenheid van de procestaal zal ook steeds het voorafgaand rapport van de rechter-rapporteur nalezen, waarin bijvoorbeeld de relevante wetgeving, de prejudiciële vragen en de opmerkingen van de partijen worden weergegeven. De verantwoordelijke jurist-vertaler zal onder meer nagaan of dit rapport geen terminologische fouten bevat.

Om te vermijden dat elke vertaaleenheid 552 talencombinaties[85] moet beheersen, werkt het DGM met vijf (vaste) spiltalen, de zogenoemde *langues pivot*[86]. Sloveense prejudiciële verzoeken worden bijvoorbeeld eerst in het Italiaans vertaald, waarna de Italiaanse vertaling fungeert als brontekst voor de andere talen.[87] De Franse vertaaleenheid, die alle processtukken vertaalt in het Frans – de werktaal van het Hof – vormt een uitzondering: zij vertaalt rechtstreeks uit alle officiële talen. Om te vermijden dat eventuele vertaalfouten (waaronder terminologische fouten) in de pivotvertaling door de andere vertaaleenheden zouden worden overgenomen of dat een fout in de Franse vertaling slechts in een latere fase van de procedure zou worden opgemerkt, wordt in elke prejudiciële zaak een 'personne de référence' aangesteld, een native speaker van de procestaal, die de Franse vertaling en de pivotvertaling (in het geval van de Nederlandstalige vertaaleenheid: de Duitse vertaling) nauwgezet naleest.

Voor het overige is voor een goede vertaling vanzelfsprekend vereist dat de jurist-vertaler zich ingraaft in de brontekst. Worden er daarbij bepaalde – bijvoorbeeld terminologische – fouten opgemerkt, dan worden die aan de kabinetten doorgegeven, wat dan leidt tot gecorrigeerde versies, de zogenoemde *modifications*.

Kortom, de jurist-vertaler speelt geen louter passieve rol, maar draagt actief bij aan de kwaliteit van de rechtsprekende activiteit van het Hof.

5. Terminologische coherentie – bijzondere gevallen

In beginsel moet de jurist-vertaler intra- en intertekstuele coherentie verzekeren door enerzijds binnen een en dezelfde tekst identieke termen die identieke begrippen uitdrukken steeds op dezelfde wijze te vertalen (intratekstuele coherentie), en anderzijds de wettelijke terminologie en vroegere vertalingen van de rechtspraak over te nemen (intertekstuele coherentie). In bepaalde gevallen kan met name van het vereiste van intertekstuele coherentie worden afgeweken.

5.1. Incoherenties in de wetgeving

Om te beginnen kan het gebeuren dat de wettelijke terminologie zelf niet coherent is. Zo wordt in basisverordening (EU) 2016/1036 van het Europees Parlement en de Raad van 8 juni 2016 betreffende beschermende maatregelen tegen invoer met dumping uit landen die geen lid zijn van de Europese Unie de term ‘samengestelde uitvoerprijs’ gebruikt. Deze prijs dient ter bepaling van de dumpingmarge. In uitvoeringsverordening (EU) 2019/1688 daarentegen wordt voor hetzelfde begrip de uitdrukking ‘geconstrueerde uitvoerprijs’ gehanteerd. De jurist-vertaler zal dus een keus moeten maken, waaraan hij zich vervolgens dient te houden.

5.2. Terminologische fouten in de wetgeving

Voorts kan het gebeuren dat de Nederlandse versie van Uniewetgeving een terminologische fout bevat. Zo luidde overweging 17 van richtlijn 2001/18/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 maart 2001 inzake de doelbewuste introductie van genetisch gemodificeerde organismen in het milieu tot voor kort als volgt:

> “Deze richtlijn dient niet van toepassing te zijn op organismen die zijn verkregen door bepaalde technieken van genetische modificatie die *bij wege van overeenkomst* in een aantal toepassingsgevallen zijn gebruikt en die hun veiligheid reeds hebben bewezen.”

In de Franse versie is echter sprake van “organismes […] qui ont été *traditionnellement* utilisées […]” en ook andere taalversies bevatten een soortgelijke term, zoals ‘herkömmlich’ (de Duitse versie), ‘traditionelt’ (de Deense versie) en ‘på vedertaget sätt’ (de Zweedse versie). Van een ‘overeenkomst’ is in die versies geen spoor te bekennen.

Bij nader inzien blijkt de fout in de Nederlandse versie te zijn geslopen doordat de vertaler uit het Engels heeft vertaald, waarin de term ‘conventionally’ wordt gebruikt (dat in deze context overigens eveneens traditioneel betekent), en daarbij de verkeerde associatie met een overeenkomst heeft gemaakt.

De jurist-vertaler kan dit probleem oplossen door bij het citeren van de betreffende overweging tussen vierkante haken aan te geven wat de correcte vertaling is (een 'incise corrective'[88] in te lassen) en in de rest van de tekst verder de correcte uitdrukking te gebruiken.

Wanneer we bij het Hof dergelijke fouten in de Uniewetgeving opmerken, brengen we de bevoegde dienst van de Raad van de Europese Unie hiervan op de hoogte, zodat de fout kan worden rechtgezet. Dat is ook in dit geval gebeurd: op 9 maart 2023 is in het *Publicatieblad van de Europese Unie* een rectificatie van richtlijn 2001/18/EG verschenen.

5.3. Ongerijmdheden

Soms is een korte toelichting of 'incise explicative' geboden, wanneer de tekst of redenering anders moeilijk te begrijpen zou zijn of ongerijmd zou overkomen en geen andere vertaaloplossing gevonden kan worden.
Nemen we bijvoorbeeld de volgende zin:

> "Ladite juridiction relève que le titre du règlement n° 918/83 se réfère simplement aux 'véhicules à moteur terrestres' et que les locomotives relèvent de cette catégorie."

Deze zin levert geen problemen op voor de Nederlandstalige vertaler (in het kort: de titel van de verordening heeft betrekking op landvoertuigen, waaronder ook locomotieven vallen), maar wel voor de Duitse. In de Duitse versie van de titel van de verordening is namelijk sprake van 'S*traßen*kraftfahrzeuge' en men kan moeilijk beweren dat locomotieven daar deel van uitmaken.

Dit probleem is als volgt opgelost: "Das vorlegende Gericht weist darauf hin, dass sich der Titel der Verordnung Nr. 918/83 einfach auf Landkraftfahrzeuge [deutsche Sprachfassung aber: ‚Straßenkraftfahrzeuge'] beziehe und Lokomotiven zu dieser Kategorie gehörten."

Een ander voorbeeld: soms gebeurt het dat in de Franse versie van Uniewetgeving twee verschillende termen of uitdrukkingen worden gebruikt, terwijl er in de Nederlandse slechts één wordt gebruikt. Zo wordt in de algemene verordening gegevensbescherming[89] zowel de term 'infraction' als de uitdrukking 'infraction pénale' gebruikt, terwijl in de Nederlandse versie in beide gevallen de uitdrukking 'strafbaar feit' wordt gebruikt.

Zou de vertaler zich strikt houden aan de terminologie van de verordening, dan zou een zin als "La notion 'infractions', au sens de l'article 10 du RGPD, renvoie exclusivement aux infractions pénales" moeten worden vertaald als volgt:

> "Onder het begrip strafbare feiten in de zin van artikel 10 AVG vallen uitsluitend strafbare feiten."

Dit houdt vanzelfsprekend geen steek, dus we maken hiervan dat enkel strafbare feiten in strafrechtelijke zin hieronder vallen (en bijvoorbeeld geen feiten die tot tuchtsancties of administratieve sancties kunnen leiden).

5.4. Uiteenlopende taalversies

Soms lopen de verschillende taalversies van de Uniewetgeving uiteen. Zo stelt artikel 5, lid 1, onder a), van richtlijn 2003/109[90] als voorwaarde voor het verkrijgen van de status van langdurig ingezetene dat de onderdanen van derde landen het bewijs leveren dat zij voor zichzelf en de gezinsleden te hunnen laste beschikken over vaste en regelmatige 'inkomsten' die voldoende zijn om zichzelf en hun gezinsleden te onderhouden zonder een beroep te hoeven doen op het stelsel van sociale bijstand van de betrokken lidstaat. Een soortgelijke term vindt men onder meer in de Duitse en de Deense taalversie (respectievelijk 'Einkünfte' en 'indtægter'). In de Franse taalversie is daarentegen sprake van 'ressources'. Equivalenten daarvan zijn onder meer te vinden in de Engelse, de Spaanse, de Italiaanse, de Roemeense en de Portugese versie (respectievelijk 'resources', 'recursos', 'risorse', 'resurse' en 'recursos'). Sommige versies gebruiken dus een equivalent van de term 'middelen' (wat erop kan wijzen dat de herkomst van de middelen er niet toe doet), terwijl andere versies een equivalent van de term 'inkomsten' gebruiken. Meteen rijst dan de vraag: moet de derdelander over voldoende inkomsten beschikken om de status van langdurig ingezetene te kunnen verkrijgen, of volstaat het dat hij over voldoende middelen beschikt, ongeacht waar die vandaan komen? In deze context kan 'la notion de ressources' in de zinsnede "divergences terminologiques en ce qui concerne la notion de ressources prise dans son sens habituel" alleen maar worden vertaald als 'het begrip middelen'. Er is namelijk geen sprake van de term, maar van het onderliggende begrip, zodat niet om redenen van coherentie naar de Nederlandse term van de richtlijn hoeft te worden teruggegrepen.

5.5. Duidelijke perscommuniqués

Wanneer in de Nederlandse versie van Uniewetgeving een minder precieze term wordt gebruikt dan in de andere taalversies, kan dit leiden tot onduidelijkheid wanneer de vertaler zich daar te strikt aan houdt, wat zeker in een perscommuniqué dient te worden vermeden. Een dergelijke tekst is immers compacter geschreven dan het onderliggende arrest en bevat dus minder context die duidelijkheid zou kunnen verschaffen. Tegelijkertijd is hij voor een ruimer publiek bestemd en moet hij dus gemakkelijk te begrijpen zijn.

Nemen we bijvoorbeeld richtlijn 2001/86/EG van de Raad van 8 oktober 2001 tot aanvulling van het statuut van de Europese vennootschap met betrekking tot de *'rol'* van de werknemers. In de Franse versie is er sprake van 'l'implication des travailleurs', in de Duitse versie van 'Beteiligung der Arbeitnehmer'. Uit de tekst van de richtlijn blijkt dat deze betrekking heeft op de inspraakrechten van de werknemers.

Artikel 4, lid 4, van de richtlijn bepaalt dat "dans le cas d'une [société européenne] constituée par transformation, l'accord prévoit, *pour tous les éléments de l'implication des travailleurs*, un niveau au moins équivalent à celui qui existe dans la société qui doit être transformée en [société européenne]". Volgens de Nederlandse versie van de richtlijn "moet de overeenkomst in het geval van een [Europese vennootschap] opgericht door omzetting ten minste *in dezelfde mate voorzien in elk aspect van de rol* van de werknemers als bij de in een

[Europese vennootschap] om te zetten vennootschap het geval is". Dit is allesbehalve een begrijpelijke zin. Het is dan ook beter te schrijven dat de betrokken overeenkomst zo dient te luiden dat de werknemers in elk opzicht minstens evenveel inspraak hebben als voordien.

5.6. Slecht Nederlands

Ten slotte kunnen ook grammaticale, lexicale of idiomatische overwegingen de vertaler ertoe brengen af te wijken van de wettelijke terminologie. Wanneer we bijvoorbeeld richtlijn 2013/33/EU van het Europees Parlement en de Raad tot vaststelling van normen voor de opvang van 'verzoekers om internationale bescherming' letterlijk citeren, zullen we die vreemde woordcombinatie gewoon overnemen, maar verder in de tekst zullen we het – in goed Nederlands – hebben over 'personen die om internationale bescherming verzoeken'.

5.7. Stilistische variatie

Tot slot nog een woordje over wat voormalig advocaat-generaal Sharpston 'elegant variation' noemt.[91] Het beginsel van terminologische coherentie vormt een belangrijke regel die er bij juristen-vertalers is ingehamerd. Wanneer de auteur van een tekst twee verschillende termen gebruikt, gaan sommigen er dan ook haast automatisch van uit dat hij dan wel twee verschillende dingen zal hebben bedoeld die door twee verschillende termen dienen te worden vertaald. Soms gebeurt het echter dat de auteur zich niet bewust is van de terminologische incoherentie en gewoon tweemaal hetzelfde heeft bedoeld. De jurist-vertaler mag dus nooit zomaar uitgaan van veronderstellingen, maar moet bij de geringste twijfel nagaan of de auteur met de verschillende termen verschillende zaken dan wel hetzelfde heeft bedoeld. Dit kan er in voorkomend geval toe leiden dat de auteur de tekst herformuleert, zodat deze eenduidiger wordt.

5.8. Genderfluïde rechterlijke instanties

Als uitsmijter een reëel voorbeeld van de vreemde effecten waartoe een al te letterlijke vertaling kan leiden wanneer de brontekst wordt gekenmerkt door een grote stilistische variatie:

> Het *Bundesarbeitsgericht* (onzijdig) vraagt zich af of … *Het* stelt namelijk vast dat … Volgens die *rechterlijke instantie* (cette juridiction) (vrouwelijk) … *Zij* vraagt zich dus af of … Ten eerste stelt de *verwijzende rechter* (le juge de renvoi) (mannelijk) vast dat … In dat verband merkt *hij* op dat … Niettemin wenst het *Bundesarbeitsgericht* (onzijdig) te vernemen of … *Het* is namelijk van oordeel dat … Ten tweede merkt die *rechterlijke instantie* (vrouwelijk) op dat … *Zij* wijst er namelijk op dat ...

In zo'n geval is het beter om de terminologische varianten niet allemaal letterlijk te vertalen, maar op een andere wijze te variëren, bijvoorbeeld door zelfstandige naamwoorden af te wisselen met persoonlijke voornaamwoorden als 'het' en uitdrukkingen als 'zijns inziens'.

Tenslotte is vertalen meer dan het omzetten van woordjes. We vertalen niet alleen op woordniveau, maar ook op zinsniveau en op tekstniveau en bij dat laatste spelen ook

overwegingen omtrent het niveau van stilistische variatie dat in een bepaalde taal als normaal wordt ervaren een rol.

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat er voor de jurist-vertaler geen wetten van Meden en Perzen gelden. Hij dient zich veeleer te laten leiden door de wet van het gezond verstand, die in de hiërarchie der vertaalnormen met stip op nummer 1 staat. Hij kan met andere woorden nooit op de automatische piloot vertalen, maar moet constant alert blijven en zijn creatieve vernuft aanspreken om de talloze terminologische problemen die zijn pad kruisen snel en efficiënt op te lossen.

6. Neurale machinevertaling: een terminologisch wonder?

Het lijdt geen twijfel dat 'computer-assisted translation' met de komst van neurale machinevertaling een grote sprong voorwaarts heeft gemaakt. Doordat zinnen niet langer worden opgedeeld in korte segmenten zoals bij statistische machinevertaling het geval was, maar in hun geheel worden vertaald, lezen de door neurale vertaalmachines gegenereerde vertalingen meteen een stuk vlotter.

Tegelijkertijd ontstaat het gevaar dat de vertaler die met neurale machinevertaling werkt in slaap wordt gewiegd doordat de zinnen zo natuurlijk ogen, waardoor hij bepaalde inhoudelijke fouten niet opmerkt.

Wat kan er op terminologisch gebied zoal mislopen?

Om te beginnen kan het gebeuren dat een bepaalde juridische term simpelweg niet correct wordt vertaald.

Neurale machinevertaling is sowieso niet erg sterk in idiomatisch taalgebruik. Zo wordt de zin "Il est sous les drapeaux" (hij zit in het leger) door een bepaalde neurale vertaalmachine vertaald als "het is onder de vlaggen".

De evolutie van een vertaling per segment naar een vertaling op zinsniveau moge dan al een immense vooruitgang zijn, de vertaling per zin blijft natuurlijk een beperking die de deur wagenwijd openzet voor terminologische incoherenties. Nemen we het volgende eenvoudige voorbeeld: in een eerste zin is sprake van een 'arrêté royal', wat correct wordt vertaald als 'koninklijk besluit'. In de volgende zin wordt opnieuw verwezen naar 'cet arrêté', wat wordt vertaald als 'dit decreet', wat iets heel anders is. Neurale machinevertaling slaagt er dus niet in om het verband te leggen tussen meerdere zinnen, maar zal per zin voor die vertaling opteren die volgens de in die zin aanwezige informatie, afgetoetst aan het leermateriaal – de taalcorpora – waarmee zij is getraind, de grootste kans maakt correct te zijn. Daarbij kan de aan- of afwezigheid van één woord, zoals 'royal', een heel verschil maken.

Maar ook binnen een en dezelfde zin kunnen er problemen rijzen. Nemen we bijvoorbeeld de volgende zinsnede uit een arrest van de Cour administrative d'appel de Versailles[92]:

> "Par son arrêt C-497/17 du 26 février 2019, par lequel elle s'est prononcée sur la question dont *cette Cour* l'a saisie à titre préjudiciel dans le cadre de la présente instance par un arrêt avant dire droit du 6 juillet 2017, *la Cour de justice de l'Union*

européenne a dit pour droit que le règlement n° 834/2007 doit être interprété en ce sens que …"

De juridisch geschoolde lezer begrijpt meteen dat 'cette Cour' de verwijzende rechter – de Cour administrative d'appel de Versailles – is, die aan het Hof van Justitie een vraag heeft gesteld over de uitlegging van een Europese verordening.

Een neurale vertaalmachine functioneert echter totaal anders. Ze ziet twee identieke termen in dezelfde zin staan en 'denkt' dus dat tweemaal naar dezelfde referent wordt verwezen. Dat levert dan de volgende vertaling op:

"In zijn arrest C-497/17, waarin het *Hof van Justitie van de Europese Unie* in een voorarrest van 6 juli 2017 een uitspraak heeft gedaan over de prejudiciële vraag die het *Hof van Justitie van de Europese Unie* in de onderhavige procedure heeft gesteld, heeft het Hof van Justitie van de Europese Unie geoordeeld dat verordening nr. 834/2007 …"

Volgens de neurale machinevertaling heeft dus het Hof van Justitie *zichzelf* een prejudiciële vraag gesteld, wat nergens op slaat en duidelijk maakt dat de vertaalmachine weinig kaas heeft gegeten van de taakverdeling tussen het Hof en de nationale rechters.

Ik heb hierboven het woord 'denkt' bewust tussen aanhalingstekens geplaatst, want vanzelfsprekend 'denkt' een neurale vertaalmachine niet. Daarover zou gemakkelijk een misvatting kunnen ontstaan bij lezers die een schitterend vertaalde zin aanschouwen en op basis daarvan geneigd zouden kunnen zijn de neurale machine een haast buitenaardse intelligentie toe te dichten. Dat schitterende resultaat is immers niet bereikt *doordat* de machine nadenkt, maar *ondanks* het feit dat zij *niet* nadenkt. Het is meer bepaald te danken aan het feit dat neurale vertaalmachines grote taalcorpora als trainingsmateriaal gebruiken.

Bovengenoemd voorbeeld bevat overigens nog een tweede terminologische fout: een 'arrêt avant de dire droit' is een tussenarrest: alvorens recht te doen – dat willen zeggen alvorens definitief uitspraak te doen in de nationale procedure – stelt de verwijzende rechter het Hof van Justitie een 'prejudiciële' vraag over een Unierechtelijke kwestie die eerst opgehelderd dient te worden. Met een 'voorarrest' (een strafrechtelijke term die de periode betreft waarin een verdachte van zijn vrijheid wordt beroofd voordat hij wordt berecht) heeft dit niets te maken.

Soms heeft een woord meerdere betekenissen en zetten de omringende woorden in de zin de neurale machinevertaalmachine op het verkeerde been. Zo kreeg een van onze revisoren ooit een freelancevertaling voorgeschoteld die de volgende zin bevatte:

"Uit dit besluit volgt dat het belang van het kind op het tijdstip van zijn *adoptie* werd beoordeeld overeenkomstig artikel 6, lid 1, van de Dublin III-verordening."

"Is dit machinevertaling??? Het gaat helemaal niet over adoptie in deze zaak!", luidde de commentaar van de revisor in de marge. Na verificatie bleek het inderdaad om een machinevertaling te gaan.

In de Franse tekst stond het volgende:

"Il ressort de cette décision que l'intérêt supérieur de l'enfant a été apprécié lors de son *adoption* conformément à l'article 6, paragraphe 1, du règlement Dublin III."

Bedoeld werd gewoon dat het belang van het kind bij de *vaststelling* van het besluit in aanmerking was genomen. De nabijheid van het woord 'enfant' volstond voor de neurale vertaalmachine om er 'adoptie' van te maken.

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt duidelijk dat de jurist-vertaler, met zijn rijke kennis van de wereld om hem heen en van het recht in het bijzonder, steeds nodig zal blijven om nauwkeurige vertalingen te maken. Machinevertaling zal alleen vertalers vervangen die als een machine vertalen.

Een neurale vertaalmachine kan per definitie ook alleen maar vertalen. Zoals we hierboven reeds gezien hebben, mág je echter in bepaalde omstandigheden niet zelf vertalen, maar moet je een reeds bestaande officiële vertaling overnemen uit een databank. Daar is een vertaalmachine niet toe in staat.

Bovenstaande kritische opmerkingen nemen vanzelfsprekend niet weg dat neurale machinevertaling een grote sprong voorwaarts is en de jurist-vertaler kan bijstaan tijdens het vertaalproces. Zo stellen we bijvoorbeeld vast dat minder ervaren vertalers die eerst geregeld vrij stroeve zinnen schreven plots een vlottere taal hanteren, *dankzij* machinevertaling. Het gebruik van machinevertaling kan ongetwijfeld ook productieverhogend werken, al is het vrij moeilijk om die winst te kwantificeren, omdat ook tal van andere parameters de productiviteit bepalen.

Wat zeker vaststaat, is dat neurale machinevertaling verstandig dient te worden gebruikt en dat de vertaler zich bewust dient te zijn van de sterke én de zwakke punten ervan. Vanzelfsprekend is het ook nuttig om aan de zwakke punten te blijven werken. Zo heeft het DGM, dat met twee vertaalmachines werkt – het door de Europese Commissie ontwikkelde eTranslation en DeepL Pro – de nodige stappen gezet om de terminologische prestaties van neurale machinevertaling naar een hoger niveau te tillen. Daartoe is een specifieke versie van eTranslation ontwikkeld, die uitsluitend wordt getraind met het corpus van door het Hof vertaalde en gevalideerde teksten: eTranslation ECJ.

Dit boeiende en uitdagende proces, waarbij voortdurend efficiëntie- en kwaliteitswinsten worden nagestreefd, is al enige tijd aan de gang, maar het is wellicht nog te vroeg om definitieve uitspraken te doen over de resultaten, die overigens kunnen verschillen naargelang van de gebruikte talencombinatie. Wat wel duidelijk lijkt, is dat neurale machinevertaling steeds op bepaalde limieten zal botsen. Zo is het onmogelijk om de machine te dwingen een bepaalde afwijkende terminologie voor te stellen die minder vaak voorkomt dan de in het trainingscorpus opgenomen terminologie.[93]

De jurist-vertaler zal dus steeds nodig blijven om de intellectuele kers op de taart te zetten.

---

[1] De auteur is hoofd van de Nederlandstalige vertaaleenheid van het Hof van Justitie van de Europese Unie. Deze bijdrage is geschreven op persoonlijke titel en bouwt voort op een presentatie gegeven op de door NL-Term georganiseerde TiNT-dag over juridische taal, gehouden te Amsterdam op 21 oktober 2022.

[2] Harvey, M., “Traduire l’intraduisible – Stratégies d’équivalence dans la traduction juridique”, *Revue de l’Institut des langues et cultures d'Europe, Amérique, Afrique, Asie et Australie (ILCEA)*, n° 3, 2002, blz. 39-49.

[3] Hendry, J., "Legal comparison and the (im)possibility of legal translation", Glanert, 2014, blz. 87-103.

[4] Zie o.m. Čavoški, A., “Interaction of law and language in the EU: Challenges of translating in multilingual environment”, *The Journal of Specialised Translation*, 2017, blz. 58-74; Kocbek, A., “The Challenges of Intercultural Legal Communication”, *IJEMS*, band 1, nr. 1, blz. 53-71; Simonnæs, I., "Challenges in Legal Translation – Revisited", in *Linguistica*, LIII/2, blz. 91-102.

[5] Sharpston, E., “Language Law and the (Golden) Towers of Babel” (Threlford Memorial Lecture 2014), 21 blz. Een verkorte versie is terug te vinden in *The Linguist*, december 2014/januari 2015, blz. 8-12. Zie ook Van Calster, G., “The EU’s Tower of Babel – The Interpretation by the European Court of Justice of Equally Authentic Texts Drafted in more than one Official Language”, in *Yearbook of European Law*, vol. 17, nr. 1, 1997, 363-393.

[6] Kjær, A. L., wijst erop dat “[e]stablishing equivalence between legal texts across languages is as impossible as squaring a circle. Thus, when translators in their daily work succeed in doing just that, this is a true miracle.” (“The Every-Day Miracle of Legal Translation”, bespreking van het boek van Cao, D., *Translating Law*, Clevedon, Buffalo, Toronto, Multilingual Matters 2007, 189 blz.)

[7] Van de Romeinse tijd tot de 20e eeuw werd onder een getrouwe vertaling van een juridische tekst vooral een letterlijke vertaling begrepen. Sindsdien gaan specialisten in juridisch vertalen ervan uit dat vooral de inhoud van de tekst, de boodschap, getrouw dient te worden weergegeven, wat kan impliceren dat aanzienlijke stilistische wijzigingen worden doorgevoerd ten behoeve van de gebruiker van de doeltaal. Zie Harvey, M., "What’s so Special about Legal Translation?", *Journal des traducteurs/Translators' Journal*, vol. 47, n° 2, 2002, blz. 180-181. In die zin zijn een vrije vertaling en een getrouwe vertaling niet a priori antoniemen. Niettemin wordt in de praktijk nog te vaak van de juridisch vertaler verwacht dat hij zeer dicht bij de brontekst blijft. Zo wijst Harvey erop dat aan juridisch vertalers in de Verenigde Staten het advies wordt gegeven de lengte van de zinnen niet te wijzigen ‘to avoid imposing their own interpretation’ (*o.c.*, blz. 181), terwijl toch algemeen bekend is dat Engels een compactere taal is dan pakweg het Frans.

[8] De Nederlandse en Franse versies van de wetgeving zijn toegankelijk op http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_wet/wet.pl en http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi.pl.

[9] De Duitse vertaling van federale wetten, koninklijke en ministeriële besluiten wordt verzorgd door de Centrale Dienst voor Duitse vertaling (CDDV) van de Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken (artikel 2 van de wet tot regeling van de bekendmaking in het Duits van de wetten en de koninklijke en ministeriële besluiten afkomstig van de federale overheid). De Duitse vertaling van de wetgeving dient ‘binnen een redelijke termijn’ te geschieden, volgens prioriteitenlijsten die rekening houden met het belang van de teksten voor de inwoners van het Duitse taalgebied. De CDDV dient zich te houden aan de juridische terminologie die is vastgelegd door de Commissie van de Duitstalige Gemeenschap voor de Duitse rechtsterminologie. De vertalingen zijn toegankelijk op de website van de CDDV (https://www.scta.be/nl), die ook toegang verschaft tot de drietalige terminologiedatabank Semamdy (ontwikkeld door de CDDV zelf; de naam is een samentrekking van het Griekse sema – teken – en Malmédy) en tot het eveneens drietalige Debeterm (deutsch-belgische Terminologie, de databank van de Commissie voor de Duitse rechtsterminologie) (zie ook https://ostbelgienrecht.be).

[10] Volgens de Luxemburgse wet van 24 februari 1984 inzake de talenregeling (Mémorial A nr. 16 van 27 februari 1984, blz. 196) mag de burger zich voor de rechter en de overheidsdiensten in het Frans, Duits en Luxemburgs uitdrukken. De wetgeving wordt wel enkel in het Frans opgesteld. Zie Van der Jeught, S., *EU Language Law*, Europa Law Publishing, Groningen, 2015, blz. 44.

[11] Volgens artikel 17, eerste alinea, van de Finse grondwet telt Finland twee officiële talen: Fins en Zweeds. De wetgeving is in beide talen opgesteld en beide versies zijn gelijkelijk authentiek. Zie Van der Jeught, S., *o.c.*, blz. 42.

[12] Malta tel twee officiële talen, het Maltees en het Engels, maar in werkelijkheid is het Maltees de dominante taal. Volgens artikel 5, lid 2, van de Maltese grondwet mogen beide officiële talen worden gebruikt ten overstaan van de overheidsdiensten. Voor de rechter wordt daarentegen Maltees

gesproken (artikel 5, lid 3). De wetgeving wordt in beide talen opgesteld, maar als de taalversies onderling afwijken, primeert de Maltese versie (artikel 75 van de grondwet). Zie Van der Jeught, S., *o.c.*, blz. 41.

[13] *Ibid.* Iers is de eerste officiële taal, Engels de tweede (artikel 8, leden 1 en 2, van de Ierse grondwet). Wanneer een wet wordt opgesteld in één taal, meestal het Engels, wordt zij vertaald in de andere officiële taal. In geval van divergenties tussen de twee taalversies primeert het Iers (artikel 25, lid 4).

[14] *Ibid.* Volgens artikel 3, lid 1, van de grondwet van Cyprus zijn Grieks en Turks de twee officiële talen, maar in het Griekse deel van het eiland (de Republiek Cyprus) wordt enkel Grieks gebruikt.

[15] Het Engels is overigens na de Brexit een officiële taal van de EU gebleven. Voor een wijziging van de taalregeling van de Unie is namelijk unanimiteit vereist en het nut van het Engels als communicatiemiddel binnen de Unie staat buiten kijf.

[16] Vóór de Brexit telde de EU dus 28 lidstaten en 30 rechtssystemen.

[17] In Engeland en Wales en Ierland (alsook in de rechtspraak van de EU) is het equivalent van wat in België onopzettelijke doding en in Nederland dood door schuld wordt genoemd 'involuntary manslaughter', terwijl in Schotland wordt gesproken van 'involuntary culpable homicide'. (In Malta is dan weer 'involuntary homicide' de juiste uitdrukking, terwijl in de Uniewetgeving wordt gesproken van 'unintentional killing'.) Zie Reichling, C., "Terminologie juridique multilingue comparée", in Mauro, C., Ruggieri, F. (eds.), *Droit pénal, langue et Union européenne*, collection Droit de l'Union européenne – Colloques, Bruylant, Brussel, 2012, blz. 136.

[18] Artikel 4, sub d), van het Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk België inzake de Nederlandse Taalunie van 9 september 1980 (Taalunieverdrag) bepaalt: 'De Hoge Verdragsluitende Partijen besluiten tot: […] c) het gemeenschappelijk bepalen van een gelijke terminologie ten behoeve van wetgeving en officiële publicaties'. Dat brengt de noodzaak met zich mee voor vertalers van Belgische wetgeving om de connotatie van Nederlandse rechtstermen in aanmerking te nemen, aldus G.-R. de Groot ("Het vertalen van juridische teksten" in *Recht en vertalen*, Kluwer, 1987, blz. 19). In de praktijk kan men alleen maar vaststellen dat de terminologische verschillen anno 2023 nog legio zijn.

[19] Artikel 61 bis Wetboek van Strafvordering: 'De onderzoeksrechter gaat over tot de inverdenkingstelling van elke persoon tegen wie ernstige aanwijzingen van schuld bestaan.'

[20] Wet militair tuchtrecht, artikel 5.

[21] Zie https://iate.europa.eu/search/result/1674395379918/1.

[22] Terral, F., "Les techniques de traduction en traduction juridique", *T&T*, 3/2002, blz. 36-37.

[23] Artikel 394 Belgisch Strafwetboek: "Doodslag met voorbedachten rade wordt moord genoemd." De Duitstalige versie van deze bepaling luidt als volgt: "Der mit Vorbedacht begangene Totschlag wird als Mord qualifiziert." In Nederland is de relevante bepaling artikel 289 Wetboek van Strafrecht: "Hij die opzettelijk en met voorbedachten rade een ander van het leven berooft, wordt, als schuldig aan moord, gestraft met levenslange gevangenisstraf […]".

[24] § 211 Strafgesetzbuch: "Mord […] (2) Mörder ist, wer aus Mordlust, zur Befriedigung des Geschlechtstriebs, aus Habgier oder sonst aus niedrigen Beweggründen, heimtückisch oder grausam oder mit gemeingefährlichen Mitteln oder um eine andere Straftat zu ermöglichen oder zu verdecken, einen Menschen tötet."

[25] De Groot, G.-R. "Vertalen van juridische teksten: een rechtsvergelijkende uitdaging", *De talen*, 1992, 108(4), blz. 126; zie ook de Groot, G.-R., *o.c.*, 1987, blz. 19-20.

[26] In het Oostenrijkse strafrecht is enkel opzet nodig om te kunnen spreken van 'Mord' (§ 75 StGB). In België en Nederland wordt in dat geval van doodslag gesproken (artikel 393 Strafwetboek resp. artikel 287 Wetboek van Strafrecht). In Oostenrijk moet er dan weer een heftige emotie aan te pas komen om te kunnen spreken van 'Totschlag'. Daaraan maakt zich namelijk schuldig "[w]er sich in einer allgemein begreiflichen heftigen Gemütsbewegung dazu hinreißen läßt, einen anderen zu töten" (§ 76 StGB).

[27] Zo kan in Finland in verschillende gevallen sprake zijn van 'moord': niet alleen wanneer er sprake is van voorbedachte rade, maar ook wanneer de doder bijzonder wreed te werk gaat (zoals in Duitsland), het publiek ernstig in gevaar brengt of een overheidsdienaar doodt terwijl die de openbare orde of

veiligheid handhaaft, of louter vanwege zijn functie (Finse strafwet, hoofdstuk 21, § 2). Daarbovenop moet de ernst van de feiten zeer zwaar worden geacht, waarmee de wetgever kennelijk een slag om de arm heeft gehouden, aangezien op moord in Finland slechts één straf staat: levenslange opsluiting. Wanneer iemand een ander met voorbedachten rade doodt, maar de feiten niet bijzonder ernstig worden geacht (wat op het eerste gezicht vreemd kan lijken), is er dus geen sprake van moord in de zin van de Finse strafwet. Wanneer daarentegen een hooligan in een vlaag van blinde woede een politieagent doodt die aan een voetbalstadion de orde handhaaft, kan er wel sprake zijn van moord, ook al is er geen voorbedachte rade.

[28] https://www.dalloz-actualite.fr/node/impacts-de-loi-visant-reformer-l-adoption-sur-vie-de-couple#.Y81Zw98o-Uk. Voor de adoptie door koppels van hetzelfde geslacht, zie https://www.senat.fr/rap/l09-334/l09-3341.html.

[29] De Groot, G-R., *o.c.*, 1987, blz. 15-16, en *o.c.*, 1992, blz. 123. Naar Belgisch recht zijn goederen alle voorwerpen die vatbaar zijn voor toe-eigening, met inbegrip van de vermogensrechten (artikel 3.41 BW). Zaken zijn lichamelijke goederen. Anders dan in Nederland wordt niet gesproken van roerende en onroerende zaken, maar van roerende en onroerende goederen.

[30] Reichling, *o.c.*, 136.

[31] Ook hier is echter een kanttekening op zijn plaats. De – autonome – Unierechtelijke terminologie kan afwijken van de nationale, wat eveneens voor verwarring kan zorgen. Zo is de 'interdiction d'entrée' in de zin van richtlijn 2008/15/EG gelijk aan wat in het Franse recht een 'interdiction de retour' wordt genoemd (zie Code d'entrée et du séjour et du séjour des étrangers et du droit d'asile). Het gaat om een inreisverbod dat wordt opgelegd aan derdelanders die illegaal op het grondgebied verblijven en tegen wie een terugkeerbesluit is vastgesteld, met andere woorden om een verbod om na het verlaten van het grondgebied terug te komen. Dit dient te worden onderscheiden van een 'refus d'entrée' of een 'refus d'admission'. Daaronder dient namelijk te worden verstaan de weigering om toegang te verlenen tot het grondgebied aan vreemdelingen die zich daar nog niet bevinden.

[32] Cauffman, C., "Vertalen van EU-documenten naar het Nederlands", in Vonk, O., Rutten, S., Smits, J. (eds.), *Grootboek. Liber Amicorum prof.mr. Gerard-René de Groot*, Kluwer, Deventer, 2016, blz. 99-110, ook te vinden op https://www.researchgate.net/publication/311572247_Het_vertalen_van_EU-documenten_naar_het_Nederlands, blz. 6. Arglistige Täuschung in de zin van § 123, lid 1, BGB is "jedes Verhalten, das beim Geschäftsgegner einen Irrtum erzeugt oder unterhält, und bei dem der Täuschende weiß oder in Kauf nimmt, dass er durch seine Täuschung die Willensentschließung des anderen beeinflusst". Bedrog is "het iemand bewegen tot het verrichten van een rechtshandeling door hem opzettelijk een onjuiste mededeling te doen, of het opzettelijk achterhouden van een mededeling, terwijl spreken plicht was of het verrichten van een andere kunstgreep" (artikel 3:44 BW).

[33] Cauffman, C., *o.c.*, blz. 6. Volgens De Groot, G.-R., en Van Laer, C. J. P., is "a similar systematic and structual embedding" vereist ("The Dubious Quality of Legal Dictionaries", *International Journal of Legal Information*, Vol. 34/1, Article 6, blz. 68), wat bijvoorbeeld betekent dat 'erreur' niet mag worden vertaald als 'Wegfall der Geschäftsgrundlage', ook al bieden beide begrippen een oplossing voor soortgelijke problemen.

[34] Terral, F., *o.c.*, 2002, blz. 42. In de rechtspraak van het Hof van Justitie wordt de uitdrukking 'action en usurpation d'appellation (action for passing off)' gebruikt [in het Nederlands: 'vordering wegens misbruik van een benaming (action for passing off)'].

[35] Terral, *o.c.*, 2002, blz. 43; De Groot, G.-R., en Van Laer, C. J. P., *o.c.*, blz. 68-69.

[36] Terral, F., "L'empreinte culturelle des termes juridiques", *Journal des traducteurs/Translators' Journal*, vol. 49, nr. 4, 2004, blz. 883.

[37] Zie ook De Groot, G.-R., *o.c.*, 1987, blz. 22.

[38] Of in geval van gedeeltelijke harmonisatie van rechtsgebieden tussen verschillende rechtsordes, of wanneer een begrip uit het ene rechtssysteem in een ander rechtssysteem wordt overgenomen (De Groot, G.-R., en Van Laer, C. J. P., *o.c.*, blz. 67).

[39] Terral, F., *o.c.*, 2002, blz. 34-40.

[40] Terral F., *o.c.*, 2002, blz. 36.

[41] Bijvoorbeeld van de Code pénal (Reichling, C., *o.c.*, blz. 139).

[42] Terral, F., *o.c.*, 2002, blz. 48.
[43] https://eur-lex.europa.eu/content/techleg/KB0213228ENN.pdf
[44] *O.c.*, blz.16.
[45] Pozzo, B., "Comparative law and language" in *The Cambridge Companion to Comparative Law*, Cambridge University Press, 2012, blz. 108-109.
[46] Pozzo, B., *o.c.*, blz. 94. Zie ook Gémar, J.-C., "Les enjeux de la traduction juridique. Principes et nuances", in *Traduction de textes juridiques : problèmes et méthodes*, Equivalences 98, blz. 13.
[47] De Groot, G.-R., en Van Laer, C. J. P., *o.c.*, blz. 67-68. Zie ook richtsnoer 1.1. van de algemene beginselen van de *Joint Practical Guide*: "The drafting of a legal act must be clear, […] simple and […] precise."
[48] Zie bijvoorbeeld Garzone, G., "Legal Translation and Functionalist Approaches: a Contradiction in Terms?",
ASTTI/ETI , 2000, blz. 395-414.
[49] Pozzo, B., *o.c.*, blz. 105. Zie ook Terral, F., *o.c.*, 2004, blz. 879 en 884, die betoogt dat de terminologische keuzes die de vertaler moet maken moeilijker zijn wanneer de vertaling tot doel heeft rechten in het leven te roepen dan wanneer zij louter dient als informatie.
[50] Garzone (*o.c.*) geeft als voorbeeld de vertaling van een thriller. Het valt sowieso af te raden om bij de vertaling van een legal thriller naar het Nederlands cultureel bepaalde termen te hanteren, zoals 'Hoge Raad' ter vertaling van 'Supreme Court', aangezien die term de niet-juridisch geschoolde Vlaamse lezer weinig zal zeggen. Een algemene term als 'hooggerechtshof' is in een dergelijke context meer aangewezen.
[51] Zie bijvoorbeeld Harvey, M., "Traduire l'intraduisible. Stratégies d'équivalence dans la traduction juridique", *ILCEA*, n° 3, 2002, blz. 42.
[52] Zie ook Terral, F., o.c., 2002, blz. 42-46.
[53] Zie ook Reichling, C., *o.c.*, blz. 139.
[54] Harvey, M., *o.c.*, 47.
[55] Zie ook De Groot, G-R., *o.c.*, 1992, blz. 124; De Groot, G.-R., en Van Laer, C. J. P., *o.c.*, blz. 67-68.
[56] De Groot, G.-R., en Van Laer, C. J. P., *o.c.*, blz. 72.
[57] De Groot, G.-R., *o.c.*, 1992, blz. 123.
[58] Zoals reeds gezegd worden de namen van rechterlijke en bestuurlijke instanties sowieso niet vertaald, dus ook niet intralinguaal.
[59] Cauffman, C., *o.c.*, blz. 6-7.
[60] Artikel 4:8.
[61] https://bookshop.europa.eu/nl/home
[62] https://e-justice.europa.eu. Wil je bijvoorbeeld meer vernemen over de rechterlijke organisatie in Portugal in het Portugees, het Nederlands, het Frans of een van de andere 23 beschikbare talen, dan ben je hier aan het juiste adres.
[63] https://eur-lex.europa.eu
[64] https://curia.europa.eu
[65] http://www.coupleseurope.eu. Voor meer informatie kun je ook terecht op het e-Justitieportaal.
[66] http://www.successions-europe.eu
[67] Wil je bijvoorbeeld informatie over het Belgische erfrecht in het Hongaars, ga dan naar https://e-justice.europa.eu, klik op NL, vervolgens op Erfenissen en op België en selecteer ten slotte Hongaars ('magyar') als taal.
[68] https://justitie.belgium.be/nl/publicaties/de_huurwet_14de_editie, klik op FR voor de Franse versie.
[69] https://socialsecurity.belgium.be/nl/publicaties/beknopt-overzicht-van-de-sociale-zekerheid-belgie, klik op FR voor de Franse versie.
[70] Hieronder dient te worden verstaan de overbrenging van een verdachte of veroordeelde persoon van de ene naar de andere lidstaat van de Europese Unie op basis van een Europees aanhoudingsbevel (kaderbesluit 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2022 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten). De overlevering dient te worden

onderscheiden van de uitlevering (door of aan een land buiten de Europese Unie – 'extradition' in het Frans), die volgens een andere (normaliter minder snelle) procedure verloopt.

[71] Moors, J., en Theissen, S., *Juridisch Woordenboek J. Moors/Dictionnaire Juridique J. Moors*, die Keure/la Charte, 2018; online toegang via https://www.juridischwoordenboekmoors.be/.

[72] De Groot, G.-R., en Van Laer, C. J. P., *o.c.*, blz. 80.

[73] Algra, N. E., en Gokkel, H. R. W., *Fockema Andreae's Verwijzend en verklarend juridisch woordenboek*, Martinus Nijhoff, 2001, 548 blz.

[74] Cornu, G., *Vocabulaire juridique*, Presse universitaire de France, 2022, 1136 blz.

[75] Weber, K., *Weber Rechtswörterbuch*, C.H.BECK, 2022, 1989 blz.

[76] Bijvoorbeeld op www.staatsblad.be of www.moniteurbelge.be voor België (link geconsolideerde wetgeving / législation consolidée), https://www.legifrance.gouv.fr voor Frankrijk of https://wetten.overheid.nl voor Nederland.

[77] § 1565 BGB – Scheitern der Ehe (dat deel uitmaakt van Titel 7, Scheidung der Ehe, Untertitel 1, Scheidungsgründe: "(1) Eine Ehe kann geschieden werden, wenn sie gescheitert ist. Die Ehe ist gescheitert, wenn die Lebensgemeinschaft der Ehegatten nicht mehr besteht und nicht erwartet werden kann, dass die Ehegatten sie wiederherstellen."

[78] Art. 229, § 1, BW (dat deel uitmaakt van titel VI, Echtscheiding, hoofdstuk 1, Gronden tot echtscheiding: "De wet bepaalt dat het huwelijk onherstelbaar ontwricht is wanneer de voortzetting van het samenleven tussen de echtgenoten en de hervatting ervan redelijkerwijs onmogelijk is geworden door die ontwrichting."

[79] Art. 1:151 BW (dat deel uitmaakt van titel 9, Ontbinding van het huwelijk): "Echtscheiding wordt op verzoek van één der echtgenoten uitgesproken, indien het huwelijk duurzaam ontwricht is." Een huwelijk is duurzaam ontwricht indien de voortzetting van de samenleving ondraaglijk is geworden, zonder dat er uitzicht bestaat op herstel van behoorlijke echtelijke verhoudingen (MvT, Kamerstukken II, 10213, 3, blz. 14 e.v., MvA II, 6, blz. 3 e.v.).

[80] Tilleman, B., Lierman, S., Sagaert, V. (eds.), *De Valks Juridisch Woordenboek*, Intersentia, Antwerpen, Gent, Cambridge, 2020, 823 blz.

[81] https://iate.europa.eu.

[82] Alle rechtssystemen van de EU, op Oostenrijk, Cyprus, Luxemburg en Noord-Ierland na (Reichling, C., *o.c.*, blz. 146).

[83] Dat (eveneens meertalige) toegang biedt tot de Europese wetgeving en rechtspraak.

[84] Eerste richtlijn (89/104/EEG) van de Raad van 21 december 1988 betreffende de aanpassing van het merkenrecht der lidstaten.

[85] N x (n – 1) – dat wil zeggen 24 x 23 – officiële talen.

[86] Namelijk Duits voor Bulgaars, Ests, Nederlands en Fins; Engels voor Deens, Litouws, Maltees en Zweeds; Spaans voor Lets, Portugees en Hongaars; Italiaans voor Grieks, Roemeens en Sloveens, en (sinds oktober 2019) Pools voor Tsjechisch, Kroatisch en Slowaaks.

[87] In feite werken we met een hybride systeem waarbij elke tekst rechtstreeks uit de brontaal wordt vertaald *voor zover* een jurist-vertaler van de vertaaleenheid die taal beheerst en beschikbaar is, en slechts uit een spiltaal wordt vertaald wanneer dat niet het geval is. Momenteel beheersen de juristen-vertalers van de Nederlandstalige vertaaleenheid samen 12 officiële talen, naast het Nederlands (waarbij de individuele kennis varieert van 2 tot 8 vreemde talen). De interne en externe vertalers (freelancers) samen beheersen 14 vreemde talen.

[88] In theorie zou de fout ook in een noot van de vertaler onder de aandacht kunnen worden gebracht, maar volgens de huisregels mogen in arresten van het Hof en conclusies van de advocaten-generaal geen dergelijke noten worden geplaatst.

[89] Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van richtlijn 95/46/EG.

[90] Richtlijn 2003/109/EG van de Raad van 25 november 2003 betreffende de status van langdurig ingezeten onderdanen van derde landen.

[91] Zij stelt vast dat het belang van terminologische coherentie er bij Engelse rechtenstudenten wordt ingedrild, om vervolgens op te merken dat "legal French sometimes does do elegant variation, and this is very disturbing if you're used to legal English, because you don't know whether they meant to say something different, or were just being elegant".
[92] Zie https://www.legifrance.gouv.fr/ceta/id/CETATEXT000039118043
[93] Lefèvre, Th., *Le multilinguisme à la Cour de justice de l'Union européenne*, mei 2023, blz. 138.

Coos ’t Hoen (*Voormalig Hoofd Afdeling Verdragen, Ministerie van Buitenlandse Zaken*)

Juridische terminologie in verdragen

uitgebreide samenvatting

Na een korte bespreking van de definitie van de term ”verdrag” wordt ingegaan op de bekendmaking van verdragen en de publicatie van vertalingen in het Koninkrijk der Nederlanden. Vervolgens komen een aantal verdragstermen aan de orde.

Artikel 2, lid 1, onderdeel a, van het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht (WVV) geeft de volgende definitie:

> ...”treaty” means an international agreement concluded between States in written form and governed by international law, … whatever its particular designation …

Hoewel allerlei benamingen als “overeenkomst”, “akkoord” en “regeling” voorkomen, wordt in het Nederlandse officiële publicatieblad voor verdragen (Tractatenblad) waar mogelijk de voorkeur gegeven aan “verdrag”, de term die gebruikt wordt in WVV en Grondwet (art. 91 e.v.). De uitdrukking “internationaal verdrag” is, zo blijkt uit de definitie, een pleonasme.

De publicatie van de ondertekende “authentieke” verdragstekst in het Tractatenblad vormt de officiële bekendmaking waardoor die tekst, na inwerkingtreding van het verdrag, kracht van wet heeft (art. 17, onderdeel a, Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen (Rgbv)). De eventuele publicatie in het Tractatenblad van een vertaling vormt geen bekendmaking (art. 18, onderdeel a Rgbv), en in geval van strijdigheid tussen authentieke tekst en vertaling prevaleert dus de authentieke tekst.

Hoewel publicatie van vertalingen van verdragen niet wettelijk verplicht is, worden de meeste verdragen vertaald. Alleen de verdragen die geen parlementaire goedkeuring behoeven (art. 7 Rgbv) worden over het algemeen onvertaald gelaten. Dat is met name het geval voor wijzigingen van technische bijlagen bij verdragen. Ook overtreding van in het Engels gestelde voorschriften in bepaalde technische bijlagen kan strafbaar zijn (Stb 2013, 415).

Het kan voorkomen dat er onduidelijkheid bestaat over de status van een internationale afspraak. Doorslaggevend is of de ondertekenaars de bedoeling hadden om een verdrag te sluiten, oftewel om juridische binding tot stand te brengen. Bij de vaststelling van die bedoelingen speelt het woordgebruik in de afspraak een belangrijke rol.

Gebruik van de woorden “shall” (in tegenstelling tot “will”), “Contracting State” (veelzeggend vertaald met “Verdragsluitende staat”) of “Party” (art. 2, lid 1, onderdelen f en g WVV) wijzen op een verdrag. Dit is ook het geval bij gebruik van de termen “in werking treden” en “inwerkingtreding” (art. 24 WVV).

Ook indien termen voorkomen die de handelingen aanduiden waarmee staten op het internationale niveau hun instemming tot binding te kennen geven, is er sprake van een

verdrag: het overhandigen van een akte van “bekrachtiging” (art. 14, lid 1 WVV), “aanvaarding”, “goedkeuring” (art. 14, lid 2 WVV) of “toetreding” (art. 15 WVV) creëert verdragsrelaties.

Er bestaat een onderscheid tussen “bekrachtiging”, “aanvaarding” en “goedkeuring” enerzijds en “toetreding” anderzijds. De eerste drie handelingen vinden plaats na ondertekening, de opties zijn afhankelijk van de bepalingen in het verdrag. Zogenaamde “open” multilaterale verdragen staan, na inwerkingtreding of na het aflopen van een eventuele ondertekeningstermijn, toetreding van staten toe die het verdrag niet hebben ondertekend.

De (nationale!) goedkeuring door het parlement wordt regelmatig “ratificatie” genoemd, maar dat is een juridisch onjuist gebruik van de term. In juridische zin wordt de term wel als verzamelnaam gebruikt voor “bekrachtiging”, “aanvaarding” en “goedkeuring”.

In afwachting van zijn inwerkingtreding kan (een deel van) een verdrag voorlopig toegepast worden (art. 25, lid 1 WVV). De “voorlopige toepassing” brengt ook binding tot stand. Een dergelijke bepaling wordt opgenomen als het wenselijk is dat een verdrag onmiddellijk, of op korte termijn, operationeel wordt en/of de kans bestaat dat het voor inwerkingtreding benodigde aantal ratificaties (te) lang op zich zal laten wachten. Het is een fenomeen dat typisch is voor het verdragenrecht en in de overige Nederlandse regelgeving niet voorkomt. Of een partij verdragen voorlopig kan toepassen hangt af van interne wetgeving. Nederland kan het (art. 15 Rgbv), en de EU ook.

Een andere term waarbij binding centraal staat, is “voorbehoud”. Een staat kan, op het moment dat hij de binding aan een verdrag tot stand brengt, onder voorwaarden een voorbehoud maken en daarmee het rechtsgevolg van bepaalde verdragsbepalingen wijzigen of uitsluiten (art. 2, lid 1, onderdeel d, en art. 19 e.v. WVV). De andere partijen kunnen bezwaar aantekenen tegen het voorbehoud, ook weer onder voorwaarden, inclusief een termijn (art. 20 WVV). Een partij kan in het bezwaar aangeven dat de betreffende bepalingen niet in werking treden tussen de partij die het voorbehoud maakt en zichzelf. In het uiterste geval kan de staat die het bezwaar indient de verdragsrelatie tussen beide partijen uitsluiten. De staat die het bezwaar maakt kan ook geen enkel rechtsgevolg aan het bezwaar verbinden. Een niet tijdig ingediend voorbehoud heeft geen rechtsgevolg, en kan als “verklaring” onder de partijen worden gedistribueerd.

Hoewel een verdrag vormvrij is, bestaan er conventies. Zo is het gebruikelijk een sjabloon voor het “ondertekeningsblok” te hanteren. De term “gedaan” in dat blok, voorafgaand aan de plaats en datum van ondertekening, is verdragsjargon. Daarnaast duidt eventuele vermelding van “authentieke” teksten op de verdragsstatus van de afspraak. Zeker als één van de authentieke teksten wordt aangewezen als doorslaggevend in geval van interpretatieverschillen, ligt de conclusie voor de hand dat er sprake is van een verdrag.

Termen die niet in verdragen voorkomen, maar wel een rol spelen in de verdragenwereld zijn “full powers” en “credentials”. Een volmacht (art. 2, lid 1, onderdeel c WVV) verleent de bevoegdheid om alle handelingen met betrekking tot verdragen te verrichten, inclusief het tot stand brengen van de binding aan een verdrag. “Accreditatie” geeft

dezelfde bevoegdheden, waaronder onderhandelen over en aannemen van een tekst en het ondertekenen van een slotverklaring, behalve de bevoegdheid om een verdrag te ondertekenen en/of binding aan het verdrag tot stand te brengen.

Ook bij bovengenoemd onderscheid draait het, net als bij alle besproken terminologie, om de juridische binding, hét criterium waarmee verdragen zich onderscheiden van andere schriftelijke afspraken tussen staten (en volkenrechtelijke organisaties).

Christine De Brauwer (*Adjunct-revisor bij de vertaaldienst van het Grondwettelijk Hof*)

Van Arbitragehof naar Grondwettelijk Hof in België

uitgebreide samenvatting

Het toenmalig Arbitragehof werd opgericht in 1984. Na een aantal bevoegdheidsuitbreidingen kreeg het Hof bij de grondwetsherziening van 7 mei 2007 de nieuwe naam "Grondwettelijk Hof". De twaalf rechters van het Hof zijn de hoeders van de Grondwet. Zij treden op als onafhankelijke scheidsrechter bij bevoegdheidsconflicten tussen de deelentiteiten en de federale overheid. Ook zien zij erop toe dat bepaalde fundamentele rechten van de burgers worden geëerbiedigd. Het Hof kan wetskrachtige normen (wetten, decreten, ordonnanties) toetsen aan de artikelen 8 tot en met 32 (rechten en vrijheden), artikelen 10 en 11 (gelijkheid en niet-discriminatie), artikelen 170 en 172 (fiscale aangelegenheden), artikel 191 (bescherming van vreemdelingen) en artikel 143, § 1 (federale loyauteit). Wanneer een dergelijke norm een schending inhoudt van de Grondwet, kan het Hof die norm vernietigen. En tot slot doet het Hof ook uitspraak op prejudiciële vraag. De rechters van de gewone rechtsorde kunnen "alvorens recht te doen" zich tot het Hof wenden met de vraag of een wetsartikel, dat zij moeten toepassen in/op een concreet geschil dat bij hen aanhangig werd gemaakt, niet strijdig is met de Grondwet.

Het Hof heeft de opdracht in al die zaken zowel inhoudelijk als taalkundig kwaliteitsvolle arresten uit te spreken. Een bijzondere taak is hierbij weggelegd voor de vertalers en revisoren. Van hen wordt uitstekende kennis van de beide landstalen en juridische basiskennis vereist. Het Hof biedt hun overigens de mogelijkheid om cursussen recht te volgen. Ook moeten zij blijk geven van oog voor detail, zoals leestekens, correcte overname van geciteerde wetsartikelen, juiste spelling en hoofdlettergebruik. Voorts is zin voor precisie een must bij de vertaling van juridische teksten. Alle elementen van een zin in de brontaal moeten terug te vinden zijn in de doeltaal, uiteraard met respect voor het taaleigen *(le génie de la langue*) van de doeltaal. En ten slotte ben je als vertaler of revisor van juridische teksten best een echte speurneus. Je moet immers heel wat opzoekingswerk doen in juridische bronnen (wetboeken, naslagwerken, databanken, websites, DT-Search zoekmachine, enz.)

Gezien de beschikbaarheid van talrijke papieren en elektronische juridische bronnen is het vertaalwerk op het Hof doorgaans geen onmogelijke taak. De grootste moeilijkheid op terminologisch vlak schuilt evenwel in juridische termen die vermomd zijn als algemeen gangbare woorden. Enkele voorbeelden in dat verband:

- "*une cause d'excuse absolutoire*" is geen oorzaak van vergiffenisschenkend excuus, maar wel een "strafuitsluitende verschoningsgrond";

- "*une différence de traitement*" heeft niets vandoen met een verschil in wedde, maar betekent "een verschil in behandeling", een van de basisbegrippen in de rechtspraak van het Hof;
- "*les travaux préparatoires"* zijn geen voorbereidende werken maar wel "de parlementaire voorbereiding". Enig inzicht in de werking van de parlementaire instellingen is dus eveneens vereist.

Daarnaast krijgen de vertalers en revisoren te maken met specifieke vertaalmoeilijkheden bij het vertalen van het Frans naar het Nederlands. Zo is het geen sinecure om een prejudiciële vraag te vertalen die bestaat uit één (heel) lange zin waarin de verwijzende rechter zoveel mogelijk elementen vermeldt om zijn vraag zo volledig mogelijk te stellen. Daar komt nog bij dat de Franse taal dankzij het gebruik van de *participe passé* en *participe présent* de ideeën bondig kan weergeven. In de meeste gevallen moet men bij de Nederlandse vertaling op zoek naar bijzinnen of andere zinswendingen, waardoor de Nederlandse versie nog langer wordt.

Hoewel tangconstructies voor sommige taalkundigen uit den boze zijn, vormen zij vaak een geschikte oplossing bij het vertalen van Franse juridische teksten en dragen zij bij tot bondigheid. Dankzij de tangconstructie is het duidelijk welke elementen bij elkaar horen. Uiteraard mag de tang niet overspannen zijn doordat er te veel woorden tussen het lidwoord en het zelfstandig naamwoord staan. Voorbeeld van een handige tang:

"Het was de bedoeling om **de** naar aanleiding van de bankencrisis van 2008 en 2009 aan de grootbanken **verleende steun** te kunnen recupereren." (*Le but était de permettre la récupération de l'aide accordée aux "grandes banques" dans le cadre de la crise bancaire de 2008 et 2009.*)

En dan zijn er ook nog de typisch Franse constructies waarvoor geen pasklare oplossing bestaat en telkens weer met de nodige creativiteit moet worden gezocht naar een elegante vertaling die rekening houdt met het taaleigen van het Nederlands. Een vertaalprobleem dat geregeld opduikt, is de wending "que constitue", zoals in de volgende zin:
"Le législateur décrétal veut supprimer le frein à la mobilité des travailleurs ***que constitue*** *le coût des transactions immobilières*". De decreetgever wil de kostprijs van de vastgoedtransacties, die een rem op de mobiliteit van de werknemers vormt, drukken.

Tot besluit kan worden gesteld dat voor de vertalers en revisoren van het Grondwettelijk Hof een gezonde dosis wantrouwen en kritische zin zeker niet misplaatst is, want juridische teksten zijn nu eenmaal doorspekt met termen die bijzonder goed vermomd zijn en vaak helemaal niet zijn wat ze lijken.

Anouschka Ausems, Hennie Bouwmeester en Oele Koornwinder

Van wetstekst naar modelbrief: terminologie bij de Belastingdienst

samenvatting

We leven in een rechtssysteem waarbij de wetgever de praktijkprocessen heeft uitbesteed aan uitvoeringsorganisaties. Die maken gebruik van ICT-middelen die van nature een exacte wetsinterpretatie verlangen om juiste beslissingen te kunnen nemen. We geven een inkijkje in hoe de Belastingdienst deze ingewikkelde materie tot handzame werkprocessen weet te reduceren en hoe de interpretatie van de wet daarbij zorgvuldig kan worden ondersteund.

Concreet belichten we twee activiteiten waarbij terminologie wordt verwerkt:

- De eerste activiteit betreft het analyseren van de wet- en regelgeving inclusief bijbehorende beleidsregels met als doel de precieze betekenis ervan expliciet te maken en vast te leggen. We maken daarbij gebruik van praktijkvoorbeelden en scenario's waarbij we het gezichtspunt van burgers en bedrijven centraal stellen. We leggen de resultaten vast in gestructureerde modellen die als basis kunnen dienen voor ICT of andere implementaties. Wetsanalyse ondersteunt op die manier de uitvoeringspraktijk om rechtmatig en uitlegbaar te kunnen werken.
- De tweede activiteit betreft het automatisch controleren van het jargongebruik in model-brieven met behulp van een jargonlijst die via automatische termweging en redactionele selectie tot stand is gekomen. Wel houden auteurs de vrijheid om een eigen afweging te maken tussen meerdere alternatieven. Door inzichtelijk te maken hoe deze termen aan wet- en regelgeving zijn verbonden, kan ook deze afweging een objectieve basis krijgen.

Norbert Corver (*Universiteit Utrecht*)

Taalbewust juridisch beschouwen

Samenvatting

Elke jurist zal beamen dat taal en recht onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. We spreken niet voor niets van recht*spraak*. Toch is er in veel Rechtenopleidingen nauwelijks aandacht voor taalkundige reflectie op juridisch taalgebruik. In mijn artikel hoop ik te laten zien dat enige taalbeschouwelijke kennis nuttig kan zijn voor de jurist (in opleiding). Ik doe dat aan de hand van een aantal grammatische —lexicale, morfologische en syntactische— eigenschappen van woorden en woordgroepen. Voor mijn juridische taalbeschouwing maak ik gebruik van een aantal arresten, waaronder het bekende *Electriciteitsarrest* (Hoge Raad, 23 mei 1921, NJ 1921, 564). In dat arrest staat de vraag centraal of men 'electriciteit' als 'enig goed' (dat weggenomen kan worden) mag kwalificeren. De Hoge Raad en de advocaat-generaal denken daar duidelijk anders over. Zou taalkundig inzicht geholpen kunnen hebben in deze juridische discussie?

1. Inleiding

Taal en recht zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De advocaat, rechter, notaris of juridisch beleidsmedewerker zet zijn juridische gedachten om in gesproken of geschreven taal (taalproductie).[1] Andersom moet hij "ver*taal*de" juridische gedachten van anderen, bijvoorbeeld die van de advocaat van de tegenpartij, trachten te doorgronden (taalbegrip). Gezien deze hechte relatie tussen taal en recht zou men verwachten dat er in de opleiding van aankomende juristen de nodige aandacht wordt besteed aan reflectie op de taal en het gebruik ervan (productie en begrip). In de praktijk van het onderwijs lijkt dat echter tegen te vallen.[2]

In deze bijdrage hoop ik te laten zien dat rechtenstudenten (en juristen in z'n algemeenheid) baat kunnen hebben bij (juridisch) taalbewustzijn, waarbij 'taalbewustzijn' geïnterpreteerd kan worden als het vermogen om over verschillende aspecten van (juridische) taal en taalgebruik na te kunnen denken, waaronder vormelijke aspecten van taal, de relatie tussen taalvorm en betekenis, de rol van context in taalgebruikssituaties, en de rol die juridische taal speelt bij het "juridisch organiseren" van onze samenleving. In mijn bijdrage zal ik me beperken tot een belangrijke bouwsteen van onze taal, namelijk 'het woord'. Ik neem daarbij de volgende vraag als uitgangspunt: In hoeverre is juridische taal hetzelfde als "de taal van alledag"? Mijn antwoord zal zijn dat juridische taal niet wezenlijk afwijkt van alledaagse taal. Dat komt doordat de "juridische software" en de "alledaagse software" op dezelfde talige hardware (onze mentale grammatica) draaien.

Dit artikel is als volgt opgebouwd. In paragraaf 2 laat ik zien dat de taalregels die ten grondslag liggen aan juridisch taalgebruik en alledaags taalgebruik niet wezenlijk van elkaar

verschillen. In paragraaf 3 bespreek ik een verschijnsel dat kenmerkend is voor arresten, namelijk het gebruik van lidwoordloze nomina (in het bijzonder soortnamen). Ook voor dit talige verschijnsel geldt dat het in bepaalde vormen van alledaags taalgebruik aangetroffen kan worden. In paragraaf 4 sta ik stil bij het zogenaamde Electriciteitsarrest uit 1921 (Hoge Raad 23 mei 1921, *NJ* 1921, 564). In dat arrest gaat het over de vraag in hoeverre elektriciteit aan te merken is als 'enig goed' in de zin van artikel 310 van het Wetboek van Strafrecht, waarin het vergrijp 'diefstal' centraal staat. Ik hoop te laten zien dat reflectie op taal kan bijdragen aan juridische afwegingen. Paragraaf 5 sluit dit artikel af.

2. Talige hardware en juridische software

Alledaagse taal en juridische taal vertonen veel overeenkomsten (Mattila 2012, Schauer 2015, Tiersma 2006). De taalregels (grammatica) en woorden van juridische taal zijn niet wezenlijk anders dan die van alledaagse taal. Een vergelijking van zin (1) en zin (2) laat dat op eenvoudige wijze zien.

(1) [eiser] heeft in 1998 een aantal verzekeringsovereenkomsten afgesloten met (rechtsvoorgangers van) Reaal, ABN AMRO en SRLEV.

Vonnis, Rechtbank Utrecht, zaaknummer 278234 / HA ZA 09-27331, september 2010

(2) Jan heeft in 1998 een aantal seizoenskaarten besteld bij (baliemedewerkers van) Ajax, PSV en Feyenoord.

Een eerste overeenkomst betreft het lexicon (woordenschat); zin (1) en zin (2) maken gebruik van dezelfde categorieën woorden (woordsoorten), waaronder nomina (bv. *eiser*, *Jan*), verba (bv. *afgesloten*, *besteld*), preposities (bv. *in*, *met*, *bij*, *van*), lidwoorden (bv. *een*) en nevenschikkende voegwoorden (bv. *en*). Ten tweede is de syntaxis (de structuur van woordgroepen en zinnen) van beide voorbeeldzinnen identiek. De woordgroepen *een aantal verzekeringsovereenkomsten* (1) en *een aantal seizoenskaarten* (2) hebben bijvoorbeeld dezelfde woordvolgorde, namelijk *een* + *aantal* + Nomen, en dezelfde interne structuur, namelijk *[een [aantal [*Nomen*]]]*. Ten derde maken zin (1) en zin (2) gebruik van dezelfde regels van de morfologie (de structuur van woorden). Zo vindt meervoudsvorming van nomina volgens dezelfde regels plaats: [N + *-en*] in *verzekeringsovereenkomst-en* en *seizoenskaart-en*, en [N + *-s*], in *rechtsvoorganger-s* en *baliemedewerker-s*. Merk tenslotte op dat zin (1) en zin (2) ook op het niveau van de semantiek (betekenis op woordgroep- en zinsniveau) gelijkenis vertonen. In beide zinnen is er sprake van een gebeurtenis waarin iemand (*eiser*, *Jan*) op een bepaald moment in het verleden (*in 1998*) een handeling (*afgesloten*, *besteld*) heeft

uitgevoerd, die gericht was op een bepaald object (*verzekeringsovereenkomsten*, *seizoenskaarten*) en betrokkenheid van andere personen (*rechtsvoorgangers*, *baliemedewerkers*) inhield.

Naast overeenkomsten zijn er ook verschillen tussen de taal van het recht en de taal van alledag. Verschillen in woordgebruik springen daarbij vooral in het oog. De woorden in (3) maken bijvoorbeeld deel uit van juridisch taalgebruik en zullen niet snel gebruikt worden in alledaagse taal. Het zijn juridische termen die de rechtenstudent zal moeten leren, op dezelfde wijze waarop hij de woorden van een vreemde (bv. Frans) of klassieke taal (bv. Latijn) moest leren op de middelbare school. Merk overigens op dat veel van de onderstaande termen leenwoorden zijn uit een andere taal.

(3) apostille, cautie, comparitie, descente, dupliek, exploit, grosse, litispendentie, prorogatie, referte, saniet, sepot, reconventie

Naast "vreemde" woorden zoals in (3) zijn er ook juridische termen die de rechtenstudent bij eerste kennismaking tot op zekere hoogte zal kunnen begrijpen. Neem bijvoorbeeld de cursief gedrukte woorden in (4):

(4) Ingeval het recht op de *verkrijging* eindigt bij het leven van de *bezwaarde* zijn (slechts) *verwachters* degenen die op het moment dat het recht eindigt, in leven zijn.

(fragment uit testament)

De beginnende rechtenstudent zal de precieze juridische betekenis van deze termen niet direct weten te doorgronden. Toch is hij in staat om iets van hun betekenis tot zich te nemen. Bij *verkrijging* zal hij weten dat het om een handeling of werking gaat, bij *bezwaarde* om een persoon die 'bezwaard' is, en bij *verwachter* om een persoon die 'verwacht'. De ervaren jurist kan de studentervaring herbeleven aan de hand van zinnen zoals (5), waarin de cursief gedrukte woorden nonsenswoorden (d.w.z. klankcombinaties die geen conceptuele betekenis hebben) zijn:[3]

(5) Ingeval het recht op de *verzwieking* eindigt bij het leven van de *gekeuperde* zijn (slechts) *verpilgers* degenen die op het moment dat het recht eindigt, in leven zijn.

(aangepast fragment uit testament)

De vraag rijst wat het voor de rechtenstudent mogelijk maakt om toch enige betekenis toe te kennen aan de juridische termen in (4). Het antwoord op deze vraag luidt: zijn kennis van de

Nederlandse taal. Veel juridische termen ("juridische software") draaien op de (woord)regels van de Nederlandse taal ("talige hardware").

Enig inzicht (taalbewustzijn) in de talige hardware (het regelsysteem: grammatica) is om meerdere redenen nuttig voor de rechtenstudent. Ten eerste helpt het de student bij het zich eigen maken van de juridische software (nieuwe termen) en bij het doorgronden van betekenisrelaties tussen juridische termen. Ten tweede draagt deze talige kennis over juridische termen bij aan het basisbegrip (interpretatie) en gebruik (productie) ervan. Ten derde stelt deze woordkennis de student in staat om juridische termen begrijpelijk(er) te maken of uit te leggen, bijvoorbeeld aan cliënten. Tot slot kan kennis over de woordregels van de Nederlandse taal van nut zijn bij het vertalen van juridische software van taal X (bv. Nederlands) naar juridische software van taal Y (bv. Frans).

In wat volgt zal ik enkele voorbeelden geven van woord-gerelateerde taalinzichten die bij kunnen dragen aan het taalbewustzijn van een rechtenstudent. Het eerste taalinzicht betreft de 'plaatsigheid van werkwoorden', die in de traditionele grammatica met de notie '(syntactische) valentie' wordt aangeduid en in moderne grammaticatheorieën met de notie 'argumentstructuur'. De taaleigenschap 'valentie/argumentstructuur' kunnen we illustreren aan de hand van de zinnen in (6)

(6) a. [Jan]$_{\text{ACTOR}}$ **slaapt**.

b. [Jan]$_{\text{ACTOR}}$ **aait** [de hond]$_{\text{THEMA.}}$

c. [Jan]$_{\text{ACTOR}}$ **geeft** [haar]$_{\text{DOEL}}$ [een boek]$_{\text{THEMA}}$

d. [Jan]$_{\text{ACTOR}}$ **ontfutselde** [haar]$_{\text{BRON}}$ [een geheim]$_{\text{THEMA}}$.

Deze zinnen laten zien dat de vetgedrukte werkwoorden van elkaar verschillen wat betreft hun selectie- en combinatiegedrag. Het intransitieve werkwoord *slapen* in (6a) combineert slechts met één argument, en wel een argument dat de semantische rol ACTOR ('iets of iemand die iets doet') vervult. Het transitieve werkwoord *aaien* in (6b) combineert met twee argumenten, namelijk *Jan* (ACTOR) en *de hond*. Dit laatste argument vervult de semantische rol THEMA, d.w.z. 'iets of iemand waar het gebeuren zich aan voltrekt of op gericht is'. Het ditransitieve werkwoord *geven* in (6c) heeft naast de argumenten *Jan* (ACTOR) en *een boek* (THEMA) nog een derde argument, namelijk *haar*.[4] Dit argument draagt de semantische rol DOEL/RECIPIENT, waarmee 'iets of iemand waar het Thema terechtkomt' wordt aangeduid. Het werkwoord *ontfutselen* in (6d), tot slot, heeft eveneens drie argumenten, waaronder één met de semantische rol ACTOR en één met de semantische rol THEMA. Het derde argument, *haar*, vervult de semantische rol BRON, waarmee 'iets of iemand waar het THEMA vandaan komt' wordt bedoeld.[5]

De bovengenoemde valentie/argumentstructuurregels die ten grondslag liggen aan werkwoordclassificatie (talige hardware) vormen ook de basis voor de werkwoordelijke termen uit het juridische lexicon. Dit wordt geïllustreerd door de voorbeelden in (7).

(7) a. [70% van de gestraften]$_{ACTOR}$ **recidiveert**.

b. [Het OM]$_{ACTOR}$ **requireerde** [vrijspraak]$_{THEMA}$ voor een aantal feiten.

c. [De deurwaarder]$_{ACTOR}$ **betekende** [verzoeker]$_{DOEL}$ [een dwangbevel]$_{THEMA}$.

d. [Ik]$_{ACTOR}$ **ontnam** [hem]$_{BRON}$ [het recht om te procederen]$_{THEMA}$.

Merk op dat deze argumentstructuren ten grondslag liggen aan tal van juridische werkwoordelijke termen. De voorbeelden in (8) laten dat zien voor het templaat 'ACTOR werkwoord THEMA' en de voorbeelden in (9) voor het templaat 'ACTOR werkwoord DOEL THEMA'.

(8) vervolgen, machtigen, aanmanen, chanteren, casseren, seponeren, fourneren, wraken, verdagen, weerleggen, dagvaarden, ontslaan, arresteren, compenseren, aanhouden, benadelen, etc.

(9) beloven, (bv. gratie) verlenen, een gouden handdruk geven, verbieden, (onder)verhuren, (een sanctie) opleggen, etc.

Het tweede taalinzicht dat ik wil bespreken betreft de interne woordstructuur en betekenis van (complexe) nomina. Beschouw hiervoor de voorbeelden in (10):

(10) dicht+er, prat+er, spel+er, doen+er, vertolk+er, sprek+er, jag+er, etc.

Aan deze complexe nomina ligt de volgende (morfolgische) bouwregel ten grondslag (Booij 2002):

(11) [V_{stam} + [$_N$ -er]]

Basisbetekenis: 'degene die iets doet'

Volgens deze regel wordt een woord als *dichter* afgeleid door de werkwoordelijke stam *dicht*- te combineren met het nominale achtervoegsel *-er*. Aanhechting van *-er* levert op woordintern niveau een ACTOR-interpretatie op: een dichter is iemand die dicht.[6]

De woordbouw-regel in (11) ligt ook ten grondslag aan juridische termen zoals *eiser* (12a) en *verzoeker* (12b):

(12) a. [eis$_{stam}$ + [$_N$ -er]]

Basisbetekenis: ‘degene die iets eist’

Juridisch: ‘degene die een civiele dagvaardingsprocedure of een bestuurlijke procedure begint’

b. [verzoek$_{stam}$ + [$_N$ -er]]

Basisbetekenis: ‘degene die iets verzoekt’

Juridisch: ‘indiener van een verzoekschrift’

Zoals weergegeven in (12), heeft een woord als *eiser* een basisbetekenis die het resultaat is van de combinatie van de betekeniselementen *eis-*, de werkwoordelijke stam, en *-er*, het agentieve suffix. Deze compositionele betekenis vormt de basisbetekenis. De juridische betekenis is feitelijk een juridische invulling of specificatie van deze algemene betekenis.

Zoals de voorbeelden in (13) laten zien, bevat de juridische woordenschat tal van termen die regel (11) als basis hebben:

(13) verwachter, aanbieder, opdrachtnemer, opdrachtgever, beheerder, bewaarnemer, bewaargever, werknemer, werkgever, aandeelhouder, verweerder, verzwijger, bewindvoerder, etc.

Naast woorden zoals *dichter* en *eiser*, die op woordintern niveau een ACTOR aanduiden, zijn er ook woorden die een THEMA-rol aanduiden op woordintern niveau. Voorbeelden hiervan zijn de nomina in nominale woordgroepen zoals *de gezakte* en *de gebetene*. Deze gelede nomina zijn het resultaat van de bouwregel in (14):

(14) [[passief deelwoord] + [$_N$ –e]]

Basisbetekenis: ‘degene die ge-X-d wordt/is’

Juridische termen zoals *gedaagde* en *bezwaarde* worden volgens deze zelfde regel gevormd:

(15) a. [[gedaagd] + [$_N$ –e]]

Basisbetekenis: ‘degene die gedaagd is’

Juridisch: ‘degene tegen wie een eis of vordering wordt gericht in een dagvaardingsprocedure’

b. [[bezwaard] + [$_N$ -e]]

Basisbetekenis: ‘degene die bezwaard/belast is’

Juridisch: ‘de eerste erfgenaam bij een erfenis’

Ook voor bouwregel (14) geldt dat deze ten grondslag ligt aan tal van juridische termen:

(16) beklaagde, verdachte, gelaedeerde, gerekestreerde, gemachtigde, gedetineerde, geïntimeerde, geopposeerde, etc.

Een derde voorbeeld dat laat zien dat de woordbouwregels van het alledaagse Nederlands ook ten grondslag liggen aan het juridische Nederlands betreft het verschijnsel (deverbale) nominalisatie. Een voorbeeld van dit verschijnsel is te vinden in (17). Beschouw eerst de zin in (17a). Deze zin laat zien dat je een gebeurtenis of proces kunt uitdrukken door middel van een werkwoord (*bevrijdde*) en zijn argumenten (*het leger*, *de stad*). Beschouw vervolgens de nominale woordgroep in (17b).

(17) a. Het leger **bevrijdde** de stad.

b. de **bevrijding** (van de stad) (door het leger)

In (17b) wordt naar een gebeurtenis of proces verwezen door middel van een zelfstandig naamwoord (*bevrijding*), dat gevormd is door de woordbouwregel in (18), die bekend is onder de naam ‘Nominalisatie’.

(18) [V_{stam}+ [$_N$ -ing]]

Basisbetekenis: ‘gebeurtenis X zodanig dat X = [werkwoord (+ argumenten)]’

Deze regel ligt ten grondslag aan tal van alledaagse woorden zoals *lading*, *stroming*, *redding*, *bloeding*, *spreiding*, en *verwoesting*. Merk nu op dat deze zelfde regel ook de basis vormt van juridische termen zoals *aanzegging* en *betekening*:

(19) a. [aanzeg + [$_N$ -ing]]

Basisbetekenis: ‘dat wat aangezegd wordt’

Juridisch: ‘het formeel en schriftelijk aankondigen van een bepaalde handeling’

b. [beteken + [$_N$ -ing]]

Basisbetekenis: ‘dat wat betekend wordt’

Juridisch: ‘uitreiking van gerechtelijke stukken, zoals een dagvaarding, een oproeping of een vonnis, aan een verdachte of een getuige.’

Ook voor de nominalisatieregel in (18) geldt dat deze ten grondslag ligt aan tal van juridische termen. In (20) worden enkele voorbeelden gegeven.

(20) beschikking, bewaring, dagvaarding, oproeping, verjaring, schikking, voorgeleiding, wraking, tenlastelegging, terbeschikkingstelling (TBS), huiszoeking, aanhouding, aanmaning, inbewaringstelling, echtscheiding, dwaling, heling, ingebrekestelling, inverzekeringstelling, onderbewindstelling, ontbinding, ontzetting, oplevering, overtreding, plaatsopneming, schorsing, verduistering, veroordeling, voorgeleiding, vrijwaring, wilsovereenstemming

Het verschijnsel ‘nominalisatie’ komt veelvuldig voor in juridisch taalgebruik. Volgens Mattila (2012) suggereert het gebruik van nomina (in plaats van verba) een grotere mate van objectiviteit (“fact-stating”).

De bespreking hierboven laat zien dat begrip van de regels van de taal (hardware) de rechtenstudent een zeker inzicht geeft in de basisbetekenis van juridische termen (software) zoals *betekenen*, *verzoeker*, *gedaagde* en *aanzegging*. Dit inzicht in onze talige hardware (het regelsysteem) kan ook nuttig zijn voor het begrip van juridische software in andere talen en voor het vertalen van de juridische software in taal X naar de juridische software in taal Y. Merk bijvoorbeeld op dat het soort woordbouwregels dat ten grondslag ligt aan Nederlandse juridische termen ook te vinden is in juridische termen van andere talen, zoals het Frans en het Duits:

(21)

	Nederlands	**Frans**	**Duits**
a.	verzoek-er	demand-eur	Kläg-er / Antragstell-er
b.	verweer-der	défend-eur	Beklagt-er/Antragsgegn-er
c.	wrak-ing	récus-ation	Ablehn-ung
d.	verjar-ing	prescript-ion	Verjähr-ung

(Bron: https://iate.europa.eu/home)

In deze paragraaf heb ik enkele eigenschappen van juridische termen nader beschouwd, in het bijzonder de eigenschap 'valentie/argumentstructuur' en de betekenisbijdrage van gebonden morfemen zoals *-er*, *ge-..-e* en *-ing*. In de volgende paragraaf sta ik stil bij nog een andere eigenschap van nomina, namelijk hun combineerbaarheid met lidwoorden.

3. Lidwoordloze nomina in arresten

In sectie 2 zagen we dat juridische software op talige hardware draait. Dit gegeven verklaart dat er naast het alledaagse woord *bevrijding* ook de juridische term *wraking* bestaat, en dat er naast het alledaagse woord *dichter* ook de juridische term *verweerder* bestaat. Ondanks deze gelijkenis tussen alledaags taalgebruik en juridisch taalgebruik zijn er talige verschijnselen die op het eerste gezicht kenmerkend voor juridisch taalgebruik lijken te zijn. In deze paragraaf zal ik een dergelijk verschijnsel uitlichten, namelijk het gebruik van soortnamen zonder lidwoord.[7]

Voordat ik dit verschijnsel bespreek, geef ik eerst enkele voorbeelden van lidwoordgebruik in alledaags taalgebruik. Beschouw hiervoor het volgende tekstfragment en in het bijzonder de nominale woordgroepen *een/de dichter* en *een/de danseres*:

(22) Er was eens *een dichte*r. *De dichter* was bevriend met *een danseres*. *De danseres* verzocht *de dichter* om een gedicht over haar te maken. In een brief wees *de dichter* dit verzoek echter af. *De danseres* was erg teleurgesteld hierover. *De dichter* bleef echter bij zijn besluit.

Het onbepaald lidwoord *een* in *een dichter* en *een danseres* geeft aan dat de individuen om wie het gaat nieuw zijn in de discourse; de lezer/hoorder van de tekst heeft de betreffende referenten niet actief aanwezig in zijn lange of kortetermijngeheugen. Zijn deze referenten eenmaal geïntroduceerd (d.w.z. geactiveerd) in de discourse, dan zal er overgegaan worden op het gebruik van het bepaalde lidwoord (*de dichter, de danseres*); zie onder meer Prince (1981).

Beschouw nu met bovenstaande informatie in het achterhoofd het volgende tekstfragment uit een arrest. Let met name op de cursief gedrukte woorden.

(23) *Eiseres* heeft *verweerder* verzocht om kentekenplaten zonder duplicaatcode te verkrijgen. In een e-mail heeft *verweerder* dit verzoek afgewezen. *Eiseres* heeft tegen deze e-mail bezwaar gemaakt. *Verweerder* heeft dit bezwaar niet-ontvankelijk

verklaard. De rechtbank is van oordeel dat *verweerder* dit terecht heeft gedaan, omdat de e-mail van *verweerder* geen besluit is als bedoeld in artikel 1:3 van de Awb.

https://uitspraken.rechtspraak.nl/#!/details?id=ECLI:NL:RBLIM:2020:7180

Wat opvalt aan dit tekstfragment is dat de enkelvoudige nomina *eiseres* en *verweerder* nergens vooraf worden gegaan door een (on)bepaald lidwoord. Het zijn als het ware 'kale nomina'. Deze kaalheid van het nomen wijkt duidelijk af van de nomina *danseres* en *dichter* in voorbeeld (22). Hier moet het lidwoord aanwezig zijn. Als het ontbreekt, zullen veel lezers/hoorders de tekst vreemd of afwijkend vinden.

(24) Er was eens *dichter*. *Dichter* was bevriend met *danseres*. *Danseres* verzocht *dichter* om een gedicht over haar te maken. In een e-mail wees *dichter* dit verzoek echter af. Etc.

Het vreemde gevoel dat deze tekst opwekt wordt veroorzaakt door het feit dat (enkelvoudige) soortnamen zoals *dichter* en *danseres* gewoonlijk de aanwezigheid van een lidwoord (of andere determinator) vereisen. Hierin verschillen ze van zogenaamde eigennamen (bv. *Jan*, *Els*), die gewoonlijk zonder lidwoord verschijnen, zoals in *Jan was bevriend met Els*. Eigennamen zijn dus, net zoals *eiseres* en *verweerder* in voorbeeld (23) "kaal" (d.w.z. lidwoordloos).

Op basis van de kaalheid van *eiseres* en *verweerder* in (23) zou men kunnen concluderen dat het hier om speciale, zeg maar "juridische eigennamen" gaat. Merk in deze context op dat soortnamen zoals *broer*, *zus* en *opa* (zie (25a)) soms als eigennamen (zie (25b)) worden gebruikt.

(25) a. Heb jij [de broer/zus/opa van Jan] gezien?

b. Heb jij [Broer / Zus / Opa] gezien?

Het idee dat *eiseres* en *verweerder* eigennamen zijn, lijkt echter verworpen te moeten worden. Allereerst is het zo dat het samengestelde woord *eiseres* — [[*eis* + *er*] + *es*]) — het vrouwelijk achtervoegsel *-es* aan het einde heeft. Aanhechting van dit achtervoegsel komt typisch voor bij soortnamen die een persoon van het mannelijk geslacht aanduiden: *voogd – voogdes*; *zanger – zangeres*; *leraar – lerares*. Merk op dat *-es* nooit aan een mannelijke eigennaam wordt aangehecht om een vrouwelijke eigennaam te vormen: *Kasper* - **Kasperes*;

Rutger - **Rutgeres*; *Peter* - **Peteres*. Dit contrast suggereert dat de juridische term *eiseres* in (23) een soortnaam is, en niet een eigennaam.

Een tweede argument om woorden zoals *eiseres* en *verweerder* in (23) niet als eigennamen te zien, heeft te maken met meervoudsvorming van nomina. Zoals blijkt uit de voorbeelden in (26), kunnen (kale) eigennamen niet uitgebreid worden met een meervoudsmorfeem, dit in tegenstelling tot soortnamen (27):

(26) a. **Jannen* waren ziek gisteren. (Vergelijk: Jan was ziek)

b. *Ik gaf *Jannen* een boek. (Vergelijk: Ik gaf Jan een boek)

(27) a. Er stonden *paarden* in de wei.

b. Op die dag krijgen *leerlingen* een toets.

Merk nu op dat kale nomina zoals *eiser* en *verweerder/verweerster* wel uitgebreid kunnen worden met het meervoudsmorfeem. Beschouw hiervoor de voorbeelden (28) en (29):

(28) De Staat heeft bij exploten van 10 en 16 november 2000 *verweerders* in cassatie onder 1-4 (hierna: [veweerder] c.s.) doen dagvaarden voor de Arrondissementsrechtbank te Breda

https://uitspraken.rechtspraak.nl/#!/details?id=ECLI:NL:HR:2003:AI0872&showbutton=true&keyword=verweerders&idx=6

(29) *Eisers* tot cassatie (en nog 29 anderen) - verder te noemen: [eiser] c.s. - hebben bij exploot van 26 juli 2000 *verweersters* in cassatie - verder te noemen: Martinair en VNV - gedagvaard voor de kantonrechter te Haarlem en gevorderd bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad: [..]

https://uitspraken.rechtspraak.nl/#!/details?id=ECLI:NL:HR:2004:AP0424&showbutton=true&keyword=eisers&idx=5

Het contrast in welgevormdheid tussen de voorbeelden in (26) enerzijds en die in (28)-(29) anderzijds suggereert dat kale nomina van het type *eiser(es)* en *verweerder* geen eigennamen zijn maar soortnamen.[8] Als dat zo is, rijst natuurlijk de vraag waarom het lidwoord systematisch weggelaten wordt. Een tweede vraag die men kan stellen, is of

lidwoordweglating ook in andere (d.w.z. niet-juridische) vormen van taalgebruik voorkomt. Laten we met die tweede vraag beginnen.

Het antwoord op deze tweede vraag is een volmondig 'ja'. Lidwoordweglating komt namelijk ook voor in krantenkoppen (30), dagboeken (31) en whatsapp-berichten (32).[9]

(30) a. *Minister* opent *academisch jaar*.

b. *Jongste broer* van *Amerikaanse president* vermist.

(31) Rustige ochtend vandaag. *Kinderen* waren uit logeren. Lekker in de tuin gewerkt. *Planten* stonden er goed bij. *Schutting* is toe aan een schilderbeurt. Nu even niet aan denken.

(32) Iets later thuis. *Trein van 18:00 uur* rijdt niet. *Machinist* zoek. Balen!

De vraag is waarom het definiete lidwoord in (30)-(32) weggelaten kan worden. De weglaatbaarheid lijkt te maken hebben met de informatiestructurele status van de referent. Gebruikmakend van de terminologie van Prince (1992), kunnen we de referenten als '[+identificeerbaar]' en/of '[+geactiveerd]' aanduiden. In (32) worden korte omschrijvingen gegeven van beide informatiestructurele begrippen:

(32) a. Een referent is [+identificeerbaar] —oftewel 'bekend bij de H(oorder)'— als S(preker) aanneemt dat de referent reeds opgeslagen is in H's langetermijngeheugen en als zodanig identificeerbaar is voor H. Zowel S als H hebben de referent in hun langetermijngeheugen.

b. Een referent is [+geactiveerd] als S aanneemt dat de referent geactiveerd is in het kortetermijngeheugen van H; m.a.w. H is zich bewust van de betrokkenheid van de referent in de discourse die zich op dat moment voltrekt.

De referent van *minister* in de krantenkop in (30a) duidt 'de minister van onderwijs' aan. De auteur van het krantenartikel gaat ervan uit dat deze referent opgeslagen is in het langetermijngeheugen van de lezer. Kortom, de referent is [+identificeerbaar]. Hetzelfde geldt

voor het dagboekfragment in (31): de referenten van *planten*, *kinderen* etc. zijn bekend bij de lezer, die tevens auteur is van de tekst. Ook in het whatsapp-bericht is er sprake van [+identificeerbare] referenten: de lezer van het bericht (bv. de partner van degene die het whatsapp-bericht verstuurt) weet dat de verzender van het bericht met de trein zou reizen. De referent van 'trein' is als zodanig identificeerbaar.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat lidwoordweglating bij soortnamen te maken heeft met het feit dat de referent van de soortnaam bekend is bij de hoorder/lezer. Iets soortgelijks geldt voor de betrokkenen in de arresten in (28) en (29). Interessant hierbij is het feit dat de betrokkenen aan het begin van de uitspraak expliciet worden vermeld:

(33) [...]

"**Uitspraak van de enkelvoudige kamer van 24 september 2020 in de zaak tussen**

[eiseres] , eiseres

(gemachtigde: mr. T.B. Vriesema),

en

de directie van de RDW, de RDW

(gemachtigde: mr. H. Venhuizen)."

De lezer is dus bij aanvang van de uitspraak bekend met de personen die betrokken zijn in deze zaak.

Afsluitend kan gesteld worden dat het verschijnsel lidwoordweglating niet uniek is voor juridische teksten (arresten). Het is een verschijnsel dat ook in andere vormen van taalgebruik (krantenkoppen, dagboeken, whatsapp-berichten) wordt teruggevonden. Ook in dit geval worden in het juridisch taalgebruik dus taalregels (hardware) gehanteerd die we ook in andere vormen van taalgebruik aantreffen, soms zelfs in informele vormen van taalgebruik zoals whatsapp-berichten.

4. 'Electriciteit': niet-stoffelijk? Of misschien toch wel?

Interpretatie van talige informatie speelt een wezenlijke rol in het recht. De open textuur van het talige recht kan ervoor zorgen dat een rechtsregel anders geïnterpreteerd wordt door verschillende personen. In *The Concept of Law* (1961) laat de rechtsfilosoof H.L.A. Hart dat mooi zien aan de hand van het verbodsbord *No vehicles in the park*. Bij het zien van dit bord rijd je niet met je auto het park in. Maar hoe zit het met fietsen, rollators, kinderwagens en kinderstepjes? Zijn die ook verboden in het park? Inzicht in woordbetekenis (lexicale semantiek) en de rol die context daarbij speelt (pragmatiek) zijn hier duidelijk van belang.

In deze paragraaf hoop ik het belang van taalkundig inzicht op woordniveau te laten zien aan de hand van het oude maar bij menig rechtenstudent en afgestudeerd jurist welbekende Electriciteitsarrest uit 1921 (Hoge Raad 23 mei 1921, *NJ* 1921, 564). In deze zaak staat een tandarts centraal die met een breipen de elektriciteitsmeter gedurende een lange periode stilzette. Hij deed dat steeds nadat de energiemeter door het gemeentelijk elektriciteitsbedrijf gecontroleerd was. Door het stilzetten van de meter werd de gebruikte energie niet geregistreerd. De vraag waar het in het arrest om draait, is de volgende: Is hier sprake van diefstal, zoals bedoeld in artikel 310 van het Wetboek van Strafrecht (W.v.Sr.)? Dit artikel stelt het volgende:

"Hij die enig goed dat geheel of ten dele aan een ander toebehoort wegneemt, met het oogmerk om het zich wederrechtelijk toe te eigenen, wordt, als schuldig aan diefstal, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie."

De belangrijke vraag die de Hoge Raad moest beantwoorden, was de volgende: Is elektriciteit aan te merken als 'enig goed' in de zin van art. 310 Sr? De Hoge Raad beantwoordde deze vraag bevestigend. Het aftappen van elektriciteit, bijvoorbeeld door de elektriciteitsmeter te manipuleren, is diefstal. Voor de begripsbepaling van 'enig goed' wijst de Hoge Raad erop dat elektriciteit een vermogensobject is; het heeft immers economische waarde.

De tandarts verweerde zich in cassatie met de stelling dat elektriciteit niet als 'enig goed' valt te kwalificeren. Om die reden, zo vond hij, was er niet voldaan aan de delictsomschrijving van art. 310. Advocaat-generaal Besiers adviseerde in zijn conclusie gericht aan de Hoge Raad dat het argument van de verdachte gegrond moest worden verklaard. Volgens hem kunnen enkel *stoffelijke voorwerpen* gekwalificeerd worden als 'enig goed'. Als ondersteuning van zijn advies wees Besiers erop dat schending van "wetenschappelijken, letterkundigen en artistieken eigendom" (d.w.z. niet-stoffelijke voorwerpen met economische waarde) niet als diefstal aangemerkt kan worden. Elektriciteit is volgens Besiers eveneens een *niet-stoffelijk* vermogensobject.

De vraag is nu of er vanuit de taalkunde enig licht geworpen kan worden op het vraagstuk of elektriciteit stoffelijk dan wel onstoffelijk is. Om antwoord te vinden op deze vraag is het nuttig om te kijken hoe 'elektriciteit' past in de semantische classificatie van nomina. Traditioneel wordt er een onderscheid gemaakt tussen concrete nomina (bv. *vrouw*, *haas*, *fiets*, *water*) en abstracte nomina (bv. *liefde*, *jaar*, *goedheid*, *ligging*); zie Haeseryn c.s. (1997: 140-143). Concrete nomina zijn zintuiglijk waarneembaar ('een haas' is iets wat je met je ogen kunt zien en ook kunt aanwijzen), abstracte nomina niet ('een jaar' is niet direct waar te nemen of aan te wijzen).

Concrete nomina worden traditioneel onderverdeeld in drie subcategorieën: voorwerpsnamen (34a), stofnamen (34b) en verzamelnamen (34c).[10]

(34) a. vrouw, haas, fiets, fee

b. water, hout, zilver, bier

c. vee, gebergte, kroost

Zoals de naam al zegt, duiden voorwerpsnamen een voorwerp aan, d.w.z. een afgebakend object of individu. Een stofnaam daarentegen duidt iets aan wat naar vorm en hoeveelheid niet afgebakend is. Verzamelnamen, tot slot, duiden een aantal gelijksoortige wezens of dingen aan die samen een eenheid vormen.[11]

Laten we tegen deze achtergrond nu het woord 'elektriciteit' nader beschouwen met in ons achterhoofd Besiers' opmerking dat elektriciteit onstoffelijk is. Op basis van de taalkundige classificatie in (34) zou dit betekenen dat 'elektriciteit' niet tot de klasse van stofnamen behoort. Als we echter naar het grammatische gedrag van het nomen *elektriciteit* kijken, dan valt onmiddellijk op dat het zich niet wezenlijk anders gedraagt dan *hout*:

(35) a. De tandarts kocht *(*een) hout*.

b. De tandarts onttrok *(*een) elektriciteit*.

(36) a. De tandarts kocht *hout(*en)*.

b. De tandarts onttrok *elektricteit(*en)*.

(37) a. De tandarts kocht *veel/weinig hout*.

b. De tandarts onttrok *veel/weinig elektricteit*.

De voorbeelden in (35) laten zien dat noch *hout* noch *elektriciteit* verbonden kan worden met een onbepaald lidwoord. Uit (36a) en (36b) blijkt dat meervoudsvorming niet mogelijk is. De voorbeelden in (37) geven tot slot weer dat beide nomina verbonden kunnen worden met woorden zoals *veel* en *weinig*, die een hoeveelheid aanduiden. Kortom, *elektricteit* gedraagt zich taalkundig als een stofnaam.

Ook al heeft *elektriciteit* dan geen fysieke eigenschappen (kleur, vorm, reuk, etc.) die het direct waarneembaar maken, toch kan het, net zoals stofnamen die naar iets waarneembaars verwijzen (*hout*, *water* etc.), voorkomen met maatbepalingen. Ook deze grammatische gelijkenis suggereert dat *elektriciteit* taalkundig gezien niet wezenlijk anders is dan *hout*.

(38) a. een {stapel; berg; kuub} hout

b. een {fles; liter; tank} water

c. een {wolk; kuub; tank} gas

d. {2400 kilowattuur; 12 volt} stroom[12]

Op basis van deze taalkundige beschouwing van het woord *elektriciteit* hoop ik te hebben laten zien dat enig inzicht in taal van pas kan komen bij juridische beschouwing en interpretatie. Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat een taalkundig argument het doorslaggevende argument vormt. Het is een van de vele factoren die de jurist (bv. de rechter) mee kan nemen in zijn juridische afwegingen en overdenkingen.

5. Conclusie

Dit artikel begon met de opmerking dat taal en recht onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Ondanks deze nauwe verbinding is er in veel rechtenopleidingen weinig of zelfs geen ruimte om (te leren) reflecteren op talige kenmerken van juridisch taalgebruik. In dit artikel heb ik proberen te laten zien dat enig taalbewustzijn nuttig kan zijn voor rechtenstudenten. Dat werd gedaan aan de hand van een aantal talige verschijnselen: werkwoordelijke valentie, woordvormingsregels, "kale" soortnamen en, tot slot, stofnamen. Centraal daarbij stond de vraag in hoeverre juridisch taalgebruik nu wezenlijk anders is dan alledaagse vormen van taalgebruik. Dit vergelijkende perspectief werd ingenomen om taalbewustwording —in het bijzonder, bewustwording van de eigenschappen van juridisch taalgebruik— aan te wakkeren. Onze (beperkte) vergelijkende studie van juridisch taalgebruik en alledaags taalgebruik liet zien dat beide vormen van taalgebruik niet wezenlijk van elkaar verschillen. De taalsystematiek (taalregels en bouwstenen), die ten grondslag ligt aan ons alledaagse taalgebruik, vormt ook de basis voor ons juridische taalgebruik. Bewustwording van die taalsystematiek kan de student helpen bij zijn juridische beschouwingen, waarin de talige dimensie altijd een prominente plaats inneemt.

Bibliografie

Baauw, S., E. de Roo & S. Avrutin (2002). Determiner omission in language acquisition and language impairment: Syntactic and discourse factors. In: B. Skarabela, S. Fish & A. Do (red.), *Proceedings of the Boston University Conference on Language Development (BUCLD) 26*, 24-35, Somerville MA: Cascadilla Press.

Booij, G. (2002). *The Morphology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press.

Borer, H. (2005). *In Name Only*. *Structuring Sense*. Deel 1. Oxford: Oxford University Press.

Broekhuis, H. & N. Corver (2015). *Syntax of Dutch: Verbs and Verb Phrases*. Volume I. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. Den Haag: Mouton & CO.

Chomsky, N. (2000). *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.

Finnegan, E. (2015). The language of lawyers and the language of plumbers. In: L. M. Solan, J. Ainsworth & R. W. Shuy (red.), Speaking of Language and Law. Conversations on the work of Peter Tiersma. 47-50. Oxford: Oxford University Press.

Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij, M.C. van den Toorn (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Band 1. Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers; Deurne: Wolters Plantyn.

Hart, H. L. A. (1961). *The Concept of Law*. Oxford: Oxford University Press.

Mattila, H. (2012). Legal vocabulary. In: P. Tiersma & L. Solan (red.), *The Oxford Handbook of Language and Law*. 53-65. Oxford: Oxford University Press.

Prince, E. 1981. *Toward a taxonomy of given-new information.* In Peter Cole (ed.), *Radical Pragmatics.* 223-254.New York: Academic Press.

Reichling, A. (1935). *Het woord. Een studie omtrent de grondslag van taal en taalgebruik*. Nijmegen: Uitgeverij J. J. Berkhout.

Schauer, F. (2015). On the relationship between legal and ordinary language. In: L. M. Solan, J. Ainsworth & R. W. Shuy (red.), Speaking of Language and Law. Conversations on the work of Peter Tiersma. 35-38. Oxford: Oxford University Press.

Stowell, T. (1999). Words lost and found in Headlinese: The hidden structure of abbreviated English in headlines, instructions and diaries. Lezing. Universiteit York, Toronto.

Ter Laan, K. (1953). *Proeve van een Groninger spraakkunst*. Winschoten, Van der Veen.

Tiersma, P.M. (2006). Some Myths about Legal Language. *Journal of Law, Culture and Humanities* 2.9: 44–50.

---

[1] Waar in de tekst de persoonlijk voornaamwoorden *hij* en *hem* of het bezittelijk voornaamwoord *zijn* worden gebruikt, kan ook *zij*, *haar* (persoonlijk voornaamwoord) en *haar* (bezittelijk voornaamwoord) gelezen worden.

[2] Aan de Universiteit Utrecht heeft dat in 2022 geleid tot de inrichting van een minor Taal en Recht.

[3] Zie Reichlings (1935) *De vek blakte de mukken* en Chomsky's (1957) *Colorless green ideas sleep furiously*.

[4] Als we de terminologie van de traditionele grammatica hanteren, kunnen ditransitieve werkwoorden omschreven worden als werkwoorden die naast een lijdend voorwerp (THEMA) ook een meewerkend voorwerp (DOEL/RECIPIENT) bij zich (kunnen) hebben.

[5] Deze omschrijving van de typologie van werkwoorden is niet uitputtend. Zie Broekhuis & Corver (2015) voor een uitgebreide bespreking.

[6] Op woord-extern (d.w.z. zinsniveau) niveau kan *eiser* een andere rol vervullen dan ACTOR, bijvoorbeeld die van THEMA. In een zin als *De verdachte viel de eiser aan*, vervult *de eiser* op zinsniveau de rol van THEMA.

[7] Een soortnaam is een zelfstandig naamwoord dat een soort aanduidt, d.w.z. de ene soort wezens of entiteiten van de andere onderscheidt. Bijvoorbeeld: *kind*, *mug*, *wijn*, *verveling*.

[8] Men zou zich nog kunnen voorstellen dat kale nomina zoals *eiseres* en *verweerder* een soort van persoonlijke voornaamwoorden (pronomina) zijn in arresten. Voornaamwoorden komen immers ook niet samen met een lidwoord voor: *(*De) hij stuurde (*de) haar een brief*. Een pronominale analyse lijkt echter niet houdbaar. In tegenstelling tot soortnamen (zie (ia)) kunnen pronomina (zie (ib)) namelijk geen complement (bv. *van deze roman*) bij zich hebben:

(i) a. [De schrijver van deze roman] is beroemd.
b. *[Hij van deze roman] is beroemd.

Zoals het volgende tekstfragment laat zien, kan een kaal nomen zoals *eiseres* wel een complement (*van deze procedure*) bij zich hebben. Dit suggereert dat *eiseres* geen voornaamwoord is maar een soortnaam.

(ii) "De rechtbank:
[....]
- veroordeelt verweerder in de kosten van eiseres van deze procedure tot een bedrag van € 1.897,50, te betalen aan eiseres."

https://uitspraken.rechtspraak.nl/#!/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2022:4158

[9] Zie Stowell (1999) voor een bespreking van lidwoordweglating, ook wel bekend onder de naam 'Determiner drop' of 'Article omission', in krantenkoppen ('Headlinese'). Zie Baauw c.s. (2002) voor lidwoordweglating bij jonge kinderen tijdens hun taalontwikkeling en bij kinderen met een taalstoornis. Ook in sommige dialecten kunnen (definiete) lidwoorden worden weggelaten (Ter Laan 1953).

(i) Kou staait in sloot
'De koe staat in de sloot.'

[10] Naast de indelingen 'concreet-abstract' en 'voorwerpsnaam-stofnaam-verzamelnaam' is er een derde indeling, namelijk 'soortnaam-eigennaam' (zie de bespreking in paragraaf 3). Deze indeling loopt door de twee andere indelingen heen. Bijvoorbeeld:

(i)	a.	vrouw	(concreet, voorwerpsnaam, soortnaam)
	b.	Emma	(concreet, voorwerpsnaam, eigennaam)
(ii)	a.	gebergte	(concreet, verzamelnaam, soortnaam)
	b.	Alpen	(concreet, verzamelnaam, eigennaam)
(iii)	a.	maand	(abstract, soortnaam)
	b.	juni	(abstract, eigennaam)

[11] In de hier gegeven beschouwing worden allerlei aspecten van woordbetekenis buiten beschouwing gelaten. Veel woorden kunnen bijvoorbeeld tot meer dan één van de bovengenoemde categorieën behoren. Hieronder worden enkele voorbeelden gegeven:

(i) a. **De bank**$_{[concreet]}$ werd beklad nadat **de bank**$_{[abstract]}$ de rente had verhoogd.
b. Nadat de kok **de haas**$_{[voorwerpsnaam]}$ had gebakken, kregen de gasten **wat haas**$_{[stofnaam]}$ op hun bord.
c. **Jan**$_{[eigennaam]}$ beweerde dat er **drie Jannen**$_{[soortnaam]}$ in zijn klas zaten.

Deze voorbeelden laten zien hoe "abstract" betekenis is (Chomsky 2000). In de moderne taalkundige literatuur wordt aangenomen dat de syntactische structuur waarin een nomen is ingebed een

cruciale factor is voor de betekenis van het nomen. Met andere woorden, de betekenis van een woord(groep) is soms structuurafhankelijk (Borer 2005).

[12] Dat elektriciteit een vermogensobject is, blijkt ook uit het feit dat je als maatbepaling een nominale woordgroep kunt hebben die de waarde aanduidt van de hoeveelheid stroom.

(i) Levert u voor meer dan **1800 euro elektriciteit** terug aan uw energieleverancier, dan moet u zich bij de Belastingdienst aanmelden als btw-ondernemer en bent u dus ook verplicht om btw-aangifte te doen.
https://locastechniek.nl/vanaf-1-januari-2023-betaalt-u-geen-btw-meer-voor-zonnepanelen/

(ii) Zo kan je, afhankelijk van de gezinsgrootte en je verbruikspatroon, elk jaar **1.234,06 euro elektriciteit** besparen.
https://www.bouwenwonen.net/artikel/Besparingspotentieel-van-een-warmtepomp--of-zonneboiler-is-groter-dan-ooit/48671

Daan Willems (*FWO-aspirant, Instituut voor Contractenrecht – KU Leuven*)
Frank Judo (*advocaat, Balie Brussel*)

Noord-Zuidverschillen in de juridische terminologie: zin en onzin

Samenvatting

Allicht is geen enkel Nederlands taalregister vrij van grensoverschrijdende misverstanden – ook het juridische dus niet. Alleen worden talige verschillen daar heel gauw in verband gebracht met onderscheiden juridische realiteiten. De vraag is echter of dat (altijd) zo is en een kleine steekproef leidt tot een ontkennend antwoord erop. De vervolgvraag is dan of verschillende termen voor juridische werkelijkheden die niet of nauwelijks verschillen, een probleem hoeven te zijn. Die vraag vraagt om een genuanceerd antwoord, dat bij voorkeur uitgaat van de streefdoelen die helderheid en rechtszekerheid heten. Initiatieven die streven naar eenmaking van het recht, zoals het recht van de Europese Unie en de Benelux, lijken alvast beter geholpen met terminologische eenheid. Die blijkt er niet steeds te zijn in de meergelaagde rechtsorde. Dat uit zich bijvoorbeeld in de implementering van Europese regelgeving. Frank Judo (advocaat, balie Brussel) en Daan Willems (FWO-aspirant, Instituut voor Contractenrecht – KU Leuven) proberen aan de hand van een aantal concrete voorbeelden enkele richtsnoeren uit te werken voor een consistente Nederlandstalige rechtsterminologie.

Inleiding

Deze bijdrage slaat een brug tussen de Nederlandse rechtstaal in België en Nederland[1], in navolging van onder meer J.H.P. Bellefroid (°Hasselt, 15/02/1869 - Nijmegen 14/02/1959).[2] Uit een hulde in het *Rechtskundig Weekblad* blijkt de bijdrage van professor Bellefroid tot *"de verwerkelijking van zijn ideaal ener rechtsbedeling in de Nederlandse taal in Vlaams België"*, en tot *"betere verstandhouding en inniger aaneensluiting tussen de juristen van Nederland en Vlaanderen"*¸ waarbij Bellefroid *"een aanzienlijke reeks werken en studies heeft geschonken, die hem definitief rangschikken tussen de meest vooraanstaande juristen van het Nederlandse taalgebied".*[3]

De hedendaagse context verschilt van die van het einde van de negentiende eeuw. Toen professor Bellefroid begon aan zijn rechtenstudies in Leuven, was er nog een bijna volledig Franstalige rechtspraak in België, werd het hoger onderwijs in de rechten uitsluitend in het Frans gegeven, en bestond de officiële tekst van de wetten enkel in het Frans.[4] Kortom, "*de Nederlandstalige rechtsterminologie was meestal weinig gekend".* [5] In die omstandigheden was Bellefroid een pionier voor de Nederlandse rechtstaal in België. Zijn eerste werk is bijvoorbeeld de *Dictionnaire français-néerlandais des termes de droit* (1897).[6] Naast zijn *Dictionnaire* maakte Bellefroid vele vertalingen van wetteksten, waaronder het Wetboek van Koophandel. Hij geldt ook als inspiratiebron voor de uiteindelijke officiële

Nederlandstalige vertaling van het Burgerlijk Wetboek. Die liet tot 1961 op zich wachten, na het werk van de 'wetboekencommissies'.[7] Met name de wet van 30 december 1961 introduceerde de officiële Nederlandstalige tekst van het Belgisch Burgerlijk Wetboek.[8]
Bellefroid bood daarnaast een gematigde stem in het toenmalige debat over de eenmaking van de Nederlandse rechtstaal.[9] Hij verzette zich tegen de visie dat de Nederlandse rechtstaal alleen in Nederland zou bestaan, en dat die Nederlandse rechtstaal zonder meer in België moest worden toegepast. Evenzeer zag hij bezwaren in het andere, uiterste standpunt: dat het verschil tussen rechtstelsels te groot zou zijn voor enige eenmaking. Hij nam een meer genuanceerde houding aan die hiertussen het midden hield. Hij achtte het mogelijk een eengemaakte rechtstaal te hebben voor zover het Belgisch en Nederlands recht inhoudelijk gelijklopen. Wanneer beide op bepaalde punten uiteenlopen, kan er geen blinde overname zijn van rechtstermen. Anders beschouwd, er kan eenheid van Nederlandse rechtstaal bestaan in de mate er eenheid van recht geldt.[10]

Bij de officiële Nederlandstalige tekst van het Burgerlijk Wetboek in 1961 gold dat er geconvergeerd was waar er te convergeren viel. Nu de Belgische wetgever recent nieuwe boeken invoerde in het Burgerlijk Wetboek, zijn nieuwe beschouwingen over de Nederlandse rechtstaal onvermijdelijk.[11] Zo treedt de Nederlandse rechtstaal weer voor het voetlicht. Er zijn bijvoorbeeld veel leenwoorden in het nieuwe Burgerlijk Wetboek die de commissie Van Dievoet niet graag gezien zou hebben (zoals subrogatie i.p.v. indeplaatsstelling[12], of contract i.p.v. overeenkomst[13]).

Als eerste stap beoogt deze bijdrage de Noord-Zuidverschillen in de Nederlandse rechtstaal typologisch weer te geven. In het tweede deel volgt een vergelijking met de Duitse rechtstaal, die een gelijkaardige problematiek kent. Daar komen Noord-Zuidverschillen tevoorschijn tussen Duitsland en Oostenrijk. Via die rechtsvergelijkende tussenstap beoogt deze bijdrage een theorie te vormen. De rechtszekerheid geldt hierbij als uitgangspunt. Aangezien een verregaande unificatie zijn doel kan voorbijschieten (en evenmin een doel op zich is), pleit deze bijdrage voor de consistentie van de Nederlandse rechtstaal. Hierbij gelden de helderheid en rechtszekerheid als streefdoelen.

I. Typologische oefening in de Nederlandse rechtstaal

TYPOLOGIE – Zoals vermeld, is er een parallel met de Duitse rechtstaal. Hieronder hanteren we in die zin een typologie die voortvloeit uit de Duitstalige doctrine, met – in hoofdlijnen – een onderverdeling in zes categorieën[14]: (a) twee termen voor een concept (terminologische parallelvormen), (b) een term voor een deels gelijkaardig/verschillend concept (partiële synoniemen), c) een term voor twee verschillende concepten (valse vrienden), d) terminologische lacune, e) conceptuele lacune, en f) verschillende concepten met een gelijkaardige functie (functionele equivalentie).

a) Twee termen voor een concept

BINDEND ADVIES EN BINDENDE DERDENBESLISSING – Zowel in België als in Nederland bestaat een identiek concept waarbij partijen overeenkomen dat een derde beslist over een onzekerheid

of een geschil. Een onzekerheid kan bijvoorbeeld de prijs bij een koop betreffen. Een geschil kan zich toespitsen op de betwiste wijze van waardering van aandelen. In beide gevallen kan de beslissing hierover contractueel worden toegekend aan een derde. In Nederland heet het concept een bindend advies[15]. In haar proefschrift merkt ERNST op *"dat de term bindend advies misleidend is doordat het woord advies de suggestie wekt dat het advies niet hoeft te worden nageleefd, terwijl het advies partijen wel degelijk bindt"*.[16] In België geldt om die reden de bindende derdenbeslissing als term. Het Belgische concept werd recent gecodificeerd in het boek 5 'Verbintenissen' van het (nieuwe) Burgerlijk Wetboek.[17]

RECHTERLIJKE UITSPRAKEN – Terminologische parallelvormen zijn ook terug te vinden in het procesrecht. In Nederland wijst enkel de Hoge Raad arresten, terwijl andere rechtscolleges (waaronder de Raad van State) uitspraken doen.[18] In België daarentegen geldt het onderscheid tussen arresten en vonnissen (naast beschikkingen).[19] Hierbij vellen – in hoofdlijnen – de hoogste rechtscolleges en de hoven van beroep arresten, terwijl de lagere rechters vonnissen uitspreken, hoewel de Belgische wetgever de term "vonnis" ook wel eens gebruikt als een koepelbegrip, waarvan de arresten dan een subcategorie vormen. Andere gelijkaardige voorbeelden zijn: het (Belgische) hof van beroep[20] en het (Nederlandse) gerechtshof[21], het (Belgische) Strafwetboek[22] en het (Nederlandse) Wetboek van Strafrecht[23], de (Belgische) chirografaire schuldeisers[24] en de (Nederlandse) concurrente schuldeisers[25], en de (Belgische) schuldvergelijking en de (Nederlandse) verrekening (resp. art. 5.182 Belgisch BW en art. 6:127 Nederlands BW)[26].[27]

b) Een term voor een deels gelijkaardig/verschillend concept

VASTSTELLINGSOVEREENKOMST – In Nederland geldt een vaststellingsovereenkomst als een overeenkomst waar bijzondere regels op van toepassing zijn (art. 7:900-910 BW). Artikel 7:900, eerste lid BW bepaalt: *"Bij een vaststellingsovereenkomst binden partijen, ter beëindiging of ter voorkoming van onzekerheid of geschil omtrent hetgeen tussen hen rechtens geldt, zich jegens elkaar aan een vaststelling daarvan, bestemd om ook te gelden voor zover zij van de tevoren bestaande rechtstoestand mocht afwijken."* In het Belgisch recht daarentegen is de vaststellingsovereenkomst geen bijzondere, maar een gemeenrechtelijke overeenkomst.[28] Ze valt terug op de traditionele geldigheidsvereisten van een overeenkomst (in de zin van art. 5.27 BW – *ex* 1108 oud BW): *"1° de vrije en bewuste toestemming van elke partij; 2° de bekwaamheid van elke partij om contracten aan te gaan; 3° een bepaalbaar en geoorloofd voorwerp; 4° een geoorloofde oorzaak"*. In het Belgische recht geldt de dading[29] als bijzondere overeenkomst (art. 2044, eerste lid oud BW). De dading is in essentie een subtype van de vaststellingsovereenkomst: het beperkt zich tot een contract waarbij partijen via wederzijdse toegevingen een geschil voorkomen of beëindigen. Hierbij zijn er afwijkende regels voor het bewijs (art. 2044, tweede lid oud BW), de rechtsdwaling (art. 2052, tweede lid oud BW) en de opzegging[30].

Zoals hieronder uiteengezet, hanteert het nieuwe boek 5 'Verbintenissen' van het Belgische BW 'het contract' als centraal begrip (i.p.v. voorheen 'de overeenkomst'). Dat illustreert de

dynamiek van de rechtstalen, die de aard van Noord-Zuidverschillen kan wijzigen. In die zin, uitgaande van het gewijzigde centraal begrip, zou zich naar Belgisch recht het begrip 'vaststellingscontract' (i.p.v. vaststellingsovereenkomst) kunnen opdringen. Dat zou bijvoorbeeld misverstanden kunnen vermijden met de Nederlandse vaststellingsovereenkomst, die als bijzondere overeenkomst wel afwijkt van het gemeen recht. Daartegenover staat dat 'de overeenkomst' verder wel als synoniem geldt van 'het contract' in het Belgisch recht (zie verder), wat de opportuniteit van een verdere terminologische discussie enigszins ondergraaft.[31]

ALGEMENE BEGINSELEN VAN BEHOORLIJK BESTUUR – De algemene beginselen van behoorlijk bestuur (ABBB) vinden hun oorsprong in het Nederlandse recht.[32] Vanuit het Nederlands recht vonden die beginselen weerklank in het Belgische recht, waar ze vandaag gevestigde beginselen vormen in de rechtspraak en rechtsleer.[33] Toch zijn er bepaalde verschillen waar te nemen onder diezelfde term. In het Nederlands recht zijn de ABBB deels gecodificeerd in de Algemene wet bestuursrecht (Awb), terwijl het Belgische recht geen algemene codificatie van het bestuursrecht kent, noch op federaal, noch op deelstatelijk niveau. Daarnaast kan de precieze draagwijdte van de beginselen verschillen. In tegenstelling tot het Nederlands recht, vormt het verbod van machtsafwending (of misbruik van bevoegdheid) geen afzonderlijk ABBB in het Belgisch recht. Het geldt er als bijzondere toepassing van het onpartijdigheidsbeginsel.[34]

c) Een term voor twee verschillende concepten

NEDERLANDSE RECHTSTAAL ALS VALSE VRIEND – In deze derde categorie fungeert de Nederlandse rechtstaal in de eerste plaats zelf als een voorbeeld. In Nederland betekent het de (Nederlands-)Nederlandse rechtstaal, terwijl het in Nederlandstalige België de (Belgisch-)Nederlandse rechtstaal betreft. Het vormt in die zin een term voor twee verschillende werkelijkheden. Dat uit zich bij de vertaling van bijvoorbeeld EU-wetgeving naar het Nederlands, waarbij een letterlijke vertaling niet zozeer de juridische betekenis behoudt in beide Nederlandse rechtstalen. Hierbij past het te verwijzen naar de IATE-termenbank van de EU (***I**nter**a**ctive **T**erminology for **E**urope*).[35] Die applicatie laat om de specifieke terminologie op te zoeken in elke officiële taal van de EU.

MISDRIJF – Bij een zoekopdracht in IATE kunnen terminologische valse vrienden opduiken, bijvoorbeeld bij de term 'misdrijf'.[36] In het Belgisch strafrecht betekent het een strafbaar feit, waarvan er drie types zijn: misdaad, wanbedrijf en overtreding.[37] In het Nederlands strafrecht situeert het zich net onder de types strafbare feiten: misdrijven en overtredingen.[38]

d) Terminologische lacune

SCHAARSE OVERHEIDSRECHTEN – Als vierde categorie past het te verwijzen naar een concept dat in beide rechtstalen is gekend (in mindere of meerdere mate), maar waar in een van beide rechtstalen geen term voor bestaat. Het leerstuk van de schaarse overheidsrechten is hiervan een voorbeeld.[39] In de Belgische rechtsleer valt die evolutie als volgt te omschrijven: *"Dit*

leerstuk kwam de afgelopen decennia voornamelijk tot ontwikkeling in Nederland, waar men het heeft over schaarse vergunningen en schaarse publieke rechten. Centraal staat de zoektocht naar een transparant verdelingsstelsel van overheidsrechten, waarbij de schaarste zich manifesteert door een vraag die groter is dan het aanbod."[40] Het concept werd in Nederland al eerder omschreven in termen van schaarste. Een bewijs hiervan is onder meer het proefschrift van DRAHMANN.[41] Vanuit Nederland is zo de term 'schaarse overheidsrechten' in de Belgische rechtstaal opgedoken.[42]

e) Conceptuele lacune

ANTICIPATIE – Anticipatie op het toekomstige recht is een voorbeeld van een conceptuele lacune. De Belgische wetgever voert stapsgewijs een nieuw Burgerlijk Wetboek in naar het voorbeeld van Nederland in de jaren '90.[43] Het Belgische Hof van Cassatie kan in die zin leren van de Nederlandse Hoge Raad, wanneer het als hoogste rechtscollege het toekomstig (nog niet in werking getreden recht) anticiperend toepast.[44] Hierbij is in België een polemiek ontstaan of die anticiperende toepassing valt onder de mogelijkheid voor een rechter om de huidige rechtsregels te interpreteren, in dat geval *in het licht van* het toekomstig recht.[45] In België krijgt zo naar Nederlands voorbeeld het concept 'anticipatie' vorm.

f) Verschillende concepten met een gelijkaardige functie

OVEREENKOMST EN CONTRACT – Tot slot komt de categorie aan bod waaruit een functionele equivalentie blijkt. Naar Nederlands recht verschilt een overeenkomst (*negotium*) van een contract (*instrumentum*, een schriftelijk en door partijen ondertekend document), volgens bepaalde rechtsleer.[46] De overeenkomst geldt in het Nederlands BW als een centraal begrip. Daarentegen gelden in het Belgisch recht een overeenkomst en contract als synoniemen (in het Frans resp. *convention* en *contrat*). Het nieuwe boek 5 'Verbintenissen' van het Belgische BW hanteert het contract hierbij als het centrale begrip.[47] De overeenkomst komt beperkt terug in bepaalde artikelen, bijvoorbeeld in artikel 5.69 BW het *"beginsel van de overeenkomst-wet"*. Dat doet geen afbreuk aan de vaststelling dat de begrippen overeenkomst en contract in wezen een min of meer gelijkaardige functie vervullen in Nederland en België.[48] In die zin houdt het nauw verband met de eerdere categorie 'twee termen voor een concept'.

Samengevat: uit voorgaande typologie (a-f) blijkt een marge om de rechtstaal in België en Nederland dichter bij elkaar te brengen. Eenmaking kan in het ene geval redelijkerwijs voor de hand liggen (bijvoorbeeld een wijziging van het Nederlandse bindend advies, gelet op de misleidende term). In andere gevallen moet hier meer dialoog aan te pas komen. Van taalkundige zijde zijn daarvoor diverse andere fora aanwezig, bijvoorbeeld de Nederlandse Taalunie en het Instituut voor de Nederlandse Taal. Van juridische zijde zijn er bijvoorbeeld de Vlaamse en Nederlandse Juristenvereniging, de Vereniging Vergelijkende Studie van het recht en het Platform publiek- en privaatrecht in dialoog. Het platform is een recent initiatief, met als opzet *"de wetgever, praktijkjuristen en academici informeren over en aanzetten tot interne rechtsvergelijking"*.[49] Het is in essentie een tweeledige rechtsvergelijking: enerzijds tussen het

publiek- en privaatrecht (het gemene recht en de afwijkingen hierop), anderzijds tussen het Nederlands en Belgisch recht (de gemene rechtstaal en de terminologische verschillen). Dat biedt al een eerste tussenoverweging over de Nederlandse rechtstaal, waarbij de verwante problematiek in de Duitse rechtstaal nog bijkomende inzichten kan opleveren.

II. Verwante problematiek in de Duitse rechtstaal

DUITSE RECHTSTAAL BINNEN EUROPESE CONTEXT – Het is allicht des mensen om de eigen problemen te beschouwen als uniek en zonder precedent – wat niet wegneemt dat die benadering vaak een vorm van optisch bedrog is. Dat is niet anders bij de problematiek van de polycentrische talen en hun omgang met juridische terminologie. Alleen al binnen de Europese Unie genieten zeven van de vierentwintig officiële talen van de Unie in meer dan één lidstaat een officieel statuut, namelijk het Nederlands, het Grieks, het Zweeds, het Duits, het Frans, het Engels en – tot op zekere hoogte – het Hongaars.

DUITSE RECHTSTAAL IN MEERVOUD – Er zijn meerdere redenen om voor de problematiek die ons vandaag bezighoudt inspiratie te gaan zoeken in de situatie met betrekking tot het Duits. Die getuigt immers van een bijzondere complexiteit, zeker als men rekening houdt met de taalsituatie in het ruimere kader van de Europese Unie. Waar het Nederlands binnen Europa een officieel statuut heeft in twee staten, die allebei stichtend lid zijn van de Europese Unie, heeft het Duits een officieel statuut in zes Europese staten. Twee daarvan zijn geen lid van de Unie (Zwitserland en Liechtenstein), drie ervan waren stichtend lid (de Bondsrepubliek, België en Italië), maar het gewicht van de Duitse taal in de twee laatstgenoemde landen is beperkt. Blijft over Oostenrijk, dat het Duits als voornaamste omgangstaal kent, maar pas in 1994 toetrad tot de Europese Unie. Op die manier ontstond een veelheid aan taalsituaties en -verhoudingen die inspirerend kan zijn voor een reflectie over het Nederlands als grensoverstijgende rechtstaal.

PROTOCOL NR 10 – Vaak, maar niet altijd wordt de grensoverstijgende complexiteit van de Duitse rechtstaal beheerst door pragmatisme. Een uitzondering op die regel – zij het niet helemaal – wordt gevormd door het zogenaamde protocol nr. 10 dat bij gelegenheid van de Oostenrijkse toetreding tot de Europese Unie werd overeengekomen[50]. Op basis van die tekst werden 23 typisch Oostenrijkse termen bevestigd in hun gelijkberechtiging ten aanzien van de in de Duitse Bondsrepubliek – en dus ook in de Europese Unie, waar de Duitse nationale rechtsterminologie tot dan toe alleen bepalend was – gebruikelijke termen. Opmerkelijk (en ook een dankbare inspiratiebron voor cabaretiers en andere humoristen) was dat deze termen uitsluitend betrekking hadden op gastronomie en voeding en zo per hypothese een inkijkje leken te geven in wat de Oostenrijkers écht belangrijk vonden in de Europese samenwerking. Het feit dat dit protocol nadien ook niet verder werd aangevuld, leek de ironisten in hun mening te bevestigen.

Belangrijk voor de vraag die ons bezighoudt, zijn de motieven waarom de toenmalige Oostenrijkse regering een protocol als dit zo belangrijk vond. Een en ander werd gezien als een correctie op het Bondsduitse "monopolie" dat tot dan toe had gegolden in de Europese context en als een bevestiging van de gelijkwaardigheid van beide taalvarianten. Het kwam er met andere woorden op neer het prestige van de Oostenrijkse variant veilig te stellen tegenover de historische voorsprong van de Bondsduitse.

TAALUNIEVERDRAG – Het is zeer de vraag of die insteek relevant kan zijn in een wezenlijk andere context als die van het Nederlands, waar Nederland en België/Vlaanderen in artikel 2 van het Taalunieverdrag uitdrukkelijk de taalkundige integratie als gemeenschappelijke doelstelling naar voren hebben geschoven.[51] Ook al beseft iedereen dat deze overweging niet belet dat er variatie bestaat binnen de Nederlandse taal (net zoals die tussen Beieren en Brandenburg bestaat), toch maakt ze het in rechte veiligstellen van het prestige van een nationale variante van de Nederlandse taal tot een weinig relevante doelstelling. Het is dan ook volstrekt normaal dat er in het Unierecht slechts een enkele taalversie bestaat voor het Nederlandstalige publiek en er ook geen lijsten bestaan van gelijkberechtigde termen in het Noorden of het Zuiden van het Nederlandse taalgebied, al was het maar omdat die werkwijze suboptimaal is bij het bereiken van de door het Unierecht beoogde juridische eenmaking. Afwijkende termen kunnen dan al plechtig identiek worden verklaard, de praktijk is creatief en zal gauw in afwijkende terminologie een aanleiding vinden om ook afwijkende interpretaties en toepassingen uit te werken.

Ook de situatie in de andere Europese landen lijkt niet meteen een geschikte inspiratiebron te zijn. De Duitstalige rechtsterminologie in België is erkend, maar dermate weinig gecoördineerd dat er verschillen opduiken tussen de terminologie die de Duitstalige Gemeenschap in haar (authentieke) teksten gebruikt enerzijds en de terminologie die het Waalse Gewest hanteert in de (bij wet voorgeschreven) vertalingen van zijn regelgeving anderzijds[52]. Ook de in Zuid-Tirol opgemerkte tendens om te streven naar steeds meer neologismen om de specificiteit van het eigen juridische jargon te bevestigen, blijkt de eigen grenzen bereikt te hebben. Deze werkwijze dreigde op termijn vooral aanleiding te geven tot een marginalisering van de eigen variante in het ruimere kader van de Duitse juridische terminologie op het Europese continent[53], een gevaar dat zeker niet denkbeeldig is indien Nederland of Vlaanderen, in weerwil van het Taalunieverdrag, vooral belang zouden hechten aan de specificiteit van de eigen rechtstaal.

III. Theorievorming voor de Nederlandse rechtstaal: pleidooi voor consistentie

Hierboven hebben we al aangegeven waarom een prestigebeleid ten behoeve van deze of gene variant van de Nederlandse taal onzes inziens een heilloze weg is. Dat geldt echter niet voor het streven naar een consistente Nederlandse rechtsterminologie, waarin de doelstelling geldt dat voor één juridische realiteit eenzelfde begrip wordt gehanteerd en dat begrippen die

een verschillende lading dekken met andere begrippen worden aangeduid, en dit in alle delen van het taalgebied.

Soms lijkt echter het tegendeel het geval te zijn en lijkt een gevoel te leven dat het midden houdt tussen relativering en fatalisme. Taalkundigen beseffen dat ze een mijnenveld betreden wanneer ze zich op het terrein van de juridische terminologie wagen en verontschuldigen zich soms al te gemakkelijk met een snelle verwijzing naar het onmiskenbare feit dat Nederland en Vlaanderen andere juridische werkelijkheden kennen. Juristen, die al niet bepaald de reputatie hebben de meest geloofwaardige herauten van het heldere taalgebruik te zijn, hebben in het beste geval geen tijd om zich met dit soort theorievorming bezig te houden en zien er in het slechtste geval een middel in om het eigen marktaandeel te beschermen, nu concullega's uit andere delen van het taalgebied af te rekenen zullen hebben met een kennisachterstand ten gevolge van uiteenlopende terminologieën.

Doet het er allemaal wel toe? "North is North and South is South and never the twain shall meet"?

Het doet er niet enkel toe, het moet zelfs – en dan nog in twee verschillende betekenissen van dat "moeten".

Het moet in de eerste plaats in juridische zin. Het al genoemde Taalunieverdrag[54] leert ons dat de verdragsluitende partijen besloten hebben tot *"het gemeenschappelijk bepalen van een gelijke terminologie ten behoeve van wetgeving en officiële publicaties"*. Veel duidelijker kan en moet het niet: het gaat hier niet om een zachte vorm van integratie, maar om het bepalen van een gelijke terminologie – wat zelfs meer is dan de consistente terminologie waar wij hier voorzichtig voor pleiten. Als het primaat van het internationale recht nog enige betekenis heeft, is internrechtelijke juridische actie bij voorrang aan de orde.

Er is echter meer.

De tijd waarin men met droge ogen kon beweren dat het probleem van de consistentie van de rechtsterminologie een non-thema was, omdat het voor eenvoudige vaststelling vatbaar was of een term nu in een Nederlandse of in een Vlaamse context paste, ligt met name ten gevolge van de digitalisering volkomen achter ons. Net zoals de medische praktijk het fenomeen van "dokter Google" kent, is "meester Google" een juridische werkelijkheid geworden – en die heeft soms moeite om termen in hun context te plaatsen. Slaat een verwijzing naar het (al dan niet nieuwe) burgerlijk wetboek nu op Nederland of op België? Is de (overigens imaginaire) website www.uwrechten.org gericht op gebruikers in het Noorden of in het Zuiden van het taalgebied? Het risico voor verwarring is exponentieel toegenomen.

Het is zeker mogelijk daarover de schouders op te halen en meewarig te doen over wie zich onvoldoende beslagen op het juridische ijs begeeft, zeker als dat ijs de landsgrenzen overstijgt. Als de juridische wereld echter ernst maakt van de eigen aanspraken op creatie van rechtszekerheid, zijn dergelijke reacties ongepast. Dat geldt des te meer, omdat het zaaien van verwarring – door handelen of door nalaten – een vorm van onzorgvuldigheid is. Inconsistente terminologie levert geen enkele meerwaarde op.

Daarbij komt dat rechtstaal een specifiek taalregister is dat bedoeld is om helderheid te creëren en niet om een gevoel van knusse nabijheid te onderhouden waarin juristen de

levenslange garantie genieten de terminologie te kunnen hanteren die ze in hun studentenjaren van buiten hebben geleerd. Die garantie bestaat op geen enkel domein en zeker niet op het domein van de gelaagde rechtsorde die vandaag de onze is.

IV. Besluit

Zeker waar die gelaagde rechtsorde bij uitstek speelt, namelijk in de interactie tussen het nationale recht en het Unierecht, is er geen enkel excuus om niet met de grootst denkbare precisie te werken aan een consistente rechtsterminologie. Het volstaat niet te beschikken over zo'n terminologie in de Europese teksten zelf. Wanneer bij hun implementatie afbreuk wordt gedaan aan de consistentie van de terminologie, zijn verschillen in de toepassing van het Unierecht redelijkerwijze te verwachten.

Het lijkt dus wenselijk dat de vertegenwoordigers van Nederland en Vlaanderen bij de Europese Unie, waar nodig in overleg met federale instanties in België (wanneer die bevoegd zijn voor de implementatie van Unierecht), in een vroeg stadium van het ontstaan van nieuwe Europese regelgeving overleggen over de taalkundige en terminologische implicaties van een en ander.

Daarnaast dient werk gemaakt te worden van een effectieve uitwerking van het engagement dat Nederland en Vlaanderen in artikel 4(c) van het Taalunieverdrag op zich hebben genomen. Stapsgewijs maar resoluut dienen de juridische werelden in beide landen na te gaan welke begripsverwarringen dreigen en hoe die kunnen worden aangepakt. Het betreft hier een gedeelde verantwoordelijkheid van de overheid en de verschillende juridische beroepsgroepen, die elk voor zich een taak hebben in het handhaven van de helderheid en rechtszekerheid. Ook als het talige rechtszekerheid betreft.

---

[1] Deze bijdrage werd voorbereid in kader van de TiNT-dag 2022. Zie gelijkaardig (met enkele taalkundige verschillen, gelet op het forum): D. WILLEMS en F. JUDO, "Noord-Zuidverschillen in de juridische terminologie: zin en onzin", *Tijdschrift voor Wetgeving* 2023, 230-238.

[2] De auteurs wensen in het bijzonder Willem Possemiers (KU Leuven, Instituut voor Rechtsvergelijking) te danken voor zijn gewaardeerde bijdrage bij de totstandkoming van deze publicatie.

[3] R. VICTOR, "Een verjaardag: prof. J. H. P. Bellefroid", *RW* 1949-50, 914. Zie verder J. DROOGMANS, *In memoriam professor Mr. J.-H.-Paul Bellefroid*. Er zijn – meer algemeen – talrijke rechtsvergelijkende voorgangers, zie bijv. recenter: B.J. VAN ETTEKOVEN, *Vlaamse en Nederlandse bestuursrechtspraak in vergelijkend perspectief*, Brugge, die Keure, 2018, 120 p.

[4] R. VICTOR, "Een verjaardag: prof. J. H. P. Bellefroid", *RW* 1949-50, 914.

[5] R. VICTOR, "Een verjaardag: prof. J. H. P. Bellefroid", *RW* 1949-50, 915.

[6] R. VICTOR, "Een verjaardag: prof. J. H. P. Bellefroid", *RW* 1949-50, 915. Zie andere woordenboeken in navolging hiervan, bijv.het *Sociaalrechtelijk woordenboek* uitgaande van de Benelux Unie: *Sociaalrechtelijk woordenboek: verklaring en eenmaking van termen, voorkomende in het sociaal recht van het Nederlandse taalgebied*, Brussel, Benelux economische unie - Secretariaat-generaal, 1977, 268 p. Ruim 60 vermeldingen van dit woordenboek zijn terug te vinden in de adviezen van de afdeling Wetgeving van de Raad van State: zie bvb. advies 33.037/2 van de Raad van State, gegeven op 10 juni 2002: *"In overeenstemming met het Sociaalrechtelijk Woordenboek en met de gecoördineerde wetten betreffende de kinderbijslag voor loonarbeiders schrijve men in het tweede lid "kinderbijslag" in plaats*

van "kindertoelagen"." Zie daarnaast ook andere werken van Bellefroid, onder meer in volgend verzamelwerk: zie J.H.P. BELLEFROID en R. VICTOR (eds.), *Wetboeken en rechtstaal*, Brugge, die Keure, 1962.

[7] De eerste wetboekencommissie werd opgericht in 1923 en heeft een vertaling opgesteld van de belangrijkste teksten, waaronder de Grondwet, het Burgerlijk Wetboek, het Strafwetboek en het Wetboek van Strafvordering. Die vertalingen waren echter niet authentiek, zodat nog steeds alleen de Franse tekst rechtskracht had. Door de Tweede Wereldoorlog moest de commissie haar werkzaamheden stopzetten. In 1954 werd een nieuwe wetboekencommissie opgericht (de zgn. commissie-Van Dievoet, naar haar voorzitter, Emiel Van Dievoet). Zij bereidde een authentieke Nederlandse tekst voor, die later door het parlement werd goedgekeurd. Zie hierover het doctoraatsonderzoek van Willems Possemiers (KU Leuven): "Het vertalen van de Belgische wetgeving naar het Nederlands. Het werk van de commissie-Van Dievoet." (prom. prof. dr. E. Dirix)**.** Zie ook W. POSSEMIERS, "Translating the Belgian Civil Code: Developments after 1961", in *Translation Policies in Legal and Institutional Settings*, Leuven University Press; Leuven, 2021, 205-222; W. POSSEMIERS, "Over juridische archeologie en het kappen van dor hout", *TvW* 2021, nr. 3, 210-220; W. POSSEMIERS, "Taal en wetgeving", *TvW* 2020, nr. 3, 214-224.

[8] Wet van 30 december 1961 tot invoering van de Nederlandse tekst van het Burgerlijk Wetboek., *BS* 18 mei 1962.

[9] J.H.P. BELLEFROID, "Beschouwingen over de Nederlandsche rechtstaal in Vlaanderen" in J.H.P. BELLEFROID en R. VICTOR (eds.), *Wetboeken en rechtstaal*, Brugge, die Keure, 1962, 2 e.v.

[10] R. VICTOR, "Een verjaardag: prof. J. H. P. Bellefroid", *RW* 1949-50, 916.

[11] Zie bijv. de eerdere problematiek bij de hervorming van het Nederlands BW: R. DE GROOT, "Consequenties van de gewijzigde terminologie van het Nederlands burgerlijk recht voor vertalers", *Recht en vertalen* II, 2, 41-49.

[12] Bijv.artikel 3.10 BW dat de zakelijke subrogatie betreft, zie wet van 4 februari 2020 houdende boek 3 'Goederen' van het Burgerlijk Wetboek, *BS* 17 maart 2020.

[13] Bijv. artikel 5.4 e.v. BW met vermelding van contract, zie wet van 28 april 2022 houdende invoeging van boek 5 'Verbintenissen' van het Burgerlijk Wetboek, *BS* 1 juli 2022.

[14] Zie voor een gelijkaardige categorisering: R. MUHR, "Österreichische und deutsche Rechtsterminologie - Typische Unterschiede und Probleme der Beschreibung plurizentrischer Rechtermini" in *Nationale Variation in der deutschen Rechtsterminologie*, Parlament der Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens, 2018, 125-129.

[15] P.E. ERNST, *Bindend advies*, Deventer, Kluwer, 2012, 19.

[16] P.E. ERNST, *Bindend advies*, Deventer, Kluwer, 2012, 1.

[17] Zie in het boek 5 'Verbintenissen' van het Belgisch Burgerlijk Wetboek: (i) artikel 5.49, tweede lid BW laat toe dat een derde het voorwerp bepaalt, en (ii) artikel 5.70, tweede lid BW laat toe dat een derde beslist over een wijziging of opzegging van een contract. Zie verder N. PORTUGAELS, *De vaststellingsovereenkomst*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 80, nr. 121; O. CAPRASSE, "De la tierce décision obligatoire", *JT* 1999, 565, nr. 1; M.L. STORME en M.E. STORME, "De bindende derdenbeslissing naar Belgisch recht", *TPR* 1985, 713; M. STORME, "De bindende derden beslissing of het bindend advies als middel ter voorkoming van gedingen", *TPR* 1984, 1244.

[18] Zie Rechtspraak.nl: *"De website van rechtbanken, gerechtshoven en de bijzondere colleges. Met informatie over de procedures bij rechtszaken, uitspraken en de organisatie van de rechtspraak."*

[19] Zie Juportal.be: *"Openbare databank voor Belgische rechtspraak"*; P. THIRIAR e.a., *Handboek gerechtelijk recht*, Mortsel, Intersentia, 2019, 150, nr. 261.

[20] FOD Justitie, zie https://www.rechtbanken-tribunaux.be/nl/hoven/hof-van-beroep.

[21] Rechtspraak.nl, zie https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Gerechtshoven.

[22] Strafwetboek van 8 juni 1867, *BS* 9 juni 1867.

[23] Wetboek van Strafrecht van 3 maart 1881, *Stb.* 5 maart 1881.

[24] Zie vermeldingen in artikel XX.184-188 Wetboek Economisch Recht (WER).

[25] RIJKSOVERHEID, "De positie van concurrente schuldeisers in faillissement", rapport 16 september 2021, zie https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/09/16/tk-bijlage-onderzoeksrapport-rug-de-positie-van-concurrente-schuldeisers-in-faillissement.

[26] Hierbij past het op te merken dat het resp. boek en artikel in het Belgische BW worden gescheiden door een punt, terwijl dat in het Nederlands BW gebeurt door een dubbele punt.

[27] De voorbeelden in deze alinea zijn met name geïnspireerd door het onderzoek van Steven Verbeyst (VU Amsterdam, Afdeling Staats- en Bestuursrecht), wat het eerste voorbeeld betreft, en Willem Possemiers (KU Leuven, Instituut voor Rechtsvergelijking), wat de andere voorbeelden betreft.

[28] Zie proefschrift N. PORTUGAELS, *De vaststellingsovereenkomst*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 676 p.

[29] In Nederland werd de dading als bijzondere overeenkomst sinds 1993 vervangen door de vaststellingsovereenkomst. In het Belgisch recht geldt de dading nog steeds als bijzondere overeenkomst – al is er een hervormingsproces gaande. Zie B. TILLEMAN en D. WILLEMS, "Dading: traditie met toekomst?" in *Liber Amicorum Danny Pieters: Durven out of the box denken*, Gent, Owl Press Legal, 2022, 406-418.

[30] Cass. 10 november 2016, C.16.0142.F, ECLI:BE:CASS:2016:ARR.20161110.3.

[31] Het fwo-onderzoek naar de vaststellingsovereenkomst met de overheid (11F3422N) beoogt hier nader bij stil te staan. Het betreft het onderzoek van D. Willems aan het Instituut voor Contractenrecht (KU Leuven), onder supervisie van prof.dr. B. Tilleman (promotor), prof.dr. G. Bouckaert en prof.dr. D. D'Hooghe (copromotoren).

[32] Zie P.J. HUISMAN, en F.J. VAN OMMEREN, *Privaatrechtelijk overheidshandelen: Publiekrechtelijke en privaatrechtelijke rechtspersonen op de grens van publiek- en privaatrecht*, Deventer, Wolters Kluwer, 2019, 478.

[33] I. OPDEBEEK en S. DE SOMER, "De polsstokwerking van de beginselen van behoorlijk bestuur: export en
reflexwerking?" (België –Preadvies Publiekrecht), Tweede expertmeeting Platform publiek- en privaatrecht in dialoog (21 mei 2021), https://www.recht-in-dialoog.eu/wp-content/uploads/2021/10/Platform-Expertmeeting-II-Paper-Belgie-publiekrecht-1.pdf, 3-4, nr. 4.

[34] I. OPDEBEEK en S. DE SOMER, "De polsstokwerking van de beginselen van behoorlijk bestuur: export en
reflexwerking?" (België –Preadvies Publiekrecht), Tweede expertmeeting Platform publiek- en privaatrecht in dialoog (21 mei 2021), https://www.recht-in-dialoog.eu/wp-content/uploads/2021/10/Platform-Expertmeeting-II-Paper-Belgie-publiekrecht-1.pdf, 34, nr. 102.

[35] Zie https://iate.europa.eu/home.

[36] Al zijn er raakvlakken met andere categorieën, bijv.voor de term 'misdrijf' met categorie b) (=een term voor een deels gelijkaardig/verschillend concept). Een ander, gedateerd voorbeeld is de term 'aanbesteding'. Het betreft een voormalig subtype van de overheidsopdracht in België. Daarentegen geldt het als koepelbegrip voor de diverse types overheidsopdrachten in Nederland. Zie hierover de website van PIANOo, Expertisecentrum Aanbesteden van het Nederlands ministerie van Economische Zaken en Klimaat (https://www.pianoo.nl/nl).

[37] Artikel 1 van het Belgisch Strafwetboek bepaalt: *"Het misdrijf, naar de wetten strafbaar met een criminele straf, is een misdaad. Het misdrijf, naar de wetten strafbaar met een correctionele straf, is een wanbedrijf. Het misdrijf, naar de wetten strafbaar met een politiestraf, is een overtreding."*

[38] Tweede Boek 'Misdrijven' en Derde Boek 'Overtredingen' van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht.

[39] Zie over het leerstuk van de schaarse rechten in Nederland: A. DRAHMANN, *Transparante en eerlijke verdeling van schaarse besluiten: Een onderzoek naar de toegevoegde waarde van een transparantieverplichting bij de verdeling van schaarse besluiten in het Nederlandse bestuursrecht*, proefschrift Universiteit Leiden, 2015, 496 p. Zie recent over de invoering van de term in België: S. VERBEYST, S. DEVROE en S. LIERMAN, "Noodzaak van een Belgisch leerstuk van schaarse overheidsrechten, belicht vanuit Nederlands en Unierechtelijk perspectief", *RW* 2021-22, 850-866; F. VANDENDRIESSCHE en E. CASTELEYN, "Schaarse overheidsrechten: pleidooi voor het invoeren van het

concept in het Belgisch bestuursrecht en aanzet tot een algemene theorievorming", *CDPK* 2019, 517-530.

[40] S. VERBEYST, S. DEVROE en S. LIERMAN, "Noodzaak van een Belgisch leerstuk van schaarse overheidsrechten, belicht vanuit Nederlands en Unierechtelijk perspectief", *RW* 2021-22, 850.

[41] A. DRAHMANN, *Transparante en eerlijke verdeling van schaarse besluiten: Een onderzoek naar de toegevoegde waarde van een transparantieverplichting bij de verdeling van schaarse besluiten in het Nederlandse bestuursrecht*, proefschrift Universiteit Leiden, 2015, 496 p.

[42] Zie bijv. S. VERBEYST, S. DEVROE en S. LIERMAN, "Noodzaak van een Belgisch leerstuk van schaarse overheidsrechten, belicht vanuit Nederlands en Unierechtelijk perspectief", *RW* 2021-22, 850-866; F. VANDENDRIESSCHE en E. CASTELEYN, "Schaarse overheidsrechten: pleidooi voor het invoeren van het concept in het Belgisch bestuursrecht en aanzet tot een algemene theorievorming", *CDPK* 2019, 517-530.

[43] Zie bijv.het voormelde boek 5 'Verbintenissen' van het Burgerlijk Wetboek.

[44] C. BORUCKI en I. SAMOY, "Anticipatie op de hervorming van het Burgerlijk Wetboek. Mogelijkheden en grenzen inzake het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht", TPR 2021, 425-468.

[45] Zie hierover onder meer als standpunten in het debat: E. DIRIX, "Rechtspraak en Nieuw BW: vooruitlopen en teruggrijpen", *RW* 2020-21, 1158-1160; L. CORNELIS, "Rechtspraak en nieuw BW: vooruitlopen en teruggrijpen zijn aan de wetgevers voorbehouden", *RW* 2020-21, 1437-1438; I. CLAEYS en T. TANGHE, "Nabeschouwing - Wetsvoorstel verbintenissen: anticiperend toepassen of interpreteren?", *RW* 2020-21, nr. 37, 1477-1480.

[46] P.S. BAKKER, *Contractuitleg*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2021, 11.

[47] Zie *Parl.St.* Kamer 2020-2021, nr. 1806/1, 18.

[48] Zie voor een meer verregaande (of doelgerichte) vorm van functionele equivalentie: het kostenverhaal door overheid, waarbij in Nederland en België een gelijkaardig resultaat wordt bereikt (=vergoeding voor verarming van de overheid) resp. via publiekrechtelijke weg in Nederland (bevoegdheid als overheid om herstelmaatregelen op te leggen), of privaatrechtelijke weg in België (vordering tot vaststelling van buitencontractuele aansprakelijkheid), zie C. BORUCKI, *Buitencontractueel kostenverhaal door de overheid*, proefschrift KU Leuven, 2022, 416 p.

[49] Zie website *Platform publiek- en privaatrecht in dialoog*: https://www.recht-in-dialoog.eu/.

[50] De meest omvattende studie over dit protocol blijft die van H. MARKHARDT, *Das österreichische Deutsch im Rahmen der EU. Das "Protokoll Nr. 10 über die Verwendung österreichischer Ausdrücke der deutschen Sprache" zum österreichischen EU-Beitrittsvertrag und die Folgen: eine empirische Studie zum österreichischen Deutsch in der EU*, Frankfurt, Peter Lang, 2005.

[51] Voluit: Artikel 2 van het Verdrag tussen het Koninkrijk België en het Koninkrijk der Nederlanden inzake de Nederlandse Taalunie, ondertekend in Brussel op 9 september 1980.

[52] Zie daarover A. JOUSTEN, "Der rechtliche Rahmen macht's möglich? Variation in der deutschen Rechtsterminologie Belgiens aus der Sicht eines Juristen" in: *Nationale Variation in der deutschen Rechtsterminologie*, Parlament der Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens, 2018, 37-42.

[53] Zie daarover E CHIOCCHETTI, "Aus der Vergangenheit lernen: Entwicklung der deutschen Rechtsterminologie in Südtirol" in: *Nationale Variation in der deutschen Rechtsterminologie*, Parlament der Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens, 2018, 106.

[54] In het bijzonder: Artikel 4(c) van het Verdrag tussen het Koninkrijk België en het Koninkrijk der Nederlanden inzake de Nederlandse Taalunie, ondertekend in Brussel op 9 september 1980.

Laudatio voor Frieda Steurs

Hulderede uitgesproken door Joost Buysschaert, covoorzitter NL-Term, naar aanleiding van de uitreiking van de Simon Stevinpenning 2022 in Amsterdam, op 21 oktober 2022.

Beste aanwezigen, ter plaatse en online,
De TiNT-dag staat niet alleen voor boeiende lezingen en netwerken met collega's. Een paar jaar geleden is besloten om ook een bijkomende feestelijke toets aan de bijeenkomst te geven, door het uitreiken van een prijs.

De prijs is genoemd naar Simon Stevin (1548-1620), de natuurkundige, wiskundige en ingenieur - maar eigenlijk ook terminoloog - uit het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw. Tijdens een vorige TiNT-dag in Brugge hebben we ruime aandacht aan deze veelzijdige geleerde besteed. Stevin was overtuigd van de waarde van de Nederlandse taal (toen heette die nog Nederduytsch) en hij vond dat ze ook uitermate geschikt was voor vaktermen. Hij ontwierp daarom zelf Nederlandse termen, of hielp ze verbreiden, voor concepten uit een reeks wetenschappen. Vele van zijn voorstellen zijn trouwens in het huidige Nederlands bewaard gebleven, zoals heel wat namen van wetenschappen die eindigen op '-kunde' (wiskunde, geneeskunde, sterrenkunde).

De aandacht voor vaktaal en voor een consequent gebruik van vaktermen, waar het kan in goed Nederlands, is een kernstelling van de Stichting NL-Term. Daarom vonden we het zeer passend om de prijs die we in het leven hebben geroepen te vernoemen naar deze Simon Stevin. De prijs neemt de vorm aan van een penning met zijn beeltenis en met de naam van de gehuldigde. (Straks wordt die getoond).

Uit het programma hebt u al afgeleid aan wie we de penning dit jaar zullen uitreiken. Het gaat inderdaad om Frieda Steurs. Toen de naam binnen het Bestuur viel, was er dadelijk een consensus dat dit een terechte keuze was.

Frieda Steurs heeft als hoogleraar aan de KULeuven en sinds 2016 als directeur van het Instituut voor de Nederlandse Taal op overtuigende wijze bijgedragen aan het onderzoek in de terminologie en aan de bewustmaking van het belang van terminologie. Zij heeft dat niet alleen gedaan binnen het Nederlandse taalgebied, maar haar boodschap ook verspreid via internationale kanalen, niet alleen via vele publicaties, maar bijvoorbeeld ook door haar colleges aan de katholieke universiteit in Angers (FR), haar voorzitterschap (tot 2019) van de organisatie TermNet en haar bijdragen aan de jaarlijkse *International Terminology Summer School* van TermNet. Zij is daarnaast ook nog research fellow aan de universiteit van Oranje Vrijstaat in Bloemfontein, en sinds 2018 secretaris-generaal van CIPL (het internationaal comité van linguïsten).

Frieda Steurs heb ik leren kennen toen zij campusdecaan was aan de Antwerpse campus van de KU Leuven. Samen met de andere verantwoordelijken van de vertaal- en tolkopleidingen zochten we toen naar een gemeenschappelijk antwoord op de uitdagingen die zich stelden bij de overstap naar de bachelor-masterstructuur. Dadelijk ondervond ik dat Frieda een constructief beleidvoerder is, die concrete stappen zet en daarbij collegiaal over de muren van de eigen opleiding kon kijken.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze positieve eigenschappen haar uitermate geschikt maakten voor een bestuursfunctie binnen het *Instituut voor de Nederlandse Taal* in Leiden. Sinds haar aantreden als directeur van het INT in 2016 heeft zij zich zeer dynamisch voor het Instituut ingezet en samen met enthousiaste medewerkers blijft zij met het INT een indrukwekkend palmares voorleggen. Het is haar taak om de meerjarenplannen te maken, het instituut aan te sturen en te zorgen voor de stroomlijning van de wetenschappelijke activiteiten. Een blik op de rijke website van het INT laat zien dat ze daarin met glans slaagt.

Wie haar publicaties bekijkt, ziet een aantal constanten. Ten eerste besteedt Frieda veel aandacht aan de relevantie, zeg gerust de economische waarde, van terminologie en terminografie (bijvoorbeeld in haar boek *Taal is business: Taal, de turbo naar economisch succes!*). Ten tweede heeft ze ruime belangstelling voor de vertaaltechnologie, waarbij ze een groot voorstander is van uitgebreide corpora – in goed Nederlands, “Big Data”. Bij de terminologische domeinen die ze behandelt, horen de geneeskunde, het onderwijs maar heel nadrukkelijk ook de juridische terminologie.

En daarmee is de cirkel rond, want laat nu net de juridische terminologie het thema uitmaken van de huidige TiNT-dag.

Voor mijn lofrede haar helemaal ongemakkelijk maakt, waarbij ik nog vergat te zeggen dat zij ook publicaties heeft over het Nederlands als belangrijke taal (*groter dan je denkt*), kom ik tot het onvermijdelijke besluit: Professor Frieda Steurs verdient zonder enige twijfel de Simon Stevinpenning 2022.

Covoorzitter Marcel staat klaar om haar de penning te overhandigen. Dames en heren, ik nodig Frieda uit om hier vooraan de penning in ontvangst te nemen.

Over de auteurs

Koen Wolfs is licentiaat in de rechten en in de toegepaste economische wetenschappen. Hij is kandidaat in de Germaanse filologie, was advocaat van 1991 tot 1999, jurist-vertaler bij het Hof van Justitie van de Europese Unie sinds 1999 en is hoofd van de Nederlandstalige vertaaleenheid sinds 2017.

Coos 't Hoen studeerde Engels (taalkunde) aan de Rijksuniversiteit Leiden. Zij was jarenlang docente Engels op diverse scholen, van middelbare beroepsopleidingen en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs tot een lerarenopleiding. Na een avondstudie rechten kwam zij in 2000 als jurist in dienst van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. De laatste jaren voor haar pensioen in 2019 was zij hoofd van de Afdeling Verdagen van dat ministerie en gaf zij cursussen aan de Academie voor Wetgeving/Overheidsjuristen in Den Haag.

Christine De Brauwer behaalde aan de Lessius Hogeschool in Antwerpen (thans KU Leuven Letteren Campus Antwerpen) in 1988 het diploma van licentiaat-vertaler en in 1989 dat van licentiaat-tolk, telkens met de talencombinatie Frans-Spaans. Zij ging achtereenvolgens aan de slag bij Leefmilieu Brussel (voorheen Brussels Instituut voor Milieubeheer), het Belgisch Paviljoen op de Wereldtentoonstelling in Sevilla 1992, en het Belgische ministerie van Binnenlandse Zaken. Die deeltijdse betrekkingen als vertaler combineerde zij met opdrachten als freelancevertaler én -tolk, voornamelijk bij de Belgische parlementaire instellingen. Sinds september 1995 is zij werkzaam bij het Belgische Grondwettelijk Hof (voormalige Arbitragehof), aanvankelijk als vertaler en sinds 2010 als revisor. Ook was zij verscheidene jaren gastdocent aan de Lessius Hogeschool in het kader van de opleiding Gerechtstolken en -vertalen. Daarnaast heeft zij een aantal gastcolleges gegeven over de werking van het Grondwettelijk Hof en in het bijzonder over het reilen en zeilen van de vertaaldienst, onder meer aan de Facultad de Traducción e Interpretación van de Universiteit van Salamanca in Spanje.

Anouschka Ausems studeerde Nederlands recht en fiscaal recht en heeft zich de afgelopen jaren bij de Belastingdienst gespecialiseerd in de ontwikkeling en toepassing van Wetsanalyse, met name voor ICT-projecten.

Hennie Bouwmeester studeerde Bedrijfskundige informatica (HBO), is kennismodelleur en heeft zich ook de afgelopen jaren bij de Belastingdienst gespecialiseerd in de ontwikkeling en toepassing van Wetsanalyse, met name voor ICT-projecten.

Oele Koornwinder studeerde Nederlandse Taal- en Letterkunde en promoveerde op een taalkundig onderzoek bij Van Dale Lexicografie. Hij heeft jarenlange bedrijfservaring met innovatieve toepassingen van taaltechnologie. Sinds 2018 werkt hij als business analist bij de Belastingdienst, waar hij zich o.a. inzet voor toepassingen op het vlak van tekstanalytics. Hiernaast is hij actief als bestuurslid van Stichting NOTaS (Nederlandse Organisatie voor Taal- en Spraaktechnologie) en als bestuurslid van NL-Term.

Norbert Corver is hoogleraar Nederlandse Taalkunde en directeur van het onderzoeksinstituut UiL-OTS van de Universiteit Utrecht. In 1990 promoveerde hij aan de Universiteit van Tilburg op het proefschrift *The Syntax of Left Branch Extractions*. Zijn onderzoek bevindt zich op het gebied van de syntaxis, in het bijzonder de syntaxis van het Nederlands, comparatieve syntaxis en de morfosyntactische expressie van affect. Momenteel is hij onderzoeksleider van het NWO-project *Mind your Manner Adverbials! (MIMA)*. Hij is co-editor van de boekenseries *Studies in Generative Grammar* (Mouton de Gruyter) en *Comprehensive Grammar Resources* (AUP), en heeft als auteur bijgedragen aan *Syntax of Dutch* (AUP).

Daan Willems studeerde rechten aan de KU Leuven (2013-2018). Als uitwisselingsstudent volgde hij een deel van zijn masteropleiding aan King's College London (2017-2018) en aan de Université de Liège (2018). In september 2018 startte hij als advocaat-stagiair aan de Nederlandstalige balie te Brussel. Sinds september 2019 was hij verbonden aan het Instituut voor Contractenrecht en het Centrum voor Rechtsmethodiek (KU Leuven). In november 2021 startte hij als FWO-aspirant het onderzoek naar de vaststellingsovereenkomst met de overheid aan het Instituut voor Contractenrecht.

Frank Judo studeerde geschiedenis, filosofie en beide rechten aan de KU Leuven (1989-1998). Tussen 1998 en 2004 was hij assistent aan het Instituut voor Constitutioneel Recht van diezelfde universiteit, tussen 2004 en 2017 was hij vrijwillig wetenschappelijk medewerker. Sinds 1998 is hij advocaat aan de Brusselse balie en sinds 2008 zit hij de Vlaamse Juristenvereniging voor. Hij publiceerde over uiteenlopende onderwerpen van publiekrechtelijke aard, waaronder de taalwetgeving in België.